

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КУЛЬЧИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР РУСЛАНОВИЧ

УДК 159.923.2:17.022.1:27-423:378.011.3-057.87

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТІЯНСЬКОЇ
МОРАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

053 Психологія

05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 В. Р. Кульчицький

Науковий керівник: **Мудрак Марія Афанасіївна**, кандидат психологічних наук,
доцент

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Кульчицький В. Р. Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді. Актуальність теми зумовлена необхідністю поглиблення наукових уявлень про психологічні механізми морального розвитку особистості в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, посилення ціннісної невизначеності молоді та зростання потреби у формуванні морально зрілої, соціально відповідальної особистості.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді, визначення її психологічних чинників і механізмів, а також розроблення та апробація програми психологічного розвитку досліджуваного феномена.

Об'єктом дослідження є християнська моральність студентської молоді.

Предмет дослідження становлять психологічні особливості, чинники та механізми становлення християнської моральності студентської молоді.

Методологічну основу дослідження становлять положення психології особистості, психології моральності, психології духовності та психології релігії. Для реалізації поставлених завдань використано комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження. Емпіричне вивчення здійснювалося із застосуванням авторської методики «Рівень сформованості християнської моральності», методик дослідження релігійної ідентичності, моральної рефлексії, емпатії, ціннісних орієнтацій та моральної саморегуляції. Обробка результатів здійснювалася із використанням методів математичної

статистики, кореляційного аналізу, t-критерію Стюдента та структурного моделювання (SEM).

У результаті дослідження встановлено, що християнська моральність студентської молоді є інтегральним психологічним утворенням, структура якого охоплює когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий та рефлексивний компоненти. Виявлено статистично значущі взаємозв'язки між рівнем сформованості християнської моральності та показниками релігійної ідентичності, моральної рефлексії, емпатії й моральної саморегуляції. Встановлено, що релігійна ідентичність виступає базовою психологічною детермінантою морального розвитку студентської молоді, опосередковано впливаючи на формування моральної рефлексії, емпатії та моральної саморегуляції.

На основі результатів теоретичного та емпіричного дослідження розроблено структурно-функціональну модель становлення християнської моральності студентської молоді, яка відображає взаємодію релігійної ідентичності, моральної рефлексії, емпатії, духовно-моральних цінностей та моральної саморегуляції особистості. Обґрунтовано модель поетапного розвитку християнської моральності, що включає мотиваційний, рефлексивний, ціннісний та поведінковий етапи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

- теоретично обґрунтовано та емпірично верифіковано структурно-функціональну модель становлення християнської моральності студентської молоді, яка розкриває систему взаємозв'язків між релігійною ідентичністю, моральною рефлексією, емпатією, духовно-моральними цінностями та моральною саморегуляцією як провідними психологічними чинниками досліджуваного феномена;

- визначено психологічні механізми становлення християнської моральності студентської молоді, серед яких провідну роль відіграють процеси

інтеріоризації духовно-моральних цінностей, моральної рефлексії, емпатійного переживання та моральної саморегуляції;

- розроблено та апробовано авторську методику «Рівень сформованості християнської моральності», що дає змогу здійснювати комплексну діагностику когнітивного, ціннісно-мотиваційного, поведінкового та рефлексивного компонентів християнської моральності особистості;

- розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено програму психологічного розвитку християнської моральності студентської молоді, спрямовану на розвиток моральної рефлексії, емпатії, релігійної ідентичності та моральної саморегуляції;

- емпірично встановлено особливості структурних взаємозв'язків між релігійною ідентичністю, моральною рефлексією, емпатією, моральною саморегуляцією та рівнем сформованості християнської моральності студентської молоді.

удосконалено:

- наукові уявлення про психологічний зміст поняття «християнська моральність» шляхом його інтерпретації як інтегрального особистісного утворення, що поєднує когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий та рефлексивний компоненти;

- теоретичні підходи до розуміння психологічних чинників морального розвитку особистості через уточнення ролі релігійної ідентичності, моральної рефлексії, емпатії та моральної саморегуляції у процесі становлення християнської моральності;

- науково-практичні підходи до психологічного супроводу духовно-морального розвитку студентської молоді в умовах закладу вищої освіти.

набули подальшого розвитку:

- положення психології особистості та моральності щодо закономірностей формування моральної свідомості, моральної поведінки та духовно-ціннісної сфери особистості у студентському віці;

- наукові уявлення про взаємозв'язок морального розвитку, релігійної ідентичності, духовності та ціннісно-смислових орієнтацій особистості;
- прикладні засади розроблення та впровадження психолого-педагогічних програм розвитку морально-ціннісної сфери студентської молоді;
- науково-методичні підходи до психологічної діагностики та розвитку моральної зрілості, соціальної відповідальності та просоціальної спрямованості особистості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання розроблених теоретичних положень, авторської методики «Рівень сформованості християнської моральності» та програми психологічного розвитку християнської моральності студентської молоді в діяльності психологічних служб закладів вищої освіти, практиці психологічного консультування, освітньо-виховній та духовно-просвітницькій роботі з молоддю.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення системи духовно-морального виховання студентської молоді, розвитку моральної рефлексії, емпатії, моральної саморегуляції, відповідальності та гуманістичних цінностей особистості. Розроблений психодіагностичний інструментарій придатний для комплексної діагностики морально-ціннісної сфери студентів та оцінювання ефективності психокорекційних і тренінгових програм.

Матеріали дослідження можуть бути впроваджені у процес професійної підготовки майбутніх психологів, педагогів, соціальних працівників та фахівців молодіжної сфери, використовуватися під час розроблення навчально-методичних комплексів, спецкурсів, тренінгових програм і методичних рекомендацій з проблем морального та духовного розвитку особистості.

Практична цінність дослідження посилюється можливістю адаптації розробленої програми та психодіагностичного інструментарію до різних освітніх і психологічних контекстів, що забезпечує їх широке використання у

системі психологічного супроводу молоді в умовах сучасних соціокультурних викликів.

Ключові слова: психологічні особливості (психосоціальні аспекти), особистість (Я-концепція), професійна діяльність (професійна інтеграція), заклади (установи, організації), соціальна підтримка, психологічна робота (психодіагностика, психологічне консультування, психотерапія), взаємодія (суб'єктна, конфліктна, поведінкова), спілкування (комунікація), успішність (академічна, ситуаційна, соціальна, особиста), саморозвиток (самоактуалізація, самореалізація), свідомість (самовизначення, самоздійснення), стрес (стресостійкість), сенсожиттєві орієнтації (релігійність, духовність, релігійна ідентичність, альтруїзм), самотність, християнська моральність.

ANNOTATION

Kulchytsky V. R. Psychological features of the formation of Christian morality of student youth. Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 053 «Psychology» of the field of knowledge 05 «Social and behavioral sciences». Western Ukrainian National University. Ternopil, 2026.

The dissertation research is devoted to the study of the psychological features of the formation of Christian morality of student youth. The relevance of the topic is due to the need to deepen scientific ideas about the psychological mechanisms of moral development of the individual in the conditions of modern socio-cultural transformations, the strengthening of value uncertainty of youth and the growing need for the formation of a morally mature, socially responsible personality.

The purpose of the study is the theoretical substantiation and empirical study of the psychological features of the formation of Christian morality of student youth, the determination of its psychological factors and mechanisms, as well as the development and testing of a program for the psychological development of the phenomenon under study.

The object of the study is the Christian morality of student youth.

The subject of the study is the psychological features, factors and mechanisms of the formation of Christian morality of student youth.

The methodological basis of the study was the provisions of personality psychology, psychology of morality, psychology of spirituality and psychology of religion. To implement the tasks set, a complex of theoretical, empirical and statistical research methods was used. The empirical study was carried out using the author's methodology «Level of formation of Christian morality», research methods of religious identity, moral reflection, empathy, value orientations and moral self-regulation. The results were processed using the methods of mathematical statistics, correlation analysis, Student's t-test and structural modeling (SEM).

As a result of the study, it was established that the Christian morality of student youth is an integral psychological formation, the structure of which includes cognitive, value-motivational, behavioral and reflective components. Statistically significant relationships were found between the level of formation of Christian morality and indicators of religious identity, moral reflection, empathy and moral self-regulation. It was established that religious identity acts as a basic psychological determinant of the moral development of student youth, indirectly influencing the formation of moral reflection, empathy and moral self-regulation.

Based on the results of theoretical and empirical research, a structural-functional model of the formation of Christian morality of student youth was developed, which reflects the interaction of religious identity, moral reflection, empathy, spiritual and moral values and moral self-regulation of the individual. A model of the phased development of Christian morality was substantiated, which includes motivational, reflective, value and behavioral stages.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that:

for the first time:

- a structural-functional model of the formation of Christian morality of student youth was theoretically substantiated and empirically verified, which reveals a system of relationships between religious identity, moral reflection, empathy,

spiritual-moral values and moral self-regulation as the leading psychological factors of the phenomenon under study;

- psychological mechanisms of the formation of Christian morality of student youth were identified, among which the processes of internalization of spiritual-moral values, moral reflection, empathetic experience and moral self-regulation play a leading role;

- the author's methodology «Level of formation of Christian morality» was developed and tested, which allows for a comprehensive diagnosis of the cognitive, value-motivational, behavioral and reflective components of the Christian morality of the individual;

- a program for the psychological development of Christian morality of student youth has been developed, theoretically substantiated and experimentally tested, aimed at the development of moral reflection, empathy, religious identity and moral self-regulation;

- the features of the structural relationships between religious identity, moral reflection, empathy, moral self-regulation and the level of formation of Christian morality of student youth have been empirically established.

The following have been improved:

- scientific ideas about the psychological content of the concept of «Christian morality» by interpreting it as an integral personal formation that combines cognitive, value-motivational, behavioral and reflective components;

- theoretical approaches to understanding the psychological factors of moral development of the individual through clarifying the role of religious identity, moral reflection, empathy and moral self-regulation in the process of forming Christian morality;

- scientific and practical approaches to psychologically support for the spiritual and moral development of student youth in the conditions of a higher education institution.

have received further development:

- the provisions of personality psychology and psychology of morality regarding the regularities of the formation of moral consciousness, moral behavior and the spiritual and value sphere of the individual in student age;
- scientific ideas about the relationship between moral development, religious identity, spirituality and value and semantic orientations of the individual;
- applied principles for the development and implementation of psychological and pedagogical programs for the development of the moral and value sphere of student youth;
- scientific and methodological approaches to psychological diagnostics and the development of moral maturity, social responsibility and prosocial orientation of the individual.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using the developed theoretical provisions, the author's methodology «Level of Formation of Christian Morality» and the program of psychological development of Christian morality of student youth in the activities of psychological services of higher education institutions, the practice of psychological counseling, educational and spiritual and educational work with youth.

The results of the study can be used to improve the system of spiritual and moral education of student youth, the development of moral reflection, empathy, moral self-regulation, responsibility and humanistic values of the individual. The developed psychodiagnostic toolkit is suitable for comprehensive diagnostics of the moral and value sphere of students and assessment of the effectiveness of psychocorrectional and training programs.

The research materials can be implemented in the process of professional training of future psychologists, teachers, social workers and youth specialists, and used in the development of educational and methodological complexes, special courses, training programs and methodological recommendations on the problems of moral and spiritual development of the individual.

The practical value of the research is enhanced by the possibility of adapting the developed program and psychodiagnostic tools to various educational and

psychological contexts, which ensures their widespread use in the system of psychological support for youth in the conditions of modern socio-cultural challenges.

Keywords: psychological characteristics (psychosocial aspects), personality (self-concept), professional activity (professional integration), institutions (establishments, organizations), social support, psychological work (psychodiagnostics, psychological counseling, psychotherapy), interaction (subjective, conflict-related, behavioral), communication, performance (academic, situational, social, personal), self-development (self-actualization, self-realization), consciousness (self-determination, self-fulfillment), stress (stress resilience), meaning-in-life orientations (religiosity, spirituality, religious identity, altruism), loneliness, christian morality.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

1. Юркевич Г. Й., Кульчицький В. Р. Акмеологічно-духовні цінності у психології професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2025. № 2(48). С.1811-1823. (0,72 д.а., особисто автору – 0,36 д.а.: автором узагальнено наукові підходи до трактування самовираження, самоствердження, самореалізації та самотрансценденції як взаємопов'язаних способів самоздійснення особистості, а також визначено їхні ціннісно-мотиваційні особливості в контексті особистісного розвитку та духовного становлення). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2\(48\)-1811-1823](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-1811-1823)
2. Чекаловська Г. З., Кульчицький В. Р. Психологічні основи формування духовних цінностей студентів у освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 3(55). С.2761-2771. (0,73 д.а., особисто автору – 0,36 д.а.: автором виокремлено теоретико-методологічні підходи до дослідження духовності

та духовних цінностей особистості; обґрунтовано їх психологічну сутність і структурні компоненти; визначено критерії та показники сформованості духовних цінностей студентів). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-3\(55\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-3(55))

3. Кульчицький В. Р. Психологічні детермінанти розвитку духовних цінностей студентів в умовах сучасного суспільства. *Наукові перспективи*. 2026. №4(70). С. 2045-2054. (0,72 д.а.). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4\(70\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70))

4. Кульчицький В. Р. Психологічні предиктори становлення християнської моральності студентської молоді: результати емпіричного дослідження. *Гуманітарний форум*. 2026. №4 (1). (1,48 д.а.) DOI: [https://doi.org/10.60022/4\(1\)-1-GF](https://doi.org/10.60022/4(1)-1-GF)

Наукові праці апробаційного характеру

5. Чекаловська Г.З., Кульчицький В. Р. Педагогічні умови розвитку професійної компетентності майбутнього керівника закладу освіти. *Інновації в освіті: перспективи розвитку* : матеріали І Міжнародної наук.-практ. конф. (Тернопіль, 20 травня 2021 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2021. С. 157-159. (0,1 д.а., особисто автору – 0,05 д.а.: автором обґрунтовано педагогічні умови розвитку професійної компетентності майбутнього керівника закладу освіти, визначено їх зміст і структурні компоненти).

URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/64570469-a880-472b-8f20-d67f397b4066/content>

6. Постпандемічний розвиток суспільства: економічні, соціальні та психологічні аспекти : монографія / за ред канд.екон. наук, доц. Кульчицької Н.Є. Чортків: ЗУНУ, 2022. 280 с. (особистий внесок здобувача: підрозділ. Юркевич Г. Й., Кульчицький В. Р. Перфекціонізм як одна із детермінант синдрому професійного вигорання. С. 101-116). (0,67 д.а., особисто автору – 0,33 д.а.: здійснено теоретичний аналіз феномену

перфекціонізму, узагальнено наукові підходи до його розуміння). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/d4db5786-de78-46b0-a37e-fb3b57b1ed05>

7. Суспільство в умовах емерджентного розвитку : монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ, 2023. 320 с. (особистий внесок здобувача: підрозділ. Кульчицький В. Р. Сучасні проблеми росту духовного потенціалу сучасної молоді. С.78-87). (0,38 д.а.) URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/976b065a-99e6-416a-ab6c-2840be70fe04/content>

8. Кульчицький Р. В., Кульчицький В. Р., Гадомська Л. Б. Ретроспективна оцінка духовно-морального виховання молоді в процесі еволюції суспільства. *Національне відродження та розвиток освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України : збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чортків, 9-10 червня 2023 р). Чортків, ЗУНУ. 2023. С. 150-155. (0,22 д.а., особисто автору – 0,07 д.а.: автором визначено роль суспільних трансформацій у формуванні духовно-моральних орієнтацій молодого покоління). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/6ccf9561-fe8b-4563-9ef4-63a71dafd8b3>

9. Трансформація суспільних відносин: глобальні виклики, економічні проблеми та стратегії адаптації : монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н.Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ. 2024. 576 с. (особистий внесок здобувача: підрозділ. Кульчицький В. Р. Теоретико-методологічний аналіз міжособистісних стосунків батьків і дітей. С. 460-470). (0,4 д.а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/0f354136-4d3f-42e1-a545-c43234a48c34>

10. Кульчицький В. Р. Специфіка розуміння духовності в контексті розвитку особистості в юнацькому віці. *Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Свалява, 6 червня 2025 року). Свалява : Закарпатський навчально-науковий інститут ЗУНУ, 2025. С. 221-223. (0,16 д. а.). URL: https://iadte.wunu.edu.ua/materials_2025.pdf

11. Формування адаптивних стратегій розвитку України: монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ. 2025. 288 с. (особистий внесок здобувача: підрозділ. Кульчицький В. Р. Ментальна готовність до змін і становлення християнської моральності студентської молоді: психологічний аспект. С. 233-242). (0,39 д. а.). URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/33072d7b-68ff-49e6-b99c-70dfcd441e28>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	25
1.1. Поняття християнської моральності: сутність, структура, функції....	25
1.2. Класичні та сучасні психологічні теорії морального розвитку.....	44
1.3. Соціокультурні чинники формування християнських цінностей у молоді.....	60
1.4. Психологічні та вікові особливості студентського періоду як сенситивної фази духовно-морального зростання.....	72
Висновки до першого розділу.....	88
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ	
ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТІАНСЬКОЇ МОРАЛЬНОСТІ.....	91
2.1. Мета, вибірка і методики дослідження.....	91
2.2. Рівень сформованості християнської моральності студентської молоді та її взаємозв'язок із релігійною ідентичністю, особистісними рисами і моральними переконаннями.....	102
2.3. Структурно-функціональна модель детермінант становлення християнської моральності.....	116
Висновки до другого розділу.....	127
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ	
ХРИСТІАНСЬКОЇ МОРАЛЬНОСТІ.....	129
3.1. Концептуальні засади програми розвитку християнської моральності студентської молоді.....	129
3.2. Зміст, етапи та методи тренінгового курсу розвитку християнської моральності студентської молоді.....	149
3.3. Оцінювання ефективності програми розвитку християнської моральності студентської молоді.....	169
Висновки до третього розділу.....	193
ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
ДОДАТКИ	220

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціальними, духовними та морально-ціннісними трансформаціями, які суттєво впливають на процес становлення особистості молодого людини. Умови глобалізації, інформаційної перенасиченості, секуляризаційних процесів, суспільної нестабільності, воєнних викликів та кризи традиційних моральних орієнтирів актуалізують проблему духовно-морального розвитку студентської молоді як однієї з найважливіших умов формування зрілої, відповідальної та гуманістично орієнтованої особистості.

Особливої значущості в означеному контексті набуває проблема становлення християнської моральності студентської молоді. Саме християнська моральність як система духовно-моральних цінностей, що ґрунтується на принципах любові, милосердя, відповідальності, совісті, справедливості та поваги до людської гідності, виступає важливим чинником гармонізації особистісного розвитку, формування моральної самосвідомості та гуманістичного світогляду молодого людини.

Студентський вік є сенситивним періодом для формування морально-ціннісної сфери особистості, оскільки саме у цей період відбувається активний процес світоглядного самовизначення, становлення системи життєвих смислів, формування моральної відповідальності та духовної ідентичності. Водночас сучасна молодь часто опиняється в умовах суперечливого впливу різних соціокультурних факторів, які можуть зумовлювати моральну дезорієнтацію, ціннісну невизначеність, зниження рівня відповідальності та послаблення гуманістичних моральних орієнтирів.

У психологічній науці проблема морального розвитку особистості досліджувалася у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Значний внесок у розробку психологічних аспектів моральності зробили Ж. Піаже [188], Л. Кольберг [174-176], Дж. Рест [191-193], К. Гілліган [165-167], В. Франкл [163],

Е. Еріксон [162], А. Маслоу [180], К. Роджерс [194] та ін. У вітчизняній психології питання морального розвитку, духовності та ціннісно-смислової сфери особистості висвітлено у працях І. Беґа [12-15], М. Боришевського [22], С. Максименка [79-80], Т. Титаренко [125], В. Москальця [85], О. Фурман [133-135], А. Фурмана [132], Г. Балла [7], М. Савчина [111-114], П. М'ясоїда [88-89] та інших учених.

Попри значну кількість досліджень, проблема психологічних особливостей становлення саме християнської моральності студентської молоді залишається недостатньо розробленою. Зокрема, відсутній цілісний психологічний аналіз структурних компонентів християнської моральності, недостатньо досліджено психологічні механізми її становлення у студентському віці, а також бракує комплексних програм психологічного розвитку духовно-моральної сфери студентської молоді.

Отже, недостатня теоретична та практична розробленість, а також суспільна значущість зумовили вибір теми дослідження: «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до напряму науково-дослідної роботи кафедри психології та соціальної роботи та є складовою комплексної теми: «Психосоціальне деталювання суспільних та особистісних подій як технологія мислевчинання» (державний реєстраційний номер 012U104568; розділ «Філософсько-психологічне обґрунтування деталі та деталювання у соціогуманітаристиці і суспільній практиці»).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді, а також у розробленні й апробації програми її психологічного розвитку.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз психологічних підходів до вивчення моральності та духовно-морального розвитку особистості.
2. Уточнити психологічний зміст і структуру поняття «християнська моральність».
3. Визначити психологічні чинники та механізми становлення християнської моральності студентської молоді.
4. Емпірично дослідити особливості взаємозв'язку християнської моральності з емпатією, рефлексивністю, релігійною ідентичністю та моральною саморегуляцією.
5. Розробити структурно-функціональну модель становлення християнської моральності студентської молоді.
6. Створити та апробувати програму розвитку християнської моральності студентської молоді.
7. Оцінити ефективність запропонованої програми шляхом формувального експерименту.

Об'єкт дослідження – християнська моральність студентської молоді.

Предмет дослідження – психологічні особливості, чинники та механізми становлення християнської моральності студентської молоді.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що релігійна ідентичність виступає базовою психологічною детермінантою становлення християнської моральності студентської молоді, опосередковано впливаючи на її розвиток через моральну рефлексію, емпатію та моральну саморегуляцію.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять:

- психологічні концепції морального розвитку особистості (Ж. Піаже [188], Л. Кольберг [174-176], Дж. Рест [191-193]);
- гуманістичні та екзистенційні підходи до розвитку особистості (К. Роджерс [194], А. Маслоу [180], В. Франкл [163]);

– психологічні концепції духовності та моральності особистості (І. Бех [12-15], М. Боришевський [22], С. Максименко [79], Т. Титаренко [125], М. Савчин [111-114], О. Фурман [133-135]);

– положення про роль ціннісно-сислової сфери у розвитку особистості.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження було використано комплекс взаємодоповнювальних теоретичних, емпіричних і статистичних методів: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукової літератури задля вивчення сучасного стану досліджуваної проблеми, уточнення змісту базових понять, визначення теоретико-методологічних засад дослідження; систематизація та класифікація наукових підходів з метою виокремлення психологічних чинників і механізмів становлення християнської моральності; структурно-функціональний аналіз для визначення компонентного складу християнської моральності та побудови її структурно-функціональної моделі; моделювання з метою конструювання авторської моделі психологічних детермінант становлення християнської моральності студентської молоді; інтерпретаційний метод стосовно психологічного осмислення отриманих емпіричних результатів; *емпіричні* – психодіагностичне тестування щодо вивчення рівня сформованості християнської моральності та її психологічних чинників; анкетування задля збору первинної інформації про особливості морально-ціннісної сфери студентської молоді; авторська методика «Рівень сформованості християнської моральності» з метою комплексного дослідження когнітивного, ціннісно-мотиваційного, поведінкового та рефлексивного компонентів християнської моральності; методи математичної статистики.

Емпірична база дослідження. Емпіричне дослідження проводилося протягом 2023-2025 рр на базі закладів вищої освіти України. В дослідженні взяли участь 240 здобувачів вищої освіти віком від 17 до 23 років за спеціальностями гуманітарного, соціально-поведінкового, педагогічного та економічного спрямування.

На етапі констатувального дослідження було обстежено 240 студентів, що уможливило з'ясувати особливості сформованості християнської моральності, дослідити її психологічні чинники та встановити взаємозв'язки між релігійною ідентичністю, моральною рефлексією, емпатією, духовно-моральними цінностями та моральною саморегуляцією особистості.

У формувальному експерименті взяли участь здобувачі, які були розподілені на експериментальну та контрольну групи. Учасники експериментальної групи проходили спеціалізовану програму психологічного розвитку християнської моральності, тоді як контрольна група навчалася у звичному освітньому режимі без цілеспрямованого психологічного впливу.

Емпіричну базу дослідження становлять результати психодіагностичного обстеження студентської молоді, дані констатувального та формувального експериментів, результати психометричної апробації авторської методики «Рівень сформованості християнської моральності», а також матеріали психологічного супроводу реалізації авторської програми розвитку християнської моральності студентської молоді.

Репрезентативність вибірки, комплексність психодіагностичного інструментарію та використання сучасних методів математичної статистики забезпечили достовірність, надійність та валідність отриманих результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

– теоретично обґрунтовано та емпірично верифіковано структурно-функціональну модель становлення християнської моральності студентської молоді, яка розкриває систему взаємозв'язків між релігійною ідентичністю, моральною рефлексією, емпатією, духовно-моральними цінностями та моральною саморегуляцією як провідними психологічними чинниками досліджуваного феномена;

- визначено психологічні механізми становлення християнської моральності студентської молоді, серед яких провідну роль відіграють процеси інтеріоризації духовно-моральних цінностей, моральної рефлексії, емпатійного переживання та моральної саморегуляції;

- розроблено та апробовано авторську методику «Рівень сформованості християнської моральності», що дає змогу здійснювати комплексну діагностику когнітивного, ціннісно-мотиваційного, поведінкового та рефлексивного компонентів християнської моральності особистості;

- розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено програму психологічного розвитку християнської моральності студентської молоді, спрямовану на розвиток моральної рефлексії, емпатії, релігійної ідентичності та моральної саморегуляції;

- емпірично встановлено особливості структурних взаємозв'язків між релігійною ідентичністю, моральною рефлексією, емпатією, моральною саморегуляцією та рівнем сформованості християнської моральності студентської молоді.

удосконалено:

- наукові уявлення про психологічний зміст поняття «християнська моральність» шляхом його інтерпретації як інтегрального особистісного утворення, що поєднує когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий та рефлексивний компоненти;

- теоретичні підходи до розуміння психологічних чинників морального розвитку особистості через уточнення ролі релігійної ідентичності, моральної рефлексії, емпатії та моральної саморегуляції у процесі становлення християнської моральності;

- науково-практичні підходи до психологічного супроводу духовно-морального розвитку студентської молоді в умовах закладу вищої освіти.

набули подальшого розвитку:

- положення психології особистості та психології моральності щодо закономірностей формування моральної свідомості, моральної поведінки та духовно-ціннісної сфери особистості у студентському віці;
- наукові уявлення про взаємозв'язок морального розвитку, релігійної ідентичності, духовності та ціннісно-сміслових орієнтацій особистості;
- прикладні засади розроблення та впровадження психолого-педагогічних програм розвитку морально-ціннісної сфери студентської молоді;
- науково-методичні підходи до психологічної діагностики та розвитку моральної зрілості, соціальної відповідальності та просоціальної спрямованості особистості.

Практичне значення полягає у можливості використання розроблених теоретичних положень, психодіагностичного інструментарію та авторської програми розвитку християнської моральності в системі психологічного супроводу студентської молоді, освітньо-виховній діяльності закладів вищої освіти та практиці психологічної допомоги молоді.

Результати дослідження можуть бути використані у діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) з метою вдосконалення системи духовно-морального виховання студентської молоді, формування гуманістичних цінностей, розвитку моральної відповідальності та психологічної культури особистості. Теоретичні положення та емпіричні результати можуть бути інтегровані у зміст навчальних дисциплін психологічного, педагогічного, соціально-гуманітарного та духовно-етичного спрямування.

Розроблена авторська програма розвитку християнської моральності студентської молоді може бути впроваджена у практику роботи психологічних служб закладів вищої освіти як ефективний засіб розвитку моральної рефлексії, емпатії, моральної саморегуляції та духовно-ціннісної сфери студентів. Використання програми сприятиме гармонізації міжособистісних взаємин у студентському середовищі, розвитку відповідальної поведінки та профілактиці морально-ціннісної дезорієнтації молоді.

Практичне значення мають також розроблені психодіагностичні методики, зокрема авторська методика «Рівень сформованості християнської моральності», яка може використовуватися практичними психологами для комплексної діагностики морально-ціннісної сфери особистості, виявлення особливостей морального розвитку студентів та оцінювання ефективності психокорекційної і тренінгової роботи.

Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі організації духовно-просвітницьких програм, молодіжних освітньо-виховних проєктів, програм морально-ціннісного розвитку та діяльності молодіжних центрів. Розроблені вправи, тренінгові техніки, рефлексивні практики та моральні дилеми можуть застосовуватися у роботі зі студентською молоддю з метою розвитку гуманістичних цінностей, відповідальності, толерантності та здатності до усвідомленого морального вибору.

Результати дослідження доцільно застосовувати у практиці психологічного консультування студентської молоді, особливо у роботі з питаннями особистісного самовизначення, моральних конфліктів, кризи цінностей, міжособистісних взаємин та пошуку життєвих смислів. Запропонований у дисертації підхід до розвитку моральної рефлексії та духовно-ціннісної сфери може бути ефективним у роботі з молоддю, яка переживає труднощі морального вибору, внутрішню дезорієнтацію або кризу особистісної ідентичності.

Практичну цінність мають також розроблені тренінгові модулі, котрі можуть використовуватися у груповій психологічній роботі, тренінгах особистісного розвитку, програмах розвитку емоційного інтелекту, моральної саморегуляції та духовно-моральної культури молоді. Використання інтерактивних методів, рефлексивних вправ, рольових ігор та технік розвитку емпатії забезпечує високу ефективність психологічного впливу та сприяє активному залученню студентів до процесу морального саморозвитку.

Окремі положення та результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх психологів, педагогів,

соціальних працівників та фахівців молодіжної сфери. Матеріали дослідження є корисними для розробки навчально-методичних комплексів, спецкурсів, тренінгових програм та методичних рекомендацій з проблем морального та духовного розвитку особистості.

Крім того, розроблена програма та психодіагностичний інструментарій мають комплексний характер і можуть бути адаптовані до різних освітніх та психологічних контекстів, що створює можливості для їх широкого використання у практиці психологічного супроводу молоді в умовах сучасних соціокультурних викликів. Отже, результати дисертаційного дослідження мають вагоме практичне значення для системи вищої освіти, діяльності психологічних служб, практики молодіжного консультування, духовно-просвітницької роботи та програм морально-ціннісного розвитку особистості.

Положення дисертаційної роботи впроваджені в процес підготовки здобувачів психологічного профілю Західноукраїнського національного університету (довідка про впровадження від 9 червня 2026 р. № 126-24/1491), у психолого-педагогічну діяльність Чортківської дяківсько-катехитичної академії імені свщмч. Григорія Хомишина (довідка про впровадження від 20 травня 2026 р.), у роботу КУТОР «Тернопільський обласний центр соціально-психологічної допомоги «Родинний затишок»» (довідка про впровадження від 26 травня 2026 р. № 113) та у соціально-психологічну діяльність Благодійної організації «Дім Милосердя» (довідка від 25 травня 2026 р. № 66).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях: I Міжнародній науково-практичній конференції «Національне відродження та розвиток освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України» (Чортків, 9-10 червня 2023 р.), XIV студентській науково-практичній конференції (Чортків, 17 травня 2024 р.), XVI студентській науково-практичній конференції (Чортків, 15 травня 2025 р.), науково-практичній конференції «Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки» (Свалява, 6 червня 2025 року).

Публікації. Основні результати кваліфікаційної роботи висвітлено в 11 наукових працях, з яких 4 – у фахових наукових виданнях, рекомендованих МОН України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 230 сторінок, основний текст розміщено на 197 сторінках. Робота містить 26 таблиць, 14 рисунків. Список використаних джерел включає 203 найменування.

Декларація про використання ШІ. У процесі підготовки роботи автор використовував Gemini та OpenAI GPT для пошуку та первинного опрацювання літературних джерел, оформлення ілюстрації, а також виявлення та виправлення граматичних, орфографічних та стилістичних помилок.

Після застосування цих інструментів автор провів ретельний перегляд і вніс необхідні зміни, беручи на себе повну відповідальність за остаточний зміст дисертаційної роботи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Поняття християнської моральності: сутність, структура, функції

Розвиток України як повноцінної демократичної держави неможливий без глибокого осмислення всіх аспектів її складної, а подекуди й суперечливої реальності, включно з її духовною складовою, що зумовлено соціальними, політичними та культурними трансформаціями, які не лише дестабілізували традиційні суспільні структури, а й призвели до кризи ідентичності та моральних орієнтирів. Зміни в суспільстві супроводжувалися втратою довіри до інституцій, загостренням міжособистісних конфліктів, відчуттям відчуження й духовної дезорієнтації. В умовах війни, гібридних загроз, культурного тиску та глобальних викликів питання духовної стабільності набуває надзвичайної ваги, що загострює потребу в пошуку нових ціннісних орієнтирів, здатних забезпечити цілісність, єдність і моральну стійкість особистості й суспільства, отже актуальним є звернення до християнської моральності як універсального і водночас глибоко національного етичного коду, що є історичною основою духовної культури українського народу.

Тривалий період атеїстичної ідеологізації, властивий радянському режиму, мав руйнівний вплив на християнську духовність, спотворюючи традиційні моральні норми, нівелюючи трансцендентне в людському бутті, а, відтак, і можливість особистісного самоздійснення в дусі християнських чеснот. Посттоталітарне суспільство України досі перебуває в процесі подолання духовної деструкції, а формування нової, зрілої системи цінностей потребує свідомого повернення до джерел моральності – до християнських засад, що протягом століть були основою української культури та колективної свідомості.

У контексті війни в Україні, зумовленої не лише політичним, а й світоглядним протистоянням, постає потреба у переосмисленні ролі

християнської моральності як об'єднуючого чинника, що здатен забезпечити духовну опору нації. Християнські цінності виявляють свою актуальність як у повсякденному житті, формуючи міжособистісні відносини, служіння ближньому, так і в площині суспільно-політичного буття – у процесі національного спротиву, солідарності, жертвності, любові до ближнього й батьківщини.

В умовах, коли зовнішні загрози ставлять під сумнів саме існування нації, такі християнські чесноти, як патріотизм (як любов до своєї землі, її культури та народу), мужність, справедливість та солідарність, набувають особливого значення. Вони стають не просто абстрактними категоріями, а дієвими інструментами для мобілізації суспільства, подолання страху та збереження людської гідності. Християнська мораль надає стійкий моральний фундамент для протистояння агресії, дезінформації та маніпуляціям, що є невід'ємною частиною гібридної війни. Завдяки цій моральній основі, українці демонструють світові не лише фізичний опір, але й силу духу, що ґрунтується на вірі в істину, добро та справедливість.

Подолання наслідків тоталітарного минулого та вирішення сучасних викликів вимагає глибокої роботи над духовним відродженням. Це не може бути поверхневим процесом, а має стати свідомим вибором нації. Відновлення християнських цінностей у суспільному житті має супроводжуватися їхньою імплементацією в освітні програми, культуру та сімейні традиції. Тільки через формування морально зрілої особистості, здатної до відповідальності, співчуття та самопожертви, можна побудувати стабільне й процвітаюче суспільство.

Таким чином, християнська моральність є не лише історичною спадщиною, а й актуальним ресурсом для розбудови сучасної української держави. Її принципи забезпечують не лише внутрішній мир та гармонію в душі людини, а й є фундаментом для стабільності, єдності та соціальної злагоди всього суспільства. Звернення до цих вічних істин є стратегічно важливим для майбутнього України, яка прагне зайняти гідне місце в родині європейських демократій.

Проблема функціонування християнських цінностей у соціокультурному просторі є надзвичайно актуальною для осмислення сучасної духовної ситуації в Україні, так і для окреслення стратегій культурного й морального відродження. Система християнських моральних норм – це не архаїчний рудимент, а динамічна основа сучасного суспільного мислення й дії, здатна протистояти релятивізму, моральному нігілізму та споживацтву.

Філософсько-релігійну основу дослідження християнської моралі становлять тексти Святого Письма, праці Отців Церкви, а також основоположні документи християнської традиції. У цьому контексті вагоме значення мають твори А. Августина, де християнська моральність набуває концептуального значення як основа не лише індивідуального, а й суспільного буття. У праці *De Civitate Dei* (Про місто Боже), яка була написана як відповідь на занепад Римської імперії, Августин формує доктрину двох градусів – Божого та земного, – в основі яких лежать два види любові: любов до Бога і любов до себе. Саме ці два орієнтири визначають моральний вектор життя людини.

Августин розглядає моральність не як зовнішній припис, а як внутрішній вияв орієнтації волі. У цьому контексті моральний вибір полягає у тому, чи людина спрямовує свою любов до Бога або до власного «я». Як він зазначає, «дві любові створили два гради: любов до себе аж до зневаги Бога створює град земний; любов до Бога аж до зневаги себе створює град небесний» [2, с. 21]. У цьому визначенні закладено ключову ідею християнської моральності – орієнтація на трансцендентне благо, яке перевищує приватні інтереси.

Августин підкреслює, що моральне життя починається з внутрішньої дисципліни душі, яка прагне до Бога. У такому підході, чеснота не є результатом лише дотримання норм, а є формою любові, спрямованої на вищу мету. На думку Августина, справжня моральність виявляється у стані душі, а не в зовнішній поведінці: «Те, що визначає праведність, – це не тілесна незайманість, а воля, яка зберігає внутрішню чистоту». Таким чином, навіть у складних життєвих обставинах, зокрема в контексті насильства чи соціального тиску, моральний вибір залишається питанням свободи волі.

Особливу увагу Августин приділяє поняттю справедливості як вищої моральної категорії. Він вважає, що істинно справедливим є лише те суспільство, де Бог займає центральне місце у житті людей. «Без істинного Бога немає справжньої справедливості», – наголошує він, формулюючи ідею теоцентричного устрою суспільного життя. У цьому полягає принципова відмінність між градом Божим і земним: перший заснований на любові та справедливості, другий – на гордості, жадобі і прагненні влади [2, с. 23].

Філософія моральності в *De Civitate Dei* також включає ідею природного закону як вищого порядку, який перевершує людське право. Августин стверджує, що закон, який суперечить божественному порядку, не є істинним законом: *lex iniusta non est lex* – «несправедливий закон не є законом». Це положення стало одним із джерел пізнішої християнської правової традиції, яка обґрунтовує моральний супротив аморальній владі чи закону.

У підсумку, концепція християнської моральності у Августина постає як синтез богословської антропології та етики. Моральне життя – це не лише шлях до особистого спасіння, а й основа для побудови справедливого суспільства, орієнтованого на істинне благо. Через філософське осмислення любові, волі, справедливості та закону Августин закладає фундамент тієї моделі моральності, яка залишається актуальною для християнського світогляду й донині.

Систематизація морального вчення Церкви у творах Томи Аквінського визначає доброчесність як форму участі людської особистості у вищому, божественному порядку буття [9, с. 386-399].

Тома Аквінський, один із провідних представників схоластичної філософії XIII століття, здійснив фундаментальну систематизацію морального вчення Церкви, інтегрувавши християнське богослов'я з елементами аристотелівської етики. У праці *Summa Theologiae* він подає розгорнуту концепцію доброчесності, морального закону та ієрархії людських вчинків, яка й донині залишається основоположною для католицької моральної теології.

Центральним елементом християнської моральності у Томи Аквінського є поняття доброчесності (*virtus*), яке розуміється як «стійка схильність волі до

добра». Добродієність, за його вченням, є не просто рисою характеру, а онтологічною формою участі людської природи у божественному порядку буття. Таким чином, моральність набуває метафізичного виміру, оскільки вкорінена в участі людської особистості у трансцендентному благу – Богові.

Особливої ваги набуває вчення про моральний закон, який розглядається в кількох вимірах: вічний закон (*lex aeterna*), природний закон (*lex naturalis*), людський позитивний закон (*lex humana*) і божественний закон (*lex divina*). Вічний закон, як вияв Божественної мудрості, є джерелом і мірилом усіх інших форм закону. Природний закон, як «участь вічного закону у створеній розумній істоті», надає моральності її раціональну основу. Саме раціональність, на думку Аквінського, є тим, що робить людину здатною до моральної дії, оскільки моральний акт передбачає свідоме спрямування до мети, якою є добро.

Аквінський підкреслює, що природний закон закарбований у природі людини і полягає у «стремлінні до блага та уникненні зла» (*bonum est faciendum, et malum vitandum*). Це фундаментальне моральне правило, з якого виводяться інші приписи: збереження життя, продовження роду, прагнення до істини, життя в суспільстві, повага до Бога. У цьому полягає універсалізм християнської моральності – вона не нав'язується ззовні, а відповідає глибинній природі людини як образу Божого.

У контексті добродієності Тома Аквінський виокремлює чотири кардинальні (моральні) чесноти – розсудливість (*prudentia*), справедливість (*iustitia*), мужність (*fortitudo*) і поміркованість (*temperantia*), а також три богословські чесноти – віру (*fides*), надію (*spes*) і любов (*caritas*) (рис.1.1).

Рис.1.1. Основні чесноти за Томою Аквінським

**систематизовано автором на основі [149]*

Розсудливість виступає основою морального вибору та забезпечує здатність особистості приймати виважені рішення відповідно до моральних норм і цінностей. Справедливість формує відповідальне ставлення до інших людей, сприяє розвитку почуття обов'язку, чесності та поваги до гідності особистості. Мужність допомагає долати внутрішні та зовнішні труднощі, зберігати вірність моральним переконанням і духовним принципам навіть за несприятливих обставин. Поміркованість забезпечує самоконтроль, здатність регулювати власні потреби, емоції та поведінку відповідно до християнських моральних ідеалів.

У контексті дослідження психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді зазначені чесноти можна розглядати як ключові психологічні механізми формування моральної свідомості, моральних переконань і ціннісних орієнтацій. Їх розвиток сприяє становленню морально зрілої особистості, здатної до відповідального вибору, саморегуляції поведінки та побудови конструктивних міжособистісних взаємин. Взаємодія цих чеснот забезпечує гармонійне поєднання когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів християнської моральності студентської молоді.

Богословські чесноти, на відміну від моральних, виливаються в душу Божою благодаттю, і саме вони забезпечують спрямування людини до надприродної мети – спасіння. Таким чином, моральне життя, за Аквінським, – це співпраця природного (розуму, волі) та надприродного (благодаті), що визначає онтологічну цілісність християнської етики.

Моральний акт, у трактуванні Томи Аквінського, повинен бути не лише добрим за об'єктом, але й мати правильну мету та намір. Зло не може бути виправдане добрими наслідками – «не слід чинити зло, щоб сталося добро». Цей принцип лежить в основі католицької критики утилітаризму й етичного релятивізму [149].

Таким чином, система морального мислення Томи Аквінського формує теоцентричну, розумову і добродієсну модель християнської моральності, що

ґрунтується на поєднанні природного закону, благодаті та вільної волі людини. Вона стала основою для католицького соціального вчення, морального богослов'я та філософської етики Західної Європи, зокрема в її культуротворчому та освітньому вимірах.

Варто також зазначити вагомий внесок богословської думки Івана Павла II у формування сучасного розуміння християнської моральності. В його енцикліках *Veritatis Splendor* (1993) [159] та *Evangelium Vitae* (1995) [24] християнська етика постає не лише як нормативна система, але як динамічний шлях особистісного зростання у світлі об'єктивної істини та морального закону, що має своє джерело в Божому одкровенні. Центральним у цьому контексті є вчення про свободу, яка, на відміну від ліберального індивідуалізму, трактується не як абсолютна автономія, а як відповідальне слідування істині. Як зазначає Іван Павло II: «Свобода є не лише даром, а й завданням, покликаним реалізовуватись у правді». Він наполягає, що розрив між свободою та істиною неминуче веде до морального релятивізму, знецінення людської гідності й руйнування основ морального порядку.

Окремої уваги заслуговує богословсько-етична спадщина Дітріха Бонгеффера, який у творі *Ethics* (написаному у 1940-х рр. в умовах нацистської диктатури) розробляє концепцію відповідальної християнської моральності в епоху радикального зла. Його моральна філософія не ґрунтується на абстрактному нормативізмі, а на вірності Христові у конкретних історичних ситуаціях, які часто вимагають морального ризику та вибору між трагічними альтернативами. «Не абстрактне добро, а воля Божа, пізнана в молитві та відповідальності перед ближнім, визначає моральне рішення», – наголошує Бонгеффер. У цьому він виступає критиком як ригористичного легалізму, так і морального релятивізму, пропонуючи модель етики, заснованої на особистісній вірі, жертвності та внутрішній чесності [153, с. 45].

У межах української інтелектуальної традиції питання християнської моральності має глибоке історико-культурне підґрунтя. Видатний мислитель, мовознавець і церковний діяч Іван Огієнко (митрополит Іларіон) у своїх працях

«Українська культура» системно підкреслює нерозривний зв'язок між християнською етикою, національним вихованням та духовною ідентичністю українського народу. Він наголошує: «Християнство було тією духовною силою, що впродовж століть виховувала український народ у любові до правди, до праці, до ближнього». У розумінні Огієнка, християнська моральність не є зовнішнім культурним нашаруванням, а виступає серцевиною національного буття, яка формує не лише релігійні, а й мовно-культурні й політичні ідентичності. Через освітню діяльність, релігійне виховання, традицію богослужбової мови та обрядовість Церква виступала як головний носій морального порядку в суспільстві [93; 94].

Таким чином, у богословській і філософській думці Івана Павла II, Дітріха Бонгеффера та Івана Огієнка християнська моральність розглядається як фундаментальний чинник духовного становлення особистості та історичної самосвідомості народу. Вона забезпечує не лише індивідуальну моральну орієнтацію, але й формує структуру суспільної єдності, сприяючи трансляції цінностей любові, правди, гідності та відповідальності в усі сфери людського життя. Серед сучасних українських дослідників проблематика християнської моралі розглядається з позицій різних наукових підходів:

Таблиця 1.1

Сучасні підходи до дослідження християнської моральності в українському науковому дискурсі

Дослідник	Науковий підхід	Ключовий внесок у дослідження
Ю. Чорноморець [141, с. 135]	Філософська герменевтика та богословська етика	Переосмислення християнської моралі для секуляризованого соціуму; моральність як відповідальне служіння.
Л. Филипович [130, с. 18]	Соціокультурний аналіз релігійної свідомості	Аналіз трансформацій моралі в умовах війни, міжконфесійного діалогу та соціальних викликів.
В. Жуковський [48, с. 40]	Етичні засади євангельського християнства	Дослідження формування християнської ідентичності та моральних цінностей у сучасному суспільстві.
О. Онищенко [96, с. 205]	Педагогічний та методичний підхід	Вивчення християнської етики як навчальної дисципліни; розробка методології формування морально-духовних якостей.

Аналіз філософсько-релігійних та інтелектуальних джерел свідчить, що християнська моральність є не лише системою моральних норм, а й потужним теоретичним та практичним інструментом для осмислення сучасних викликів. Її основоположні засади, що беруть свій початок у творах Отців Церкви та були систематизовані в працях середньовічних схоластів, залишаються актуальними й сьогодні, що підтверджується роботами сучасних філософів.

У контексті духовного відродження українського суспільства, вивчення та імплементація цих засад є стратегічно важливим для формування міцної, морально стійкої та згуртованої нації.

Таким чином, опрацьована наукова література дає змогу окреслити коло методологічних підходів, що є релевантними для комплексного осмислення феномену християнської моральності. Насамперед слід звернути увагу на християнсько-етичний підхід, який ґрунтується на богословських і філософських засадах християнського вчення. Цей підхід передбачає розуміння моральності як прояву та реалізації божественного закону в конкретному історичному та екзистенційному вимірі людського життя.

Моральні норми та чесноти у межах цього підходу тлумачаться як форми участі людини в божественній істині, що вимагає не лише дотримання заповідей, але й внутрішнього морального вдосконалення, постійного духовного зростання та відповідального служіння ближньому.

Другий важливий аналітичний вимір задає культурологічний підхід, у межах якого християнська моральність розглядається як значущий чинник формування духовної культури, системи цінностей і колективної ідентичності. У цьому контексті моральність постає не лише як індивідуальний етичний вибір, а й як складова культурної пам'яті, символічного простору суспільства, яка відображає історично вкорінені уявлення про добро, справедливість, жертвовність, милосердя та любов.

Культурологічний підхід дозволяє простежити, яким чином християнська мораль трансформується в умовах соціальних викликів і зберігає свою нормативну функцію в сучасному плюралістичному суспільстві.

Не менш значущим є аксіологічний підхід, що акцентує увагу на вивченні християнських чеснот як основоположних духовних цінностей, які формують моральні орієнтири особистості та спільноти. З позицій цього підходу моральність аналізується як система ієрархізованих цінностей, де любов, віра, надія, смирення, праведність, терпіння та інші чесноти не просто визначають поведінку індивіда, але й спрямовують його до внутрішнього оновлення, духовної гідності та об'єднання з вищим сенсом буття. Аксіологічний аналіз дає змогу осмислити християнську моральність як нормативну основу не лише релігійного, а й етичного, соціального та культурного самовизначення.

Загалом, поєднання зазначених підходів створює методологічне підґрунтя для системного, багатовимірного аналізу християнської моральності як складного феномену, що має богословський, філософський, культурний та аксіологічний виміри.

У сучасному науковому дискурсі християнська моральність трактується як складне багатовимірне явище, що поєднує у собі релігійні, етичні, духовні та культурні компоненти. Різні дослідники підходять до її визначення з урахуванням філософсько-богословських, соціокультурних та особистісно-ціннісних аспектів. У табл. 1.2 представлено порівняльний огляд визначень християнської моральності, сформульованих як класичними мислителями, так і сучасними науковцями. Це дозволяє виявити спільні і відмінні риси у трактуванні її сутності та функцій.

Як свідчить аналіз вищенаведених підходів, більшість дослідників сходяться на думці, що християнська моральність є не просто системою норм і правил, а насамперед – виявом духовного життя особистості, орієнтованої на любов, жертвність, істину та відповідальність перед Богом. Водночас у межах окремих концепцій акцентуються різні аспекти її розуміння – від метафізичного (єдність з Богом, істина як основа буття) до соціально-етичного (служіння ближньому, моральна свобода, внутрішня цілісність). Виходячи з комплексного аналізу, пропонуємо власне визначення християнської моральності, що узагальнює ключові ознаки цього феномену: «Християнська моральність – це

система духовно-етичних принципів, що ґрунтуються на євангельських цінностях любові, жертовності, прощення, смирення та відповідальності перед Богом, яка формує спосіб життя людини у відповідності до вищого морального закону, орієнтуючи її на внутрішнє вдосконалення та служіння ближньому».

Таблиця 1.2

Інтерпретації християнської моральності в науково-філософській та богословській думках

Автор	Визначення
Тома Аквінський [9, с. 386-399]	Християнська моральність ґрунтується на природному законі, що веде людину до вищого блага – єдності з Богом.
Г. Сковорода [120, с. 420]	Християнська моральність полягає в пізнанні внутрішньої людини й добровільному слідуванні Божій істині, а не зовнішнім законам.
Іван Павло II [159, с. 122]	Християнська моральність – це відповідь людини на Боже покликання до любові, яка реалізується через свободу, істину та совість.
О. Онищенко [96, с. 203]	Християнська моральність – система цінностей, норм і ідеалів, що формуються на основі Євангелія і реалізуються в особистісному житті через віру, любов, покору й милосердя.
В. Жуковський [48, с. 40]	Християнська моральність – це етична основа життя, побудована на заповідях Христа, спрямована на освячення особистості та трансформацію суспільства.
А. МакІнтайр [78, с. 122]	Християнська моральність як частина традиції чеснот, що забезпечує єдність життя особистості на основі телосу, тобто мети, заданої Богом.
І. Огієнко [94, с. 62]	Християнська моральність – це шлях духовного становлення людини через уподібнення Христу, що включає жертовність, смирення та вірність Божим заповідям.

Також, на нашу думку, однією з головних ознак християнської моральності є її тісний зв'язок із догматами віри. Християнська мораль виходить не з раціонального, а з надприродного джерела – Божого одкровення. Вона включає принципи, які суперечать повсякденній життєвій логіці, але мають духовну доцільність, зокрема: любов до ворогів (Мт. 5:44), непротивлення злу (Мт. 5:39), всепрощення (Мк. 11:25), а також ідея страждання як блага (Рим. 5:3–4) [16].

Центральним принципом християнської моральності є любов – як до Бога, так і до ближнього. Христоцентризм означає, що взірцем морального

життя є постать Ісуса Христа. Моральне життя християнина – це не лише виконання норм, а духовний шлях освячення, спрямований на єднання з Богом. Християнська мораль вимагає щирості, чистоти серця (Мт. 5:8), покори, милосердя, самопожертви, внутрішньої відповідальності (Лк. 10:27; Йо. 13:34).

Християнська моральність – це не лише індивідуальний шлях, а структурована духовно-нормативна система, що охоплює:

- релігійно-етичні уявлення (добро і зло, справедливість, милосердя);
- норми поведінки (Декалог, Нагірна проповідь);
- почуття (совість, сором, страх Божий);
- вольові якості (терпіння, смирення, мужність).

Моральність формується в межах конфесійної традиції, але має універсальне значення. Незмінність моральних основ – наслідок визнання догматів як істини, відкритої самим Богом. Християнська моральність не лише є релігійно-етичною системою, а й виконує функцію культурного коду, що зберігає і транслює базові цінності. Через мораль християнства формувались базові елементи європейської культурної ідентичності: цінність особистості, право на свободу совісті, ідеї гуманності й милосердя.

У Середньовіччі саме християнство забезпечило культурну єдність Європи. Християнські моральні чесноти (віра, надія, любов) стали основою для гуманістичної традиції. Ці цінності інтегрувалися з античними ідеями істини, добра, краси, створюючи моральну основу новоєвропейської культури.

В українському контексті християнські цінності стали підґрунтям національного відродження (XIX–XX ст.), вплинули на формування освітніх та педагогічних ідеалів, ідентичності та громадянської свідомості.

Свята, обряди та християнське мистецтво є засобами символічної трансляції моральних смислів. Величні храми, іконографія, богослужбова музика – все це несе в собі морально-духовний код християнської традиції.

Християнська моральність стала осердям для формування цілісної національної ідентичності. В українській ментальності любов до ближнього, повага до старших, жертівність – це не лише моральні принципи, а глибинна

частина культури. У ХХІ столітті, на тлі цивілізаційних викликів, християнські моральні цінності знову відіграють роль орієнтира у формуванні молоді, громадянської активності, міжкультурного діалогу.

Християнська моральність, будучи системою ціннісних орієнтирів, що формуються в контексті релігійного досвіду, відіграє важливу роль не лише у сфері особистого духовного життя, а й у культурному бутті суспільства. Вона виступає одним із засадничих чинників цивілізаційного розвитку, оскільки визначає способи мислення, моделі поведінки, символічні структури та соціальні практики.

Моральність є інтегральним елементом культури, оскільки відображає уявлення про добро і зло, обов'язок, справедливість, гідність – тобто ті засади, які регулюють міжособистісні стосунки та колективне життя. У християнській традиції моральність ґрунтується на вченні про людину як образ Божий, що зумовлює її здатність до вільного вибору, відповідальності й любові. Ці моральні імперативи поступово вкорінювалися в європейську культуру, формуючи її антропоцентричну парадигму. Таким чином, культура не є нейтральною щодо моралі: вона акумулює, зберігає й передає моральні смисли, які в християнському контексті мають сакральне підґрунтя.

В українському контексті християнська моральність з моменту Хрещення Русі у 988 році стала основою народного світогляду. Вона інтегрувалася в елементи повсякденного життя: від родинного виховання й до судочинства.

І. Огієнко підкреслював: «Християнська мораль у нас відразу стала народною мораллю... Її вивчали з Псалтиря, з Євангелія, з житій святих». Саме через моральну традицію християнство вплинуло на становлення українського гуманізму, національної солідарності, культури відповідальності [93, с. 122]

Форми культурного вираження християнської моралі – це не лише релігійне вчення, а й повсякденні практики, які набули символічного вираження у святах, обрядах, мистецтві. Святкування Різдва, Великодня, дотримання постів, шанування святих – це не лише культові дії, а й засоби морального виховання. Через ці практики передаються ідеї покаяння,

прощення, надії, любові, смирення. Особливе місце посідає християнське мистецтво – іконопис, архітектура храмів, духовна музика, література, які не лише зображають релігійні сюжети, а й формують емоційно-ціннісний досвід. Наприклад, українські колядки та псалми несуть у собі не лише богословські смисли, а й глибоко моральні послання, зосереджені на доброзичливості, гармонії, єдності.

У процесі історичного розвитку християнська моральність стала важливим чинником формування національної ідентичності. Для українського народу вона виступає не лише релігійною традицією, а й символом культурного самовизначення, способом збереження цілісності у періоди політичних загроз, руйнацій та воєн. Християнські ідеї про істину, гідність, свободу стали частиною національного самовизначення. Г. Сковорода у своїй філософії акцентував на внутрішній свободі як моральній основі людського буття, наголошуючи на пошуках «сродної праці» як способу духовного вдосконалення [120, с. 86]

У центрі християнського світогляду перебуває проблема морального вибору, який визначає не лише особистісну, а й суспільну ідентичність. Християнська моральність є однією з базових форм духовного досвіду людства, що має глибокі богословські, філософські, культурологічні та соціальні виміри. Вона формує не лише індивідуальну етику, а й суспільну нормативність, уможливлуючи гармонію між особистістю, ближніми та Богом.

У широкому сенсі християнська моральність – це система духовно-етичних норм, ідеалів та чеснот, що ґрунтуються на Святому Письмі та вченні Ісуса Христа. Вона орієнтує людину на добро, істину, любов і милосердя як вищі цінності та визначає шляхи реалізації цих принципів у щоденному житті. Моральна поведінка в цьому контексті є не лише дотриманням зовнішніх приписів, а виявом внутрішнього духовного стану особистості, її прагнення до єдності з Богом.

У богословській традиції, зокрема у вченні Томи Аквінського, моральність трактується як прояв природного закону, який є частиною вічного

Божого порядку. На його думку, «моральні приписи є впорядкуванням людського розуму до найвищого блага, тобто Бога» [9, с. 386]

Цей підхід сформував підвалини для розуміння морального життя як процесу зростання у чеснотах – віри, надії, любові, справедливості, мужності, стриманості та розсудливості.

У вітчизняній духовній філософії Г. Сковорода розвиває унікальне бачення моральності як «внутрішньої свободи» й «життя за сродністю». Для нього істинне моральне життя – це слідування Божому покликанню, виявлення істинної природи людини: «Щасливий той, хто в серці має Бога і живе за совістю» [36, с. 154]

Таке розуміння християнської моральності акцентує не лише на поведінкових нормах, а й на онтологічній глибині буття – на внутрішній істинності, що переважає зовнішній формалізм.

Сучасна українська дослідниця Л. Филипович вказує, що християнська моральність у сьогоденні набуває нових форм, але зберігає незмінну сутність: «Це втілення в повсякденній поведінці духовних цінностей, що витворені багатовіковою християнською традицією і становлять осердя культурної ідентичності».

Таким чином, християнська моральність постає не лише як індивідуальний етичний вибір, але як цілісний духовно-культурний феномен, що поєднує в собі богословську доктрину, філософське осмислення, соціальну практику та культурну спадщину. Її дослідження потребує міждисциплінарного підходу, який охоплює як теологію, так і етику, релігієзнавство, філософію, культурологію.

У сучасних умовах християнська моральність зберігає свою культуротворчу силу. Як зазначає Л. Филипович, «християнська мораль у кризових умовах – війни, суспільної руїни, моральної девальвації – актуалізується як етичний кодекс, що мобілізує суспільну солідарність» [130, с. 18]. Традиція свят, звичаїв, церковної мови, ікони, літургії – усі ці елементи

формують не лише релігійну, а й культурну спадщину, що цементує національну єдність і моральну витривалість.

Християнська моральність є складним феноменом, що виконує багатогранні функції у житті як окремої особистості, так і суспільства загалом. Її функціональний потенціал дозволяє не лише регулювати поведінку людини, а й впливати на формування культурних традицій, суспільних норм та системи цінностей. Виділяють кілька ключових функцій християнської моральності, що набули вагомого значення в історико-культурному й духовному розвитку людства (рис.1.2).

Насамперед християнська моральність виконує регулятивну функцію, формуючи нормативні засади поведінки особистості. У Святому Письмі чітко окреслено моральні орієнтири, які регулюють життєдіяльність людини: «Заповідь нову даю вам, щоб ви любили один одного» (Ін. 13:34) [16].

Рис. 1.2. Основні функції християнської моральності

**Розроблено автором*

Християнська моральність закликає людину дотримуватися принципів справедливості, любові, відповідальності, що забезпечують гармонійне співіснування у суспільстві. Як зазначає Л. Филипович, християнська мораль «виступає моральним регулятором поведінки людини, встановлюючи критерії добра і зла» [108, с. 122]. Таким чином, через систему етичних норм та чеснот християнська моральність формує поведінкові стратегії, спрямовані на уникнення гріха, розвиток духовної досконалості та служіння ближньому.

Другою важливою функцією християнської моральності є світоглядна, адже вона впливає на формування системи життєвих смислів, визначаючи основні цінності й орієнтири людини. Християнське вчення дає відповідь на питання про мету життя, сенс страждання, смерті, вічності, спонукаючи особистість до переосмислення свого місця у світі. Як зазначає І. Огієнко, «християнська моральність глибоко пов'язана із світоглядом народу, бо вона вчить жити заради вищого смислу» [94, с. 177]. Через ідеї любові, жертвовності, надії на спасіння, християнство трансформує світоглядні засади людини, формуючи цілісну картину буття, в якій домінує установка на добро і божественну справедливість.

Християнська моральність має також культуротворчу функцію, оскільки безпосередньо впливає на формування культурних кодів суспільства – мови, мистецтва, обрядових практик. Вона наповнює культуру моральними змістами, символами, смисловими структурами.

Однією з найбільш значущих є виховна функція християнської моральності, яка спрямована на формування чеснот та моральних якостей людини. Християнство наголошує на розвитку таких чеснот, як любов, милосердя, смирення, терпіння, щедрість, що є запорукою духовного вдосконалення. Апостол Павло у Посланні до галатів зазначав: «Плід же духа є любов, радість, мир, довготерпіння, доброта, милосердя, віра» (Гал. 5:22) [17]. Таким чином, християнська моральність формує моральну стійкість особистості, сприяє розвитку високих духовних орієнтирів, необхідних для життя у спільноті.

Важливою є інтегративна функція християнської моральності, яка сприяє єдності суспільства на основі спільних моральних та духовних цінностей. Християнство об'єднує людей незалежно від їх соціального походження, національної належності чи економічного становища, формуючи солідарність, взаємну підтримку і моральну співучасть. Як зазначає Г. Сковорода, «спільна віра й мораль єднають людські серця у прагненні до добра» [120, с. 140-148]. У цьому контексті християнська моральність постає потужним соціальним цементом, що здатний об'єднати суспільство навколо ідеї справедливості, миру і любові.

Отже, християнська моральність виконує багатфункціональну роль, об'єднуючи регулятивний, світоглядний, культуротворчий, виховний та інтегративний виміри, що в комплексі визначають її значення для розвитку особистості та суспільства.

Християнська моральність посідає виняткове місце в системі духовних координат як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Вона є не просто релігійною доктриною, а й комплексною етичною системою, здатною формувати внутрішню цілісність людини, впливати на її ціннісні орієнтири, поведінку та ставлення до ближніх. У цьому контексті духовність постає як конкретна, реалізована моральна відповідальність перед Богом, собою й іншими.

Одним з основних інструментів формування духовної особистості є морально-етичне виховання. Християнська моральність в освітньому процесі виконує не лише дидактичну, а й екзистенційну функцію: вона навчає добру через приклад, співпереживання, жертівність. Видатний український мислитель І. Огієнко наголошував, що «моральний зміст християнської віри повинен бути природним стрижнем виховання дитини з перших кроків її життя» [94, с. 112-113]

У родинному середовищі християнська мораль є основою стабільності, взаємної поваги, турботи та жертівної любові. Саме в християнській традиції

закладено ідеал батьківської відповідальності та гідності подружжя як «малої церкви», де реалізується моральна і духовна єдність членів родини.

Християнська моральність утверджує принципи милосердя, чесності, соціальної відповідальності та служіння. Як зазначає Ю. Чорноморець, християнська мораль у постсекулярному суспільстві виступає «моральністю відповідального служіння ближньому, а не лише приватною етикою». Таким чином, вона сприяє формуванню громадянської культури, в основі якої – гідність особистості та цінність спільного блага [141, с. 138-140].

Однією з найважливіших функцій християнської моралі у XXI столітті є протидія моральному релятивізму, який веде до девальвації понять добра і зла, істини й неправди. У суспільстві, де «все дозволено», моральність стає непопулярною, а правда – відносною. Папа Римський Іван Павло II у своїй енцикліці *Veritatis Splendor* (1993) прямо вказував на цю проблему, зазначаючи, що «одна з головних небезпек сучасності полягає у втраті здатності розрізняти добро і зло» [159].

У цьому контексті християнська моральність слугує незамінним критерієм для оцінки дій, вчинків та суспільних норм. Вона формує не лише внутрішній моральний компас особистості, а й служить основою права, політики, медіа та бізнесу.

Попри домінування секуляризму, християнські чесноти зберігають свою актуальність і є запорукою духовного виживання людини у світі швидких змін. Любов, надія, віра, смирення, милосердя, терпіння – ці чесноти не втрачають своєї гуманістичної сили, а навпаки, стають ще більш затребуваними у часи воєн, екологічних криз та духовної дезорієнтації.

У контексті війни в Україні християнські чесноти виявляються в солідарності, жертвності, готовності до прощення та допомозі нужденним. Християнські громади, капелани та волонтери стали втіленням любові до ближнього в екстремальних умовах. Як підкреслює Л. Филипович, «християнська етика мобілізувала суспільство у найважчі моменти сучасної історії, ставши опорою моральної стійкості» [130].

Прикладами реалізації християнських чеснот є діяльність благодійних фондів, християнських медичних та освітніх ініціатив, які не лише надають матеріальну допомогу, але й формують у суспільстві атмосферу відповідальності, співчуття й гідності.

Християнська моральність є багатогранною системою етичних принципів, що виконує численні функції, важливі як для індивіда, так і для суспільства. Вона сприяє моральному розвитку особистості, створює основи для соціальної інтеграції, надає світоглядні орієнтири та забезпечує духовне зростання. Оскільки вона ґрунтується на універсальних цінностях, її функції мають надзвичайне значення для підтримки морального порядку та розвитку духовності.

1.2. Класичні та сучасні психологічні теорії морального розвитку

Проблема морального розвитку людини є однією з ключових у філософії, етиці, теології та психології. Моральність не виникає в ізоляції – вона формується в контексті культури, традицій, вірувань і соціального досвіду, які людство накопичувало упродовж тисячоліть. Ще задовго до виникнення психології як науки моральні орієнтири задавалися релігійними та філософськими вченнями, які визначали, що є добром, злом, справедливістю, відповідальністю, обов'язком, честю і совістю.

Одним із найвпливовіших джерел моральної свідомості західної цивілізації є Біблія, яка виступає не лише як сакральний текст, а й як етичний кодекс, що вплинув на формування уявлень про моральні норми й цінності. У Старому та Новому Завітах вміщено численні приклади морального вибору, розкаяння, прощення, а також описано наслідки аморальних вчинків. Біблійна мораль ґрунтується на ідеї вільної волі людини і її здатності до самоусвідомлення, що перегукується з пізнішими психологічними уявленнями про розвиток моральної рефлексії.

З часом ці філософсько-релігійні уявлення отримали наукове осмислення в рамках психології розвитку. У XX столітті постають класичні психологічні

теорії морального розвитку, що намагаються дати відповідь на запитання: як саме формується моральність у людини?, які етапи проходить особистість на шляху до моральної зрілості?, як змінюються мотивації, оцінки й судження в процесі зростання? Вивчення біблійної етики дозволяє краще зрозуміти витоки моральної свідомості, які згодом отримали своє психологічне осмислення в теоріях розвитку моралі у працях Ж. Піаже [188], Л. Кольберга [174], Дж. Реста [191] та інших дослідників.

У цьому контексті особливого значення набуває звернення до Старого Завіту як до одного з найдавніших духовно-моральних джерел людства. У Святому Письмі моральна людина постає або як чиста, богобоязлива дитина, або як мудрий праведник, наділений чеснотами (Авель, Авраам, Захарія тощо); або як боротьбист – воїн духу, який шукає істину, прагне спокути та правди (Мойсей, Самсон, цар Давид та інші).

У Старому Завіті зло, моральна розбещеність і жорстокість неодмінно ведуть до загибелі – не лише окремої людини, а й цілих міст, поселень, а іноді й усього людства [17]. Моральна філософія цього періоду пронизує історію стародавнього світу глибокими роздумами про сенс буття, прагненням до внутрішнього вдосконалення та яскравими прикладами покарання за аморальне життя.

Центральним моральним кодексом стають десять заповідей, які не вимагали додаткового тлумачення завдяки своїй ясності й залишаються актуальними донині. Якщо адаптувати ці заповіді до сучасного, секуляризованого світогляду, вони могли б бути інтерпретовані таким чином:

1. Суверенітет і цілісність держави, верховенство права (аналог заповіді «нехай не буде в тебе інших богів, крім Мене»).
2. Недопущення ідолопоклонства у вигляді кумирів політичного, національного чи культурного характеру («не роби собі кумира»).
3. Шанування правди та закону («не згадуй імені Господа, Бога твого, даремно»).
4. Право на працю й відпочинок.

5. Родинна повага й обов'язки («шануй батька твого і матір твою»).
6. Заборона вбивства.
7. Заборона крадіжки.
8. Засудження подружньої зради.
9. Заборона на неправдиві свідчення, наклеп, фейкову інформацію.
10. Засудження заздрості, жадібності й незаконного посягання на чужу власність.

Очевидно, що деякі заповіді залишилися незмінними (наприклад, «не вбий», «не вкради»), інші ж можуть бути проінтерпретовані в межах сучасного соціального дискурсу.

У Новому Завіті бачимо інше коло моральних понять, які формуються вже не лише як зовнішні настанови, а й як внутрішні переконання людини. Починаючи з родоводу Ісуса Христа, що виводиться від Адама, простежується спадкоємність моральної традиції через пам'ять і дію. Концепт «мораль як пам'ять» утверджується як основа для осмислення людської поведінки, її відповідальності, а також для протистояння злу через критику та моральну рефлексію [16].

Десять «нових» заповідей Нового Завіту вивищуються над старозавітними моральними імперативами: вони пронизані ідеєю любові та добра. Порушення цих заповідей уже не потребує карального органу – кожна людина стає носієм моральної відповідальності. Так, старозавітне «любим ближнього, а ворога ненавидь» трансформується у новозавітне «любим ворогів своїх» (Мф. 5:44).

Іоан Златоуст зазначав, що «отримання законів – це справа милості, співчуття і благодаті», підкреслюючи тим самим моральну природу будь-якого справжнього закону. Він же наголошував на нерозривному зв'язку моралі з пам'яттю: «якщо добрий закон буде забутий, людина порине в гріх, беззаконня і скверну» [16].

Християнська мораль постулює вічну істину, яка вкорінена в Бозі й розкривається через любов. Справжня любов не народжується в конфлікті, вона не приносить болю, вона є основою морального закону.

Поступово християнське розуміння моралі починає поєднуватися з філософськими уявленнями античності, формуючи основу для подальших етичних теорій. Ідеї внутрішнього морального закону, особистої відповідальності, прагнення до добра, чесноти й духовного вдосконалення знаходять філософське обґрунтування у працях класичних мислителів.

У класичній філософії Арістотель (384–322 до н. е.) розрізняв дві головні категорії добродітностей: розумову (інтелектуальну), яка формується через навчання, і моральну, що виробляється через звичку. У трактаті «Нікомахова етика» він доводить, що жодна з добродітностей не є вродженою – навпаки, вони набуваються через практику, внаслідок повторюваних дій. Як зазначає філософ, «законодавці, привчаючи громадян до законів, роблять їх добродітними» [5, с. 120]. Таким чином, моральність виводиться не з трансцендентних джерел, а з досвіду життя в політичній спільноті, де закон і практика формують етичну поведінку. У центрі етики Арістотеля – поняття «мезотеса» (золотої середини) між крайнощами (наприклад, мужність як середина між боягузством і безрозсудною сміливістю), що робить мораль динамічним балансом розуму та емоцій.

Тома Аквінський (1225–1274), інтегруючи арістотелівську етику у християнське богослов'я, сформулював перфекціоністську концепцію моралі, згідно з якою благо людини – це активне прагнення до добра і уникнення зла. У «Summa Theologiae» він розробив концепцію триєдиного морального закону:

- вічного (*lex aeterna*) – Божого задуму про створений світ;
- природного (*lex naturalis*) – участі людини в цьому вічному порядку через розум;
- людського (*lex humana*) – конкретних юридичних норм, що впорядковують соціальне життя [9].

Таким чином, моральне життя в моделі Аквінського – це шлях до обоження (theosis) через узгодження внутрішнього (розумного) і зовнішнього (законодавчого) виміру добра. Людина, яка живе за природним законом, водночас виконує Божу волю, навіть якщо прямо не усвідомлює її джерело.

Джон Локк (1632–1704) у праці «Дослід про людський розум» висунув ідею, що моральна ідентичність особистості тісно пов'язана з пам'яттю, яка фіксує досвід добра і зла, утверджуючи відповідальність за вчинки: «Саме пам'ять робить людину тією ж самою особою» [77, с 189]. З цього випливає уявлення про метафізичну єдність морального і особистісного. Однак Локк також висловлює сумніви щодо стабільності цієї моральної ідентичності, наголошуючи на її змінності, що ставить під питання абсолютність будь-якої моральної системи.

Іммануїл Кант (1724–1804) у трактаті «До метафізики моралі» наголошував, що моральний закон є не зовнішнім, а апріорним розсудковим принципом, який існує в людині як вимога обов'язку, незалежно від наслідків. Його відома категорична імператива звучить так: «Чини так, щоб максима твоєї волі могла стати загальним законом» [53]. Тобто моральність має автономний характер і ґрунтується виключно на волі розумної істоти, яка здатна самотійно визначати добро, незважаючи на зовнішній примус або вигоду.

Джеремі Бентам (1748–1832) і Джон Стюарт Міль (1806–1873), як представники утилітаризму, пропонують прагматичну модель моралі, де етична цінність визначається через корисність – сприяння найбільшому щастю для найбільшої кількості людей. У праці «Про свободу та інші есе» Міль підкреслює важливість суспільно визнаних норм, морального розвитку через співпереживання, а також здатності людей до вдосконалення морального почуття [82]. Він визнає вплив культурного середовища на формування совісті та підкреслює, що етика має служити практичному добру, поєднуючи особистісну свободу з суспільним благом.

Таким чином, сучасне осмислення моралі постає як синтез біблійної традиції (де мораль вкорінена у Божому законі й любові) та філософських

доктрин (які розглядають мораль як результат розуму, пам'яті, досвіду, суспільного устрою). Мораль уже не обмежується рамками зовнішнього припису чи релігійного закону, а стає внутрішнім моральним компасом, що керує поведінкою людини в динамічному і складному світі.

Отже, історико-філософські концепції моралі – від Арістотеля й Томи Аквінського до Канта, Локка та Міля – окреслили фундаментальні уявлення про мораль як духовну, розумову та суспільну категорію, що формується через зв'язок з добром, законом, розумом і досвідом. Ці підходи заклали підґрунтя для подальших психологічних досліджень моральності, які звернули увагу не лише на її етичну сутність, а й на механізми становлення у процесі розвитку особистості.

Таблиця 1.3

Порівняльна характеристика тлумачень моралі

№	Джерело / Автор	Визначення
1	Старий Завіт [17]	Мораль - сукупність заповідей, даних Богом, що регулюють поведінку людини відповідно до Божої волі.
2	Новий Завіт [16]	Мораль - виявлення любові як вищого морального принципу, що ґрунтується на внутрішній вірі та совісті.
3	Арістотель [5]	Мораль - набуті звички доброчесності, сформовані через практику і розумне спрямування волі.
4	Тома Аквінський [9]	Мораль - поєднання Божого закону, природного і людського, що спрямоване на досягнення добра.
5	Іммануїл Кант [53]	Мораль - закон, який кожна розумна істота дає собі сама, діючи за категоричним імперативом.
6	Джон Локк [77]	Мораль - форма усвідомлення добра і зла через пам'ять та досвід, що формує моральну ідентичність.
7	Джон Стюарт Міль [82]	Мораль - норми поведінки, що відповідають загальноприйнятому уявленню про щастя та справедливість.

Однією з провідних теоретичних моделей морального розвитку особистості є стадіальна концепція, сформульована швейцарським дослідником

Жаном Піаже. У межах цієї теорії моральне становлення розглядається як поступовий процес, інтегрований у загальну динаміку когнітивного розвитку. Центральним об'єктом аналізу вченого були моральні судження, які, на його думку, формуються у безпосередньому зв'язку з інтелектуальною діяльністю особистості. Ж. Піаже наголошував, що моральне мислення не виникає у відриві від дії, а навпаки – мислення постає з дії, хоча цей зв'язок не є лінійним і однозначним: «залежність думки від дії зазвичай є далекою від того, як просто ми її допускаємо» [188, с. 46].

Інтелект у цій концепції постає як форма поведінкової адаптації, що виявляється у процесі взаємодії особистості із зовнішнім середовищем. Це – когнітивний аспект поведінки, функція якого полягає у впорядкуванні відносин між суб'єктом та середовищем. Спостерігаючи за розвитком моральних уявлень у контексті опанування норм і правил соціальної взаємодії, Піаже виокремив три основні стадії морального розвитку, що фіксують зміну форм морального судження та самосвідомості.

На першому етапі моральність має характер реалізму – соціальні норми і правила сприймаються як незаперечні, фіксовані та незмінні, що потребують безумовного виконання. Вони ототожнюються з зовнішнім авторитетом, а етика поведінки ґрунтується на примусі та покаранні за порушення. Моральне судження в цьому випадку формується як результат зовнішнього тиску, а не внутрішнього переконання.

У подальшому виникає розуміння того, що правила мають умовний характер і встановлюються за згодою між людьми. На цій стадії мораль переходить у площину співробітництва: з'являється усвідомлення можливості зміни норм у разі необхідності, формується здатність до морального релятивізму. Такий перехід знаменує початок автономного морального мислення, що ґрунтується на інтеріоризованих моральних принципах.

На завершальному етапі суб'єкт не лише дотримується сформованих правил, а й починає аналізувати їх зміст, логіку та справедливість, активно рефлексуючи над нормами як над системою узгоджених цінностей. Це сприяє

становленню формального морального мислення, в основі якого лежить здатність до критичного осмислення моральних норм, усвідомлення їхньої умовності та відкритості до перегляду у світлі вищих моральних засад – таких як свобода, гідність, справедливість.

У такий спосіб Ж. Піаже демонструє, що моральність – це не застигла система норм, а процес поступового переходу від зовнішньої нормативності до внутрішньої автономії, що розгортається у постійній взаємодії з інтелектуальним розвитком.

Рис. 1.3. Моральний розвиток у концепції Ж. Піаже

У контексті дослідження концепція Ж. Піаже дає змогу пояснити механізми переходу від формального засвоєння релігійних і моральних норм до їх внутрішнього прийняття як особистісних цінностей. Для студентського віку особливо характерним є формування автономної моральності, коли християнські моральні принципи стають не лише зовнішніми вимогами, а й внутрішніми переконаннями, що визначають моральний вибір, поведінку та

життєву позицію особистості. Саме на цьому рівні відбувається інтеграція моральних, духовних і психологічних компонентів, що є важливою умовою становлення зрілої християнської моральності студентської молоді.

Таким чином, моральний розвиток розглядається через призму інтелектуального становлення, що і визначає сутність концепції Ж. Піаже як когнітивної теорії моралі. Ж. Піаже розглядає моральний розвиток як поетапне зростання від зовнішнього примусу до внутрішньої автономії, де інтелект відіграє ключову роль у моральному самовизначенні, а мислення зростає з дії.

Спираючись на ідеї Ж. Піаже, американський психолог Л. Кольберг розвинув цю концепцію, запропонувавши більш детальну, багатоступеневу теорію морального розвитку. Його підхід, відомий як рівнево-стадійна модель, також базується на когнітивних механізмах і акцентує увагу на моральних судженнях як основі моральної зрілості. Основним показником прогресу морального розвитку в цій теорії є поетапне усвідомлення мотивів власної поведінки та поступове поглиблення змісту моральних суджень.

Л. Кольберг виокремив три основні рівні морального розвитку:

- доконвенціональний (передумовний або доморальний),
- конвенціональний (умовний, соціально-прагматичний),
- постконвенціональний (автономний, заснований на універсальних принципах).

Кольберг у своїх працях деталізує моральні стадії в межах кожного рівня, окреслює типи морального розвитку, форми моральних суджень, а також моральні дії і функції особистості [175].

У моделі Л. Кольберга виділяються шість послідовних стадій морального розвитку особистості, які змінюють одна одну подібно до етапів когнітивного становлення, описаних Ж. Піаже. Перехід між цими стадіями зумовлений, з одного боку, розвитком когнітивних процесів, а з іншого – здатністю до емпатії, тобто співпереживання.

У загальних рисах, перші дві стадії характеризуються орієнтацією на зовнішні моральні авторитети та дії, вмотивовані прагненням уникнути

покарання або отримати схвалення. Моральна поведінка у цьому випадку ґрунтується на покорі нормам і прагненні до зовнішньої винагороди. Наступні дві стадії відображають перехід до конформного функціонування, в якому важливу роль відіграє думка оточення, бажання бути прийнятим і схваленим. Тут формується первинне усвідомлення загальноприйнятих моральних принципів і закріплюються правила поведінки як власні моральні орієнтири.

Таблиця 1.4

Стадії морального розвитку за Л. Колбергом

Стадія	Опис стадії	Тип А (соціальна орієнтація)	Тип В (принципова орієнтація)
Рівень I. Доконвенціональний			
1. Покарання і послух	Уникнення покарання; дія правильна, якщо не карається	Сліпе підкорення авторитетам	Зародження індивідуального страху
2. Особистий інтерес	Що вигідно – те й правильно. Обмін послугами.	Прагнення до винагороди	Розуміння взаємовигоди
Рівень II. Конвенціональний			
3. Хороший хлопець / дівчина	Орієнтація на схвалення і «бути хорошим»	Поведінка, що подобається оточенню; бути хорошим у їхніх очах	Дії, що відповідають загальним уявленням про моральну людину, незалежно від думки інших
4. Закон і порядок	Дотримання правил, законів, підтримка порядку	Повага до авторитету, слідування правилам для збереження системи	Розуміння закону як необхідного для справедливості; підтримка порядку з переконання
Рівень III. Постконвенціональний			
5. Суспільний договір	Усвідомлення відносності правил і цінностей; важливість прав людини	Підтримка законів, що служать більшості; зміни – через згоду суспільства	Повага до прав особистості, навіть проти більшості; моральні принципи вище законів
6. Універсальні етичні принципи	Дія за совістю, за абстрактними моральними принципами (справедливість, гідність)	Орієнтація на загальні ідеї добра і гуманності, як їх розуміє суспільство	Дотримання власних етичних принципів навіть всупереч законам і громадській думці

Останні дві стадії морального розвитку пов'язані з формуванням індивідуальної етичної позиції, заснованої на розумінні складності морального вибору, можливих конфліктів між цінностями та необхідності орієнтації на універсальні принципи моралі. На цих рівнях особистість не просто дотримується норм, а намагається осмислити моральні дилеми з позицій внутрішніх переконань і автономного морального мислення.

У межах кожної стадії Л. Кольберг виокремлював два підтипи морального судження – А та В. Перший тип (А) ґрунтується на повазі до авторитетів і нормативного порядку, другий (В) – передбачає орієнтацію на особисту моральну відповідальність, відкритість до універсальних етичних категорій і вищу автономність у прийнятті рішень. За його словами, людина з моральним типом В – це та, яка інтуїтивно або керуючись совістю сприймає головні цінності для прийняття морального рішення.

Такий підхід до розуміння морального розвитку викликав низку критичних оцінок. Зокрема, дослідники звертали увагу на різницю між моральним судженням як когнітивним процесом і реальною етичною поведінкою.

У відповідь на ці зауваження Джеймс Рест, розвиваючи ідеї Кольберга, створив чотирикомпонентну модель морального розвитку, що мала на меті більш комплексно охопити це явище. Його теорія описує мораль як складну систему, яка включає не лише здатність до судження, а й інші компоненти, що забезпечують перехід до етичної дії. Структуру цієї моделі можна подати у вигляді рис. 1.4.

Дж. Рест звертає увагу на те, що традиційна структура аналізу моральності в межах морально-психологічних досліджень обмежувалась трьома основними компонентами: 1) моральним мисленням (судженням); 2) моральними емоціями; 3) моральною поведінкою. Натомість він запропонував більш комплексну чотирикомпонентну модель, яка включає низку глибинних внутрішніх процесів, що визначають моральну дію [192].

Рис. 1.4. Модель морального розвитку Дж. Реста

Перший компонент (Рест уживає поняття «компонент» і «процес» як синонімічні) полягає в інтерпретації ситуації з точки зору наслідків для добробуту інших осіб. Йдеться про процес емпатії та прийняття ролі іншого – здатності уявити себе на місці іншого та зрозуміти його позицію. Другий компонент зосереджений на моральному судженні: особа визначає, якою має бути моральна дія відповідно до ідеалу, якого слід дотримуватись у конкретних обставинах. Цей елемент перегукується з підходами Ж. Піаже та Л. Кольберга щодо стадій морального судження.

Третій компонент відображає процес моральної мотивації – здійснення вибору між суперечливими цінностями на користь морального ідеалу. Його сутність полягає у відповіді на питання: «Що спонукає особу надавати перевагу моральним цінностям перед іншими?». Четвертий компонент – це власне моральна поведінка, яка реалізується як наслідок прийнятого рішення. Для її здійснення необхідні такі якості, як рішучість, наполегливість, внутрішня чесність, воля, компетентність і моральна стійкість, що забезпечують досягнення.

Хоча модель Дж. Реста має структурну схожість із функціональною концепцією Л. Кольберга, між ними існує суттєва відмінність. Зокрема, Дж. Рест наголошує на багатовимірності моральної поведінки, яка не може бути пояснена лише однією змінною (емпатією, просоціальною орієнтацією, етапами

морального судження тощо). Таким чином, якщо підхід Л. Кольберга акцентує увагу на пізнавальному аспекті морального розвитку, то модель Дж. Реста зосереджується на мотиваційно-поведінкових механізмах.

Важливим доповненням до когнітивно-орієнтованих підходів морального розвитку стала концепція просоціальної поведінки, запропонована Ненсі Айзенберг. Її підхід акцентує увагу на взаємодії когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів у процесі морального становлення особистості. Центральним поняттям виступає альтруїзм – свідомо, добровільна поведінка, спрямована на благо іншого, яка не зумовлюється зовнішньою вигодою або страхом покарання, а базується на глибокому розумінні моральної необхідності та емпатійному переживанні.

Н. Айзенберг розглядає моральне зростання як результат поєднання внутрішньої мотивації, здатності до співпереживання та осмисленого соціального вибору. На відміну від одновимірних теорій, її модель підкреслює, що моральне рішення ґрунтується як на раціональному аналізі ситуації, так і на емоційній оцінці дій та їх наслідків. У центрі аналізу – не лише моральні судження, а й механізми, що забезпечують реальну поведінку в контексті морального вибору [161, с. 95].

Особливу роль у формуванні просоціальної мотивації дослідниця відводить симпатії як основному емоційному детермінанту альтруїстичної поведінки. У той же час у контексті морального реагування значну вагу мають інші просоціальні емоції – почуття провини, сором, співчуття, емпатія. Зокрема, провина виконує функцію внутрішнього регулятора, сигналізуючи про відхилення від власних моральних стандартів і сприяючи їх інтеріоризації. Розвинене почуття емпатії дає змогу враховувати потреби й переживання інших, що посилює мотивацію до моральних дій, орієнтованих на допомогу.

Когнітивна складова моральної поведінки, згідно з цією концепцією, передбачає усвідомлення об'єктивної потреби в допомозі, ідентифікацію себе та інших як моральних суб'єктів, а також здатність оцінювати наслідки власних учинків. Моральне рішення формується як результат послідовних ментальних

операцій: децентрації, аналізу соціальної ситуації, формування мотивації допомоги, оцінки наявних ресурсів і планування конкретних дій.

Н. Айзенберг запропонувала модель, що описує етапи становлення просоціального мислення на основі домінування певних мотиваційних орієнтацій (рис.1.5). Серед них: гедоністична – коли переважає прагнення до особистої вигоди; орієнтація на потреби інших – коли враховуються бажання й стан іншої особи; орієнтація на соціальне схвалення – коли моральні дії зумовлені очікуванням позитивної реакції з боку спільноти; емпатійно-рефлексивна – коли поведінка детермінована співпереживанням і почуттям провини; а також орієнтація на внутрішні моральні переконання – коли вчинки визначаються автономною етичною позицією.

Рис. 1.5. Модель морального зростання за Н. Айзенберг

Таким чином, концепція Н. Айзенберг розширює уявлення про моральний розвиток, інтегруючи когнітивні механізми з емоційними реакціями й поведінковими проявами. Мораль постає не як абстрактна система норм, а як жива внутрішня реальність особистості, що формується через досвід, рефлексію та здатність до співчуття. Такий підхід підкреслює нерозривний зв'язок між думкою, емоцією та дією в контексті морального вибору.

Сучасний підхід до аналізу морального розвитку особистості передбачає комплексне вивчення механізмів формування моральної свідомості, моральної ідентичності та мотиваційної сфери. У цьому контексті заслуговують на увагу психолого-педагогічні погляди відомого українського вченого Р.В. Павелківа [97, с. 8]. Він наголошує, що пошук витоків моральності є одним з провідних напрямів психологічної науки, у якому перетинаються дві базові ідеї людського буття – соціальна цінність життя та особисте щастя. Вивчення цих аспектів є міждисциплінарним завданням, проте психологія відіграє в ньому ключову роль, адже саме вона досліджує механізми становлення моральної компетентності [136; 147], а також процеси нормовідповідності як складові індивідуальної та соціальної саморегуляції.

Аналізуючи концептуальні засади проблеми, Р. Павелків підкреслює, що моральна свідомість формується в результаті інтеріоризації моральних приписів – особливих соціальних норм, що виконують регулятивну функцію в житті суспільства. Моральна свідомість, у цьому розумінні, є і основою, і наслідком соціалізації. Розвиток особистості, за твердженням ученого, неможливий без глибокого засвоєння еталонів, норм і цінностей, які відображають логіку соціального співжиття. Перетворення зовнішньої соціальної вимоги у внутрішню регулятивну норму можливе лише тоді, коли вона набуває особистісного сенсу. Водночас моральні норми не є однорідними — вони відрізняються за змістом, формою та ступенем складності, що впливає на способи їх усвідомлення та інтеріоризації.

У межах вивчення морального розвитку особистості важливим є узагальнення як класичних, так і сучасних теоретичних підходів, що дозволяють глибше зрозуміти складну природу моральної свідомості. Згідно з результатами сучасних досліджень, включаючи концептуальні положення, розроблені в контексті міждисциплінарного аналізу, стає можливим окреслити нові грані класичних ідей Ж. Піаже та Л. Кольберга, а також розширити їх завдяки підходам, що сформувалися в межах новітніх психологічних теорій.

Одним із ключових напрямів сучасного осмислення морального розвитку є виділення моральної свідомості та самосвідомості як окремих, хоча й тісно взаємопов'язаних феноменів. Такий підхід дозволяє проникнути у внутрішні структури індивідуальної свідомості, виявити механізми формування й засвоєння моральних норм, які мають загальнолюдське значення. Якщо в класичних концепціях акцент здебільшого робився на когнітивному аспекті морального розвитку (зокрема в теоріях стадій морального судження Ж. Піаже й Л. Кольберга), то сучасні підходи надають вагомого значення емоційно-ціннісній та рефлексивній складовій, що формує цілісну моральну позицію особистості.

Особливого значення набуває вивчення функціонування моральної свідомості й самосвідомості в ранньому віці, оскільки саме в цей період закладаються засади майбутньої моральної компетентності. Класичні дослідники, як-от Ж. Піаже, розглядали моральний розвиток як поетапне засвоєння норм через гру, соціальну взаємодію та поступовий перехід від гетерономної до автономної моралі. У сучасному контексті ці уявлення доповнюються аналізом глибинних когнітивно-емоційних процесів, які впливають на формування моральних установок та поведінкових стратегій зрілої особистості. Вивчення мотиваційних чинників моральної поведінки сьогодні нерозривно пов'язується із саморефлексією, особистісною відповідальністю та внутрішніми джерелами морального вибору [174; 188].

До сутнісних характеристик моральної свідомості, що відзначаються як у класичних, так і в сучасних теоріях, належать здатність до критичного аналізу міжособистісних ситуацій, розпізнавання мотивацій поведінки інших, усвідомлення власної позиції щодо моральних проблем, а також сформованість внутрішньої мотивації дотримання моральних норм. Якщо Л. Кольберг пов'язував вищі рівні морального розвитку з постконвенційною мораллю, заснованою на загальних принципах справедливості, то сучасні теорії підкреслюють роль інтеграції цих принципів у реальний досвід особистості, її емоційне життя та здатність до емпатії.

Значною мірою моральна свідомість функціонує як цілісний конструкт, у якому когнітивно-ціннісні елементи нерозривно пов'язані з емоційною сферою. Це дозволяє особистості перейти від поверхневого сприйняття моральних категорій до їх глибокого усвідомлення та практичного застосування в життєвих ситуаціях. Такий підхід відповідає гуманістичним орієнтирам сучасної психології, згідно з якими моральний розвиток особистості передбачає не лише засвоєння соціальних норм, але й внутрішнє прийняття фундаментальних цінностей – гідності, свободи, справедливості, відповідальності.

У цьому контексті концепція Р.В. Павелківа є вагомим внеском у розвиток сучасної психології моральності. Його підхід дозволяє по-новому поглянути на моральну свідомість як багатовимірне явище, що охоплює когнітивні, емоційні, мотиваційні та соціальні компоненти. Таким чином, модель Р. П. Павелківа органічно доповнює класичні теорії морального розвитку, пропонуючи ширший і глибший погляд на моральну природу особистості [97, с. 5].

Отже, аналіз класичних і сучасних психологічних теорій морального розвитку свідчить про еволюцію наукових уявлень: від переважно когнітивного бачення моралі до її комплексного розуміння як інтегрованого процесу, що включає емоційно-етичне самовизначення особистості. Такий підхід відкриває нові перспективи не лише для наукового пізнання, а й для практичного застосування в галузях освіти, виховання та психотерапії.

1.3. Соціокультурні чинники формування християнських цінностей у молоді

Формування християнських цінностей у молоді постає як складний і багатовимірний процес, детермінований сукупністю соціокультурних чинників, що взаємодіють на різних рівнях індивідуального та колективного буття, охоплюючи простір родинних практик, традиційних норм суспільства,

освітнього середовища, мас-медійного впливу, мережевої комунікації, релігійних інституцій та домінуючих культурних наративів.

У соціально-філософському та культурологічному вимірах християнські цінності постають не лише як сукупність релігійно обумовлених моральних настанов, а й як результат історично усталених способів розуміння людського буття, взаємодії між членами спільноти, інтерпретації сенсу життя, свободи, відповідальності, любові та служіння ближньому.

Молодь як особлива соціальна група, що перебуває на етапі інтенсивної ідентифікації, набуття соціального досвіду та формування власної ціннісної системи, характеризується підвищеною чутливістю до культурних впливів, відтак соціокультурні чинники відіграють ключову роль у конструюванні її світоглядного простору.

У контексті сучасних суспільств, що переживають трансформаційні процеси, глобалізацію, цифровізацію та посилення культурного плюралізму, традиційні механізми соціалізації зазнають істотних змін, а формування релігійних і моральних переконань відбувається в умовах множинності альтернативних джерел впливу, що нерідко суперечать одне одному. Саме тому дослідження соціокультурних чинників, що сприяють або перешкоджають формуванню християнських цінностей у молоді, потребує міждисциплінарного підходу, який охоплює соціологію, культурологію, релігієзнавство, психологію, педагогіку та етику.

На макросоціальному рівні ключовими чинниками виступають домінуючі культурні парадигми, що визначають зразки поведінки, моральні орієнтири та уявлення про бажане майбутнє. У європейсько-українському контексті важливим детермінантом формування християнських цінностей є історична спадщина, в якій поєднані релігійна традиція, національна культура та тривалий досвід співіснування різних конфесій.

Рис. 1.6 репрезентує концептуальну модель взаємодії соціокультурних чинників, що визначають процес формування християнських цінностей у молодіжному середовищі в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Особливістю представленої моделі є інтеграція традиційних агентів соціалізації з новітніми соціальними викликами, зумовленими цифровізацією суспільства, глобалізаційними процесами та воєнними реаліями. Центральне місце у структурі займає соціокультурний простір молоді, який виступає багатовимірним середовищем взаємодії особистості із системою суспільних, культурних, моральних і релігійних впливів.

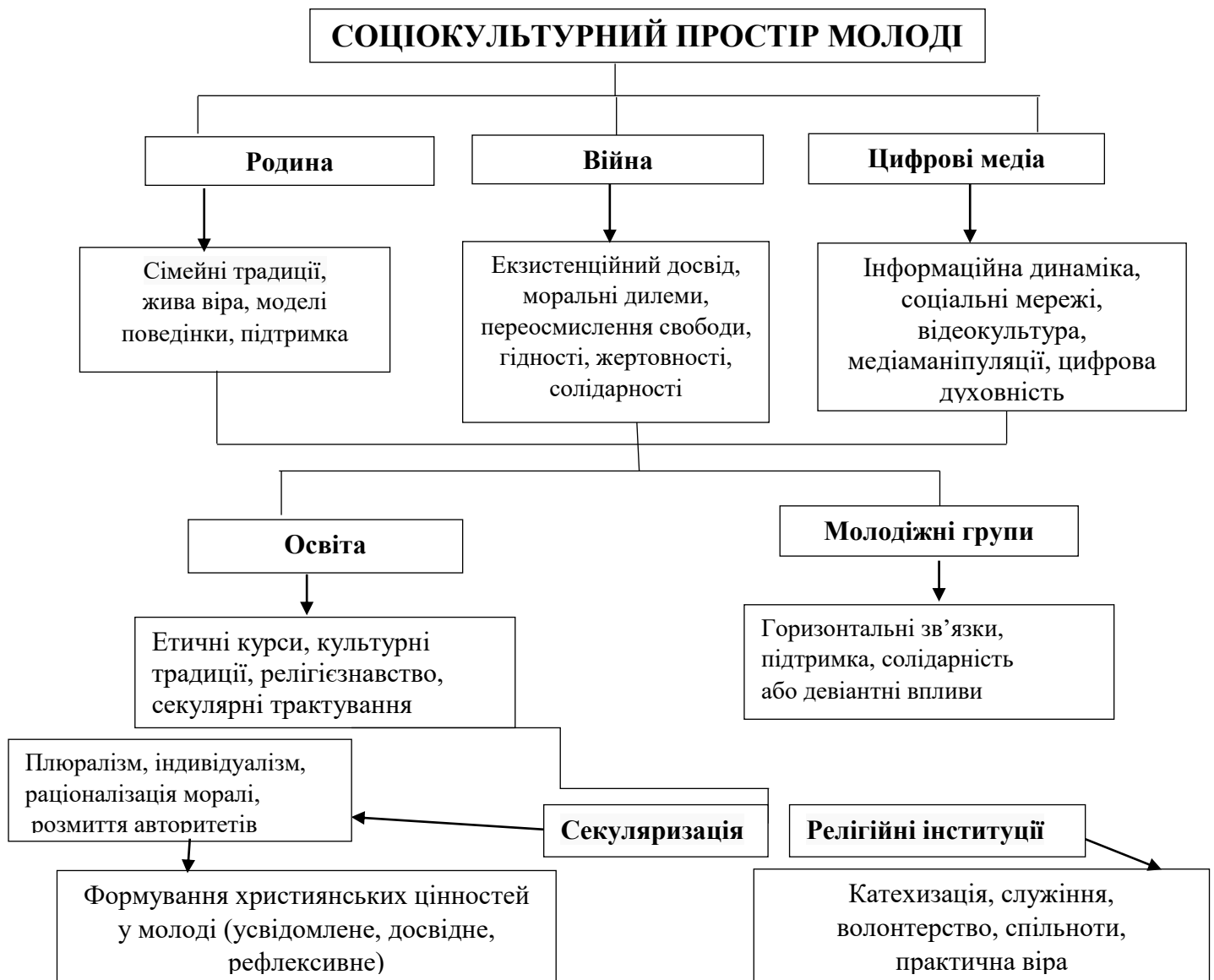

Рис. 1.6. Соціокультурні чинники формування християнських цінностей

У межах цієї моделі соціокультурний простір розглядається не як статичне середовище, а як динамічна система, у якій відбувається безперервний процес засвоєння, інтерпретації та переосмислення цінностей. Саме в цьому просторі молода людина формує власну систему моральних орієнтирів, інтегруючи індивідуальний досвід із суспільними нормами та духовними традиціями. При цьому молодь виступає не лише об'єктом соціалізації, а й активним суб'єктом морального самовизначення, здатним до критичного осмислення та свідомого вибору ціннісних орієнтирів.

Важливе місце у структурі чинників займає родина, яка є первинним інститутом соціалізації та одним із найстійкіших джерел формування моральних переконань особистості. Через сімейні традиції, релігійні практики, емоційну підтримку та особистий приклад батьків молодь засвоює базові християнські цінності, такі як любов, повага до ближнього, милосердя, відповідальність і жертвність. Родина виступає середовищем, у якому відбувається первинна інтеріоризація моральних норм і формування духовної ідентичності особистості. Водночас сучасні соціально-економічні процеси, трудова міграція, трансформація сімейних ролей та наслідки війни істотно впливають на виховний потенціал сім'ї, змінюючи традиційні механізми передачі морального досвіду між поколіннями [90, с. 9].

Окремим чинником у схемі представлено війну, яка суттєво змінює умови морального становлення молоді. Воєнний досвід виступає потужним екзистенційним викликом, що актуалізує фундаментальні питання життя, смерті, свободи, відповідальності, справедливості та людської гідності. Переживання втрат, вимушеного переселення, невизначеності майбутнього та постійної загрози безпеці сприяють поглибленню моральної рефлексії та переоцінці життєвих пріоритетів. У таких умовах християнські цінності набувають особливого значення як джерело духовної підтримки, внутрішньої стійкості та морального орієнтування. Водночас війна породжує складні моральні дилеми, пов'язані з питаннями насильства, захисту Батьківщини,

прощення, справедливості та ставлення до противника, що стимулює розвиток моральної свідомості та особистісної відповідальності [119, с. 280].

Значний вплив на сучасну молодь здійснюють цифрові медіа, які формують новий тип соціальної реальності та виступають одним із провідних каналів соціалізації. Соціальні мережі, відеоплатформи, онлайн-спільноти та цифрові інформаційні ресурси створюють умови для швидкого поширення моральних і релігійних ідей, забезпечують доступ до духовно-просвітницького контенту та сприяють формуванню віртуальних релігійних спільнот. Разом із тим цифровий простір містить ризики інформаційних маніпуляцій, поширення деструктивних цінностей, морального релятивізму та формування поверхового ставлення до духовних питань. Особливої актуальності в умовах війни набуває вплив цифрових медіа на формування уявлень про патріотизм, жертівність, героїзм, солідарність і громадянську відповідальність [20, с. 75].

Суттєву роль у процесі формування християнських цінностей відіграє освіта, яка забезпечує систематичне засвоєння культурних, етичних та світоглядних знань. Заклади освіти виконують функцію вторинної соціалізації, створюючи умови для розвитку морального мислення, критичного аналізу суспільних явищ та формування світоглядної позиції особистості. Через вивчення гуманітарних дисциплін, історії культури, етики, релігієзнавства та громадянської освіти молодь отримує можливість осмислювати духовно-моральні цінності в ширшому соціокультурному контексті. Освітнє середовище також сприяє розвитку академічної доброчесності, відповідальності, толерантності та поваги до людської гідності, які є важливими складовими християнської моральності [76, с. 115].

Особливе місце у структурі соціокультурних впливів посідають молодіжні групи та неформальні спільноти, які формують систему горизонтальних соціальних зв'язків. Саме у взаємодії з однолітками молоді люди отримують можливість перевіряти власні переконання, порівнювати особисті цінності з груповими нормами та формувати соціальну ідентичність. Молодіжні об'єднання можуть виступати як джерелом підтримки, солідарності та розвитку

просоціальної поведінки, так і середовищем поширення девіантних моделей поведінки. Тому характер цінностей, які домінують у референтній групі, безпосередньо впливає на моральне самовизначення особистості.

Важливим макросоціальним чинником виступає секуляризація, яка відображає процеси зміни ролі релігії у суспільному житті. Секуляризаційні тенденції сприяють індивідуалізації віри, зростанню автономності морального вибору та переосмисленню традиційних релігійних авторитетів. У сучасному суспільстві це призводить до формування нових моделей духовності, коли релігійна віра дедалі частіше набуває особистісного характеру. Водночас секуляризація може послаблювати вплив традиційних механізмів релігійної соціалізації, що актуалізує потребу свідомого вибору моральних орієнтирів та відповідального ставлення до духовного розвитку.

Противагою секуляризаційним процесам виступають релігійні інституції, які забезпечують збереження та передачу християнської духовної традиції. Через катехизацію, богослужбову діяльність, молодіжні християнські організації, благодійні та волонтерські проєкти релігійні громади сприяють практичному засвоєнню моральних цінностей і розвитку духовного досвіду молоді. Особливого значення діяльність релігійних інституцій набуває в умовах воєнного стану, коли вони виконують не лише духовну, а й соціальну, гуманітарну та психологічну функції, підтримуючи молодь у кризових ситуаціях.

Водночас представлена модель демонструє, що формування християнських цінностей відбувається через взаємодію когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів моральності. Когнітивний компонент охоплює знання про моральні норми, духовні принципи та релігійні ідеали. Емоційний компонент пов'язаний із переживанням любові, співчуття, милосердя, вдячності, прощення та відповідальності. Поведінковий компонент виявляється у практичному втіленні моральних переконань через соціальну активність, волонтерство, благодійність і служіння іншим людям. Саме сукупність

зазначених компонентів забезпечує цілісність морального розвитку особистості.

В умовах сучасного українського суспільства особливого значення набуває взаємодія процесів традиціоналізації та модернізації. Молодь одночасно перебуває під впливом традиційної християнської культури та глобалізованого інформаційного простору, що формує складне середовище ціннісного вибору. У результаті відбувається не механічне засвоєння моральних норм, а їх активне переосмислення та адаптація до сучасних соціокультурних умов.

Суттєву роль у цьому процесі відіграє формування особистісної та соціальної ідентичності. Студентський вік характеризується інтенсивним пошуком життєвих смислів, визначенням власної системи переконань та формуванням світоглядної позиції. Християнські цінності виступають важливим чинником духовної самоідентифікації, сприяючи усвідомленню життєвого призначення, моральної відповідальності та суспільної значущості власної діяльності.

Окремої уваги заслуговує феномен цифрової духовності, який формується під впливом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Онлайн-релігійні спільноти, цифрові освітні платформи, трансляції богослужінь та духовний контент створюють нові можливості для релігійної соціалізації молоді. Разом із тим такі форми духовної взаємодії потребують розвитку критичного мислення та сформованої ціннісної позиції для протидії маніпулятивним інформаційним впливам.

Важливим результатом взаємодії зазначених чинників є формування психологічної стійкості особистості. Християнські цінності виконують не лише морально-регулятивну, а й адаптаційну функцію, сприяючи подоланню життєвих труднощів, розвитку резильєнтності, підтриманню психологічного благополуччя та здатності конструктивно реагувати на кризові ситуації.

Представлена на рисунку модель відображає складний багаторівневий процес формування християнських цінностей у молоді, який здійснюється під впливом взаємопов'язаних соціальних, культурних, релігійних, освітніх,

інформаційних та психологічних чинників. Їхня сукупна дія формує цілісну систему моральних орієнтирів особистості, сприяє розвитку духовної зрілості, моральної автономії, громадянської відповідальності та готовності до усвідомленого морального вибору в умовах сучасних суспільних викликів. Це дає підстави розглядати соціокультурний простір як один із ключових детермінантів становлення християнської моральності студентської молоді.

Соціокультурний простір, що формувався у межах християнської цивілізації, передбачає певний набір базових моральних констант – зокрема, ідеали гідності особистості, взаємної допомоги, милосердя, справедливості, поваги до свободи, цінності родини та солідарності. Молодь зростає в умовах, де ці принципи наявні у колективній пам'яті, освітніх програмах, культурних практиках, художніх творах, громадському дискурсі. З огляду на це, макросоціальні чинники задають загальний контекст, у якому індивід здійснює вибір ціннісних орієнтирів, проте їхня ефективність значною мірою залежить від мікросоціальних середовищ, серед яких першочергове місце посідає родина як первинна ланка соціалізації. У родинному середовищі молода людина вперше засвоює моделі поведінки, зразки взаємодії та емоційного ставлення до світу, що відображають ціннісні настанови батьків [67]. Родина передає не лише словесні знання про християнські чесноти, але і втілює їх у практиках любові, підтримки, жертвності, взаємоповаги. У тих сім'ях, де релігійні традиції інтегровані у повсякденне життя, молодь тим природніше засвоює християнські принципи як власні переконання, а не як нав'язані ззовні норми.

Проте сучасні родини часто характеризуються фрагментарністю взаємодії, високою зайнятістю батьків, розмитістю ролей та відсутністю часу для спільних духовних практик. Це зменшує вплив традиційної родинної соціалізації, залишаючи молодь відкритою для інших джерел смислів, серед яких дедалі вагомішими стають цифрові медіа.

Медіасередовище, завдяки своїй доступності та високій інтенсивності впливу, сьогодні становить один із наймогутніших соціокультурних чинників формування світогляду молоді. Його особливість полягає у тому, що воно

транслює величезний спектр ідей, цінностей, моделей поведінки та ідентичностей, створюючи ситуацію конкуренції між релігійними та нерелігійними наративами.

З одного боку, медіа можуть поширювати християнські змісти, пропонуючи доступ до богословських матеріалів, онлайн-богослужінь, освітніх програм, релігійної літератури та спільнот.

З іншого боку, домінування споживацької культури, культури успіху, індивідуалістичних моделей самореалізації та поп-культурних образів часто суперечить християнській антропології та етичним нормам. Молодь, занурена у цифрову реальність, нерідко стикається з нормалізацією релятивізму, де моральність розглядається як суто суб'єктивна категорія, а істина – як конвенційна домовленість між учасниками комунікаційного процесу. Це створює додаткові труднощі у формуванні стійких християнських переконань, адже релігійна ціннісна система передбачає наявність абсолютних моральних орієнтирів та визнання вищого трансцендентного начала. У цьому аспекті важливим стає питання цифрової компетентності молоді – її здатності критично оцінювати інформацію, розрізняти маніпулятивні практики, формувати власні світоглядні позиції на основі рефлексивного аналізу, а не механічного засвоєння популярних наративів.

Освітнє середовище також виступає вагомим соціокультурним чинником формування християнських цінностей, оскільки школа та заклади вищої освіти забезпечують інституційну соціалізацію, сприяючи розвитку когнітивних, комунікативних та моральних якостей молоді. У межах гуманітарних дисциплін молодь ознайомлюється з історією релігії, культурною спадщиною, етичними концепціями, серед яких вагоме місце займає християнська мораль.

Проте сучасна освіта часто орієнтується на секулярну парадигму, де релігійні компоненти мінімізуються або подаються в контексті міжкультурного діалогу. У таких умовах сформувати глибоке розуміння християнських цінностей можна лише за умови добровільної зацікавленості з боку молоді та наявності педагогів, здатних компетентно інтерпретувати релігійні феномени

без упередження або зведення їх до абстрактних загальнокультурних понять. Важливим фактором є також атмосфера навчального закладу, що може або підтримувати розвиток духовності, взаємоповаги та відповідальності, або, навпаки, підсилювати конкуренцію, індивідуалізм і прагматичні орієнтації.

Особливе місце серед соціокультурних чинників займають релігійні інституції – церква, молодіжні рухи, парафіяльні спільноти, християнські організації. Участь молоді в релігійних практиках, катехизації, волонтерських ініціативах, духовних зустрічах сприяє не лише поглибленню знань про християнські цінності, але й формуванню досвіду їхнього практичного застосування. Саме практичний вимір – служіння іншим, участь у благодійних акціях, діяльність на благо громади – має особливе значення для молоді, адже дозволяє інтегрувати цінності у власну поведінку та відчутти їхню життєву необхідність. Однак вплив релігійних інституцій залежить від рівня довіри молоді, їхньої відкритості до діалогу, відповідності потребам постмодерного покоління, яке прагне автентичності, щирості та відсутності морального тиску. Тому ефективність релігійних інституцій у формуванні християнських цінностей визначається не лише змістом релігійного вчення, але й формою комунікації, здатністю використовувати сучасні методи залучення, адаптацією до цифрової культури [81, с. 27].

Вплив соціального середовища – ровесників, друзів, молодіжних субкультур - не можна недооцінювати, оскільки саме у процесі горизонтальної комунікації молодь формує уявлення про соціально прийнятні моделі поведінки. Молодіжне середовище може як підтримувати, так і нівелювати християнські цінності, залежно від домінуючих норм у групі. Якщо група визнає важливість чесності, взаємної поваги, відповідальності, солідарності, то її члени природним чином схильні орієнтуватися на подібні моральні принципи. У середовищах, де поширені девіантні форми поведінки, агресивні наративи або гіперіндивідуалістичні моделі самовираження, формування християнських цінностей ускладнюється.

Особливого значення у сучасному контексті набуває вплив війни, яка радикально змінює соціокультурні умови формування світоглядних орієнтацій молоді та загострює питання про фундаментальні моральні засади, зокрема про роль християнських цінностей у період екзистенційних загроз. Воєнна реальність, що супроводжується досвідом втрат, небезпеки, руйнувань і глибоких психологічних травм, трансформує структуру ціннісних пріоритетів молоді, спонукаючи її до переосмислення базових понять – любові до ближнього, жертвності, гідності, свободи, солідарності, прощення.

Загроза життю та зіткнення з радикальною формою зла актуалізують питання про моральну стійкість, внутрішню відповідальність і духовну зрілість. У таких умовах християнські цінності можуть набути особливої значущості як джерело внутрішньої опори, а релігійні мотиви милосердя, співчуття та підтримки стають практично спрямованими, оскільки втілюються у волонтерстві, допомозі постраждалим, служінні військовим та цивільному населенню. Водночас війна створює і низку викликів для молоді, зокрема моральні дилеми, що стосуються співвідношення християнської етики ненасильства та необхідності збройного спротиву, питання справедливої оборони, гніву, ненависті, прощення та колективної пам'яті. Такі дилеми часто розв'язуються не теоретично, а екзистенційно, у реальних ситуаціях вибору, тому війна стає середовищем, у якому цінності не лише декларуються, а проживаються.

Вплив цифрових медіа в умовах війни значно посилюється, перетворюючи їх на потужний соціокультурний чинник. Медіапростір стає головним джерелом інформації про воєнні події, а також платформою, де формуються емоційні реакції молоді, моделі інтерпретації реальності та моральні оцінки. Цифрові медіа часто конструюють наративи героїзму, жертвності та солідарності, підсилюючи цінності взаємодопомоги та гідності, які резонують із християнською етикою. Паралельно вони створюють ефект постійної присутності війни у повсякденному житті молоді, що може

призводити до психологічної втоми, травматизації, поляризації або радикалізації поглядів.

В умовах інформаційної війни медіасередовище наповнюється маніпулятивними повідомленнями, пропагандою, емоційно зарядженим контентом, який формує у молоді специфічні моделі морального реагування: інколи такі моделі сприяють поглибленню ціннісного гуманізму та емпатії, а інколи - формують тенденції до дегуманізації противника чи нетерпимості. Саме тому цифрова грамотність, критична здатність до аналізу інформації та уміння відрізнити достовірні джерела від інформаційних впливів є ключовими передумовами збереження християнських етичних орієнтирів у молодіжному середовищі.

Сучасні цифрові платформи одночасно створюють і нові можливості для поширення християнських цінностей. Соціальні мережі, відеохостинги та онлайн-спільноти перетворюються на простір духовної комунікації, де молодь може долучатися до релігійних обговорень, слухати проповіді, брати участь у молитвах чи благодійних ініціативах навіть у період активних воєнних дій. Цифрові технології сприяють формуванню нових форм релігійної солідарності, коли молоді люди з різних регіонів об'єднуються навколо ідеї служіння, взаємної підтримки та спільної молитви. Проте саме цифрові медіа стають ареною, де секулярні тенденції проявляються з максимальною силою – через культуру самопрезентації, прагнення соціального схвалення, поширення релятивістських та антиінституційних наративів. У результаті молодь опиняється на перетині двох протилежних впливів: з одного боку, зростає її доступ до християнського змісту, а з іншого – посилюються спокуси поверхового сприйняття духовності або її підміни емоційним, але нестійким «цифровим» релігійним досвідом.

Тому, війна та цифрові медіа в сукупності створюють унікальний і водночас суперечливий простір формування християнських цінностей у молоді: війна актуалізує потребу в духовній опорі, а цифрові медіа – одночасно поширюють можливості для духовної взаємодії та ускладнюють процес

ціннісного вибору, насичуючи його новими формами інформаційного впливу. Усвідомлення цієї подвійної динаміки є необхідною умовою для розуміння того, яким чином сучасна молодь формує свою моральну стійкість, і наскільки християнські цінності здатні зберігати свою актуальність у період соціальних криз і глибинних культурних трансформацій.

Враховуючи вищезгадані моменти, слід відмітити, що соціокультурні чинники формування християнських цінностей у молоді становлять складну систему взаємопов'язаних впливів, які діють одночасно на рівні індивідуальної свідомості, міжособистісних взаємодій та суспільних інституцій. Ефективність формування цієї ціннісної системи залежить від здатності суспільства забезпечити цілісність культурного простору, інтеграцію духовних традицій у сучасні практики соціалізації, а також від активності самої молоді, її здатності до рефлексії, критичності та усвідомленого вибору життєвих орієнтирів.

Отже, соціокультурні чинники формування християнських цінностей у молоді становлять складну систему взаємопов'язаних впливів, які діють одночасно на рівні індивідуальної свідомості, міжособистісних взаємодій та суспільних інституцій. Ефективність формування цієї ціннісної системи залежить від здатності суспільства забезпечити цілісність культурного простору, інтеграцію духовних традицій у сучасні практики соціалізації, а також від активності самої молоді, її здатності до рефлексії, критичності та усвідомленого вибору життєвих орієнтирів.

1.4. Психологічні та вікові особливості студентського періоду як сенситивної фази духовно-морального зростання

Студентський період традиційно розглядається в науковій літературі як один із найінтенсивніших етапів становлення особистості, що поєднує завершення підліткової кризи і входження у світо модель дорослості. Його психологічною специфікою є підвищена пластичність когнітивної сфери, зростання рефлексивності, здатність до формування складних смислових структур, а також активне засвоєння соціокультурного досвіду. Саме в цей час

індивід найбільш відкритий до внутрішніх трансформацій, пошуку життєвих орієнтирів, концептуалізації власної ідентичності та вибудови ціннісних систем.

Особливе значення студентського віку полягає в тому, що він виступає сенситивною фазою духовно-морального розвитку. Це зумовлено кількома взаємодоповнювальними чинниками: розширенням автономії й відповідальності, входженням у нові типи міжособистісних взаємин, а також інтенсивним накопиченням досвіду моральних виборів. Психологічна зрілість цього періоду часто характеризується появою здатності до трансцендентного мислення, інтересу до екзистенційних проблем, пошуків духовних опор та осмислення сенсу життя. Формується стійкіша система моральних переконань, що не лише відтворює соціально нав'язані норми, а й ґрунтується на усвідомленій внутрішній позиції суб'єкта.

У студентському віці посилюється інтеграція емоційно-вольової сфери, що створює підґрунтя для відповідальної поведінки, здатності до моральної саморегуляції та розвитку емпатії. Розширення соціальних мереж та інституційних середовищ, у яких перебуває студентська молодь, стимулює формування моральної чутливості та готовності до солідарної поведінки. Водночас зростає роль рефлексивної свідомості, що сприяє критичному осмисленню власних учинків, світогляду і духовних пошуків.

Згідно з аналітико-психологічною традицією, цей період пов'язаний з активізацією процесів індивідуації, коли молода людина прагне усвідомити власне місце в культурі, водночас долаючи впливи дитячих архетипічних установок і соціальних очікувань. З феноменологічного погляду, студентська молодь переживає інтенсивне розширення горизонту досвіду: відчуття свободи, відповідальності, зустріч із «Іншим» у навчальному середовищі, конфронтація з невизначеністю майбутнього. У культурно-історичній парадигмі цей період інтерпретується як етап інтеріоризації культурних змістів, під час якого особистість засвоює форми соціальної поведінки, моральні норми та символічні структури, що є домінантними у суспільстві.

Ці вікові процеси набувають особливої гостроти в умовах війни, коли студентська молодь постає перед екзистенційними викликами, що вимагають переоцінки життєвих цінностей і смислів. Військові реалії спричиняють зростання тривожності, формування досвіду втрат, загострення моральної чутливості та посилення потреби в духовних опорах. Водночас війна сприяє консолідації просоціальних установок – емпатії, альтруїзму, готовності до взаємодопомоги та солідарності. Для багатьох студентів війна стає каталізатором духовної рефлексії, звернення до релігійних традицій, пошуку екзистенційної стійкості та переосмислення власної ідентичності в категоріях відповідальності перед спільнотою та майбутнім [86].

У цифрову добу сенситивність духовно-морального розвитку посилюється впливом нових медіа, які формують особливі типи сприйняття, комунікації та емоційного реагування. Соціальні мережі виступають одночасно простором саморепрезентації, взаємодії та інформаційного перевантаження, що нерідко ускладнює формування цілісної ідентичності. Постійне зіткнення з травматичним контентом війни, фейковими наративами та візуальною гіперреальністю створює ситуацію моральної амбівалентності, коли здатність до критичного мислення і внутрішньої рефлексії стає ключовим захисним механізмом. Цифрове середовище також відкриває нові форми духовної комунікації – онлайн-спільноти, волонтерські ініціативи, цифрові форми релігійних практик, які можуть відігравати роль психодуховної підтримки.

Сенситивність цього віку зумовлюється тим, що саме в студентському періоді особистість уперше набуває здатності поєднувати раціональні й емоційні виміри морального вибору. Зростає рівень емпатії, формується усвідомлена цінність людського життя, з'являється готовність до моральної відповідальності в умовах невизначеності. Психологічним механізмом, який забезпечує таке становлення, виступає інтеграція емоційно-вольової сфери, розвиток моральної рефлексії та здатність до саморегуляції. Ці процеси активізуються як у повсякденній взаємодії, так і в кризових умовах війни, коли

молода людина на практиці стикається з питаннями добра, справедливості, гідності та свободи.

Духовний вимір студентського віку виявляється у прагненні до смислотворення, пошуку онтологічних опор та формуванні індивідуальних стратегій життєвого проєктування. Для значної частини молоді ранньої дорослості характерне звернення до релігійної традиції як до джерела моральних орієнтирів, метафізичної надії та ціннісної стійкості.

В умовах війни цей процес нерідко набуває характеру інтенсивної внутрішньої трансформації, коли духовність перестає бути абстрактною категорією і перетворюється на практику проживання сенсу, взаємної підтримки, надії та відповідальності перед спільнотою.

Запропонована інтегративна модель (рис. 1.7) відображає багаторівневу систему чинників, що визначають процес духовно-морального розвитку студентської молоді в сучасних умовах суспільної нестабільності, воєнних викликів та стрімкої цифровізації соціального простору. Концептуальна структура моделі ґрунтується на положенні про те, що становлення християнської моральності особистості відбувається в результаті складної взаємодії внутрішніх психологічних механізмів та зовнішніх соціокультурних впливів, які опосередковуються індивідуальним досвідом молодої людини.

Вихідним елементом моделі виступають вікові особливості ранньої дорослості, які створюють психологічне підґрунтя для духовно-морального розвитку особистості. Саме студентський вік характеризується інтенсивним процесом самопізнання, формування світогляду, становлення особистісної та соціальної ідентичності, розвитком рефлексивних здібностей і прагненням до смислотворення. На цьому етапі особистість активно переосмислює засвоєні раніше моральні норми та цінності, намагаючись інтегрувати їх у власну систему переконань. Підвищена чутливість до моральних питань, пошук життєвого призначення та прагнення до самореалізації роблять студентський вік особливо важливим періодом для формування духовності та моральної свідомості.

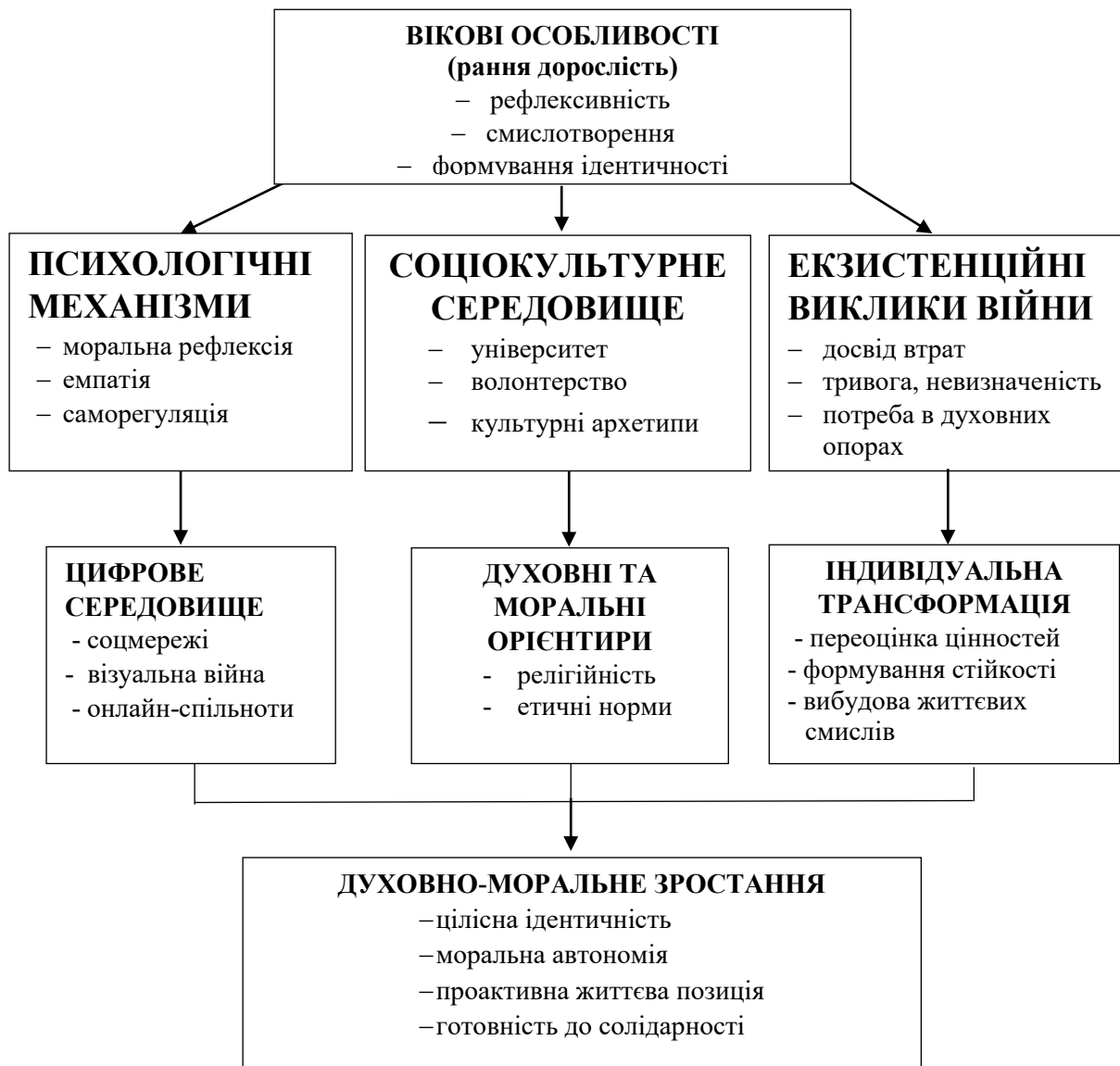

Рис. 1.7. Інтегративна модель чинників духовно-морального розвитку студентської молоді в умовах війни та цифрової медіареальності

Від вікових особливостей безпосередньо залежать психологічні механізми морального розвитку, представлені моральною рефлексією, емпатією та саморегуляцією. Моральна рефлексія забезпечує здатність особистості до усвідомлення власних моральних переконань, аналізу вчинків та оцінки їх відповідності внутрішнім цінностям. Емпатія виступає психологічною основою співпереживання, милосердя та здатності розуміти емоційний стан інших людей, що є важливими складовими християнської моральності. Саморегуляція забезпечує контроль поведінки відповідно до моральних норм і цінностей,

сприяє розвитку відповідальності та здатності протистояти негативним соціальним впливам. Сукупність цих механізмів створює внутрішню психологічну основу для інтеріоризації християнських цінностей та їх подальшої реалізації у поведінці.

Не менш важливу роль у моделі відіграє соціокультурне середовище, яке охоплює університетський простір, громадянську активність, волонтерську діяльність та культурні архетипи суспільства. Заклади вищої освіти виступають не лише інституціями професійної підготовки, а й середовищем формування моральних переконань, світоглядних орієнтацій та громадянської відповідальності молоді. Волонтерство та громадська діяльність сприяють розвитку альтруїзму, соціальної відповідальності, почуття солідарності та готовності допомагати іншим. Культурні архетипи, закорінені в національній історії та духовній традиції українського народу, забезпечують передачу морального досвіду поколінь і сприяють збереженню християнських духовних цінностей навіть в умовах суспільних трансформацій.

Особливого значення у сучасних українських реаліях набувають екзистенційні виклики війни, які істотно впливають на духовно-моральний розвиток студентської молоді. Війна актуалізує фундаментальні питання людського існування, змушуючи особистість переосмислювати життєві пріоритети, цінності та смисли. Досвід втрат, постійна загроза безпеці, невизначеність майбутнього, переживання травматичних подій та необхідність морального вибору в екстремальних обставинах стають потужними каталізаторами внутрішніх змін. У таких умовах посилюється потреба в духовних орієнтирах, які допомагають людині зберігати психологічну рівновагу, надію та віру у сенс життя. Саме тому християнські цінності любові, жертвовності, милосердя, прощення та служіння набувають особливої актуальності як засоби морального осмислення воєнної реальності [119, с. 280].

Окремий блок моделі становить цифрове середовище, яке сьогодні є одним із ключових агентів соціалізації молоді. Соціальні мережі, цифрові платформи, онлайн-спільноти та мультимедійний контент формують нові

форми комунікації, соціальної взаємодії та духовного досвіду. Через цифровий простір молодь отримує доступ до значних обсягів інформації, включаючи релігійний, культурний і моральний контент. Водночас цифрова медіареальність створює низку ризиків, пов'язаних із поширенням дезінформації, маніпулятивних технологій, агресивного контенту та морального релятивізму. Особливу роль відіграє феномен «візуальної війни», коли постійна присутність травматичних образів у медіапросторі впливає на емоційний стан молоді, формування моральних оцінок та ціннісних орієнтацій.

Взаємодія зазначених чинників формує систему духовних та моральних орієнтирів, які включають релігійність, етичні норми, моральні переконання та духовні цінності. Саме на цьому рівні відбувається інтеграція індивідуального досвіду особистості з культурними, релігійними та соціальними смислами. Духовно-моральні орієнтири виконують функцію внутрішніх регуляторів поведінки, забезпечують здатність до морального вибору та визначають ставлення особистості до себе, інших людей і навколишнього світу.

Закономірним результатом взаємодії всіх структурних компонентів моделі виступає індивідуальна трансформація особистості, яка проявляється у переоцінці життєвих цінностей, поглибленні моральної самосвідомості, розвитку відповідальності та формуванні нових життєвих смислів. У процесі такої трансформації відбувається перехід від зовнішнього засвоєння моральних норм до їх внутрішнього прийняття та усвідомленого дотримання. Особистість набуває здатності самостійно визначати моральні пріоритети, критично оцінювати власну поведінку та приймати відповідальні рішення відповідно до християнських цінностей.

Кінцевим результатом функціонування представленої моделі є духовно-моральне зростання студентської молоді, яке характеризується формуванням цілісної особистісної ідентичності, розвитком моральної автономії, активної громадянської позиції та готовності до соціальної солідарності. Такий рівень розвитку передбачає не лише знання моральних принципів, а й їхню інтеграцію у структуру особистості як стійких життєвих орієнтирів. Важливою ознакою

духовно-моральної зрілості стає здатність особистості зберігати вірність власним цінностям в умовах соціальної нестабільності, інформаційного тиску та екзистенційних викликів.

Представлена модель демонструє, що духовно-моральний розвиток студентської молоді є результатом складної взаємодії вікових, психологічних, соціокультурних, екзистенційних та цифрових чинників. Їхня інтеграція забезпечує формування християнської моральності як багатовимірного психологічного утворення, що поєднує духовні переконання, моральні цінності, особистісні смисли та готовність до морально відповідальної поведінки. В умовах війни та цифрової медіареальності така модель дозволяє комплексно пояснити механізми становлення духовної зрілості студентської молоді та окреслити основні напрями її морального розвитку.

Для більш глибокого розуміння механізмів становлення християнської моральності студентської молоді в умовах сучасних суспільних трансформацій доцільним є комплексний аналіз чинників, які впливають на духовно-моральний розвиток особистості. Особливого значення набуває дослідження взаємозв'язку між віковими особливостями студентської молоді, психологічними механізмами морального становлення, впливом соціокультурного середовища, духовними орієнтирами, а також новими викликами, пов'язаними з воєнним станом та цифровізацією суспільства. У цьому контексті табл. 1.5 узагальнює основні аналітичні виміри духовно-морального розвитку студентської молоді, розкриває специфіку їх функціонування та демонструє результати їхнього впливу на формування моральної свідомості, духовних цінностей і християнських моральних орієнтацій особистості.

Дані табл. 1.5 відображають взаємозв'язок між основними аналітичними вимірами духовно-морального розвитку студентської молоді, ключовими чинниками їх формування, психологічними механізмами реалізації та результатами впливу сучасних соціальних викликів. Представлена

систематизація дозволяє комплексно охарактеризувати процес становлення моральної свідомості особистості в умовах війни та цифрової медіареальності.

У межах вікового виміру основними чинниками виступають когнітивна зрілість і рефлексивність, які забезпечують здатність молодого людини до осмислення моральних проблем та формування власної системи цінностей. Відповідними психологічними механізмами є саморегуляція та смислотворення, завдяки яким особистість інтегрує моральні норми у власний життєвий досвід.

Таблиця 1.5

Результати духовно-морального розвитку студентської молоді

<i>Аналітичний вимір</i>	<i>Ключові чинники</i>	<i>Психологічні механізми</i>	<i>Вплив війни</i>	<i>Вплив цифрових медіа</i>	<i>Результати духовно-морального розвитку</i>
Віковий	когнітивна зрілість, рефлексивність	саморегуляція, смислотворення	підвищення екзистенційної напруги	прискорення інформаційної соціалізації	формування цілісної ідентичності
Психологічний	емпатія, моральна чутливість	моральна рефлексія, інтеріоризація	посилення солідарності та відповідальності	підвищена емоційна реактивність	моральна автономія
Соціо-культурний	університетське середовище, волонтерство	інтеріоризація норм	зміцнення колективних цінностей	вплив цифрових спільнот	стійкі просоціальні орієнтації
Духовний	релігійність, ціннісні орієнтири	екзистенційна рефлексія	актуалізація пошуку сенсу	множинність духовних дискурсів онлайн	здатність до внутрішньої стійкості

В умовах війни цей процес супроводжується підвищенням екзистенційної напруги та необхідністю переосмислення життєвих пріоритетів. Цифрові медіа, своєю чергою, прискорюють процес інформаційної соціалізації, розширюючи доступ молоді до різноманітних моральних і світоглядних позицій. Результатом взаємодії зазначених чинників стає формування цілісної особистісної ідентичності.

Психологічний вимір охоплює розвиток емпатії, моральної чутливості та здатності до співпереживання. Вони забезпечують функціонування моральної рефлексії та інтеріоризацію моральних норм, що є необхідними умовами формування внутрішньої моральної позиції особистості. Воєнні події

посилюють відчуття соціальної відповідальності та солідарності, актуалізуючи потребу в моральному виборі та підтримці інших людей. Одночасно цифрове середовище підвищує емоційну реактивність через постійний контакт із великими обсягами інформації та візуальними образами війни. У результаті формується моральна автономія, яка передбачає здатність особистості самостійно оцінювати власні вчинки та приймати відповідальні рішення відповідно до внутрішніх переконань.

Соціокультурний вимір представлений впливом університетського середовища, громадянської активності та волонтерської діяльності. Через механізми інтеріоризації соціальних норм і цінностей відбувається засвоєння моделей поведінки, які відповідають принципам суспільної відповідальності та взаємодопомоги. Війна посилює значення колективних цінностей, громадянської згуртованості та патріотизму. Водночас цифрові медіа сприяють формуванню нових соціальних спільнот та мережевих форм взаємодії. Сукупна дія цих чинників забезпечує розвиток стійких просоціальних орієнтацій, що проявляються у готовності до співпраці, волонтерства та соціального служіння.

Особливе місце у структурі духовно-морального розвитку займає духовний вимір, який охоплює релігійність, духовні цінності та світоглядні орієнтири особистості. Провідним психологічним механізмом у цьому випадку виступає екзистенційна рефлексія, що дозволяє осмислювати питання сенсу життя, свободи, відповідальності та людського призначення. В умовах війни актуалізується пошук сенсу та духовних опор, що сприяє поглибленню релігійного досвіду та переоцінці життєвих цінностей. Цифрове середовище розширює можливості доступу до духовних практик, релігійного контенту та онлайн-спільнот віруючих. Результатом впливу духовного виміру стає розвиток внутрішньої стійкості особистості, здатності долати життєві труднощі та зберігати моральні орієнтири в умовах невизначеності.

Духовно-моральний розвиток студентської молоді є багатовимірним процесом, який формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників. Вікові особливості, психологічні механізми, соціокультурне середовище та

духовні орієнтири взаємодіють із викликами війни та цифрової реальності, створюючи умови для формування цілісної ідентичності, моральної автономії, просоціальної спрямованості та внутрішньої стійкості особистості.

Отримані результати підтверджують, що становлення християнської моральності студентської молоді відбувається як складний процес інтеграції особистісного досвіду, моральних цінностей та духовних смислів у цілісну систему життєвих орієнтирів.

Водночас, для розуміння закономірностей цього процесу важливо простежити не лише структурні компоненти духовно-морального розвитку, але й логіку їхньої послідовної взаємодії (рис. 1.8), де відображено послідовний перехід від вікових ресурсів особистості до формування цілісної духовно-моральної особистості.

Запропонована модель дозволяє розкрити психологічні механізми інтеріоризації християнських цінностей та показати, яким чином внутрішні ресурси особистості взаємодіють із соціальними, цифровими та екзистенційними чинниками сучасного середовища.

Вихідною передумовою духовно-морального становлення у моделі визначено вікові ресурси студентського періоду. Рання дорослість характеризується активізацією процесів самопізнання, розвитком рефлексивного мислення та підвищеним інтересом до пошуку життєвих смислів. Саме в цей період особистість набуває здатності не лише засвоювати моральні норми, але й критично їх осмислювати, співвідносити із власним досвідом та інтегрувати у власну систему цінностей. Тому рефлексія і смислотворення виступають важливими психологічними ресурсами, які забезпечують перехід від зовнішньо засвоєних моральних приписів до внутрішньо прийнятих переконань.

Рисунок 1.8 демонструє послідовність взаємопов'язаних психологічних і соціокультурних процесів, які забезпечують становлення цілісної духовно-моральної особистості. Її логіка ґрунтується на розумінні духовного розвитку як безперервного процесу особистісного зростання, у межах якого зовнішні

соціальні впливи поступово трансформуються у внутрішні моральні переконання та життєві смисли.

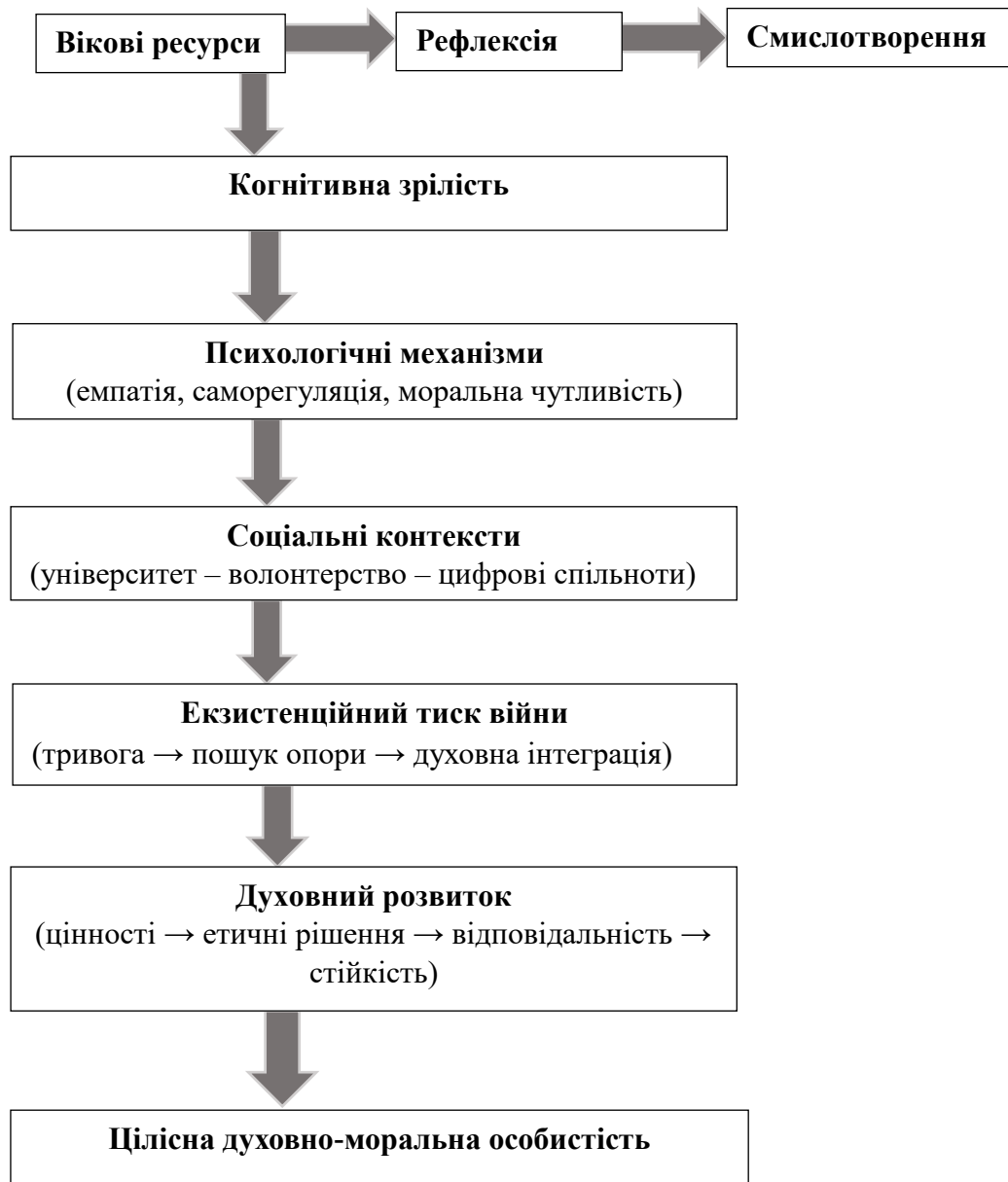

Рис. 1.8. Динаміка духовно-морального розвитку студента в умовах війни та цифрових медіа

Подальший розвиток особистості пов'язаний із досягненням когнітивної зрілості, яка створює умови для усвідомленого морального вибору. Здатність до абстрактного мислення, аналізу складних життєвих ситуацій і прогнозування наслідків власних рішень забезпечує більш глибоке розуміння моральних дилем

та духовних цінностей. У цьому контексті когнітивна зрілість розглядається як необхідна умова формування моральної автономії та відповідального ставлення до власних вчинків.

Важливе місце у моделі займають психологічні механізми духовно-морального розвитку, серед яких особливого значення набувають емпатія, саморегуляція та моральна чутливість. Їх функціонування забезпечує здатність особистості розуміти переживання інших людей, співвідносити власну поведінку з моральними нормами та контролювати свої дії відповідно до прийнятих цінностей. Саме завдяки цим механізмам відбувається внутрішнє засвоєння християнських чеснот, які поступово стають складовою особистісної структури.

Значний вплив на духовно-моральне становлення здійснює соціальне середовище, представлене університетським простором, волонтерською діяльністю та цифровими спільнотами. Університет створює умови для інтелектуального розвитку та формування світоглядних орієнтацій, тоді як волонтерська практика сприяє розвитку соціальної відповідальності, альтруїзму та готовності до служіння іншим. Водночас цифрові комунікаційні платформи виступають сучасним простором соціалізації, у якому молодь отримує новий досвід моральної взаємодії, формує громадянську позицію та долучається до різних форм суспільної активності.

Особливу роль у структурі моделі відіграє екзистенційний вплив війни. Воєнні події суттєво змінюють систему життєвих пріоритетів молодшої людини, загострюючи переживання невизначеності, втрати та відповідальності. Водночас вони стимулюють пошук духовних опор, сприяють переоцінці цінностей та поглиблюють усвідомлення значущості моральних принципів. У цих умовах християнські цінності набувають не лише світоглядного, а й психологічного значення, виконуючи функцію внутрішньої підтримки та джерела особистісної стійкості.

У результаті взаємодії зазначених чинників відбувається поступове формування духовного розвитку особистості, який характеризується

становленням стійкої системи цінностей, здатністю до етичного вибору, усвідомленням відповідальності за власні рішення та розвитком психологічної стійкості. На цьому рівні моральні норми перестають сприйматися як зовнішні вимоги і набувають характеру внутрішніх регуляторів поведінки.

Кінцевим результатом представленої динаміки виступає формування цілісної духовно-моральної особистості, яка характеризується зрілою системою моральних переконань, сформованою ідентичністю, моральною автономією та здатністю до відповідального соціального вибору. Така особистість не лише орієнтується на загальнолюдські та християнські цінності, але й здатна реалізовувати їх у повсякденній діяльності, зберігаючи внутрішню цілісність в умовах суспільної нестабільності та невизначеності.

Аналітико-психологічний підхід дозволяє виявити глибинні архетипні структури, що активізуються в кризові періоди, зокрема під час війни. Для студентської молоді це може проявлятися у посиленні пошуку смислів, потребі в духовних опорах, загостренні інтуїтивного розуміння добра, жертвності та відповідальності. Через призму індивідуації аналізується процес становлення цілісної ідентичності, який у XXI столітті ускладнюється цифровою фрагментарністю та інформаційним перенасиченням.

Феноменологічна методологія акцентує увагу на досвіді переживання студентами реалій війни: травматичних подій, втрат, невизначеності, моральних конфліктів. Духовний розвиток осмислюється як спосіб конституювання життєвого світу, що відбувається через внутрішні акти розуміння, емоційне осмислення та здатність до побудови власного смислового горизонту попри технологізовану інформаційну реальність.

Культурно-історичний підхід дозволяє простежити, як молодь інтеріоризує цінності, моральні норми та моделі поведінки, що циркулюють у воєнно-травматизованому суспільстві. У фокусі опиняються освітні інституції, цифрові платформи, волонтерські середовища як простори соціалізації, де формуються індивідуальні стратегії смислотворення й духовної стійкості [146, с. 85].

Таким чином, дослідження студентського періоду як сенситивної фази духовно-морального зростання потребує багаторівневої методологічної рамки, що поєднує аналіз внутрішніх психічних процесів, суб'єктивного переживання й соціокультурних смислових структур.

Студентський період є особливим етапом життєвого шляху особистості, який характеризується високою чутливістю до процесів духовно-морального розвитку та формування світоглядних орієнтирів. Саме в цей віковий період відбуваються інтенсивні зміни у когнітивній, емоційній та ціннісно-смисловій сферах, що створюють сприятливі умови для становлення моральної свідомості, духовної ідентичності та внутрішньої системи переконань.

Розвиток рефлексивного мислення, здатності до самопізнання, критичного аналізу життєвих ситуацій і морального вибору сприяє переходу від зовнішнього засвоєння соціальних норм до їх усвідомленого прийняття як особистісно значущих цінностей.

Особливість студентського віку полягає в тому, що процес формування моральності відбувається одночасно з активним пошуком життєвого сенсу, професійного самовизначення та соціальної ідентичності. У цей період молода людина прагне знайти відповіді на фундаментальні питання власного існування, визначити своє місце в суспільстві та сформувати систему цінностей, яка стане основою подальшого життєвого вибору. Саме тому духовно-моральний розвиток студентської молоді набуває особливої значущості, оскільки він визначає не лише індивідуальну поведінку особистості, а й характер її взаємодії із соціальним середовищем.

Важливу роль у цьому процесі відіграють психологічні механізми морального розвитку, зокрема моральна рефлексія, емпатія, саморегуляція, інтеріоризація цінностей та смислотворення. Їх функціонування забезпечує усвідомлення моральних норм, розвиток здатності до співпереживання, відповідальності за власні вчинки та формування внутрішньої моральної автономії. Саме завдяки цим механізмам відбувається поступове перетворення християнських моральних принципів із зовнішніх соціокультурних вимог на

внутрішні переконання особистості, які регулюють її поведінку та визначають життєву позицію [28, с. 25].

Сучасні умови суспільного розвитку суттєво змінюють контекст духовно-морального становлення молоді. Війна, соціальна нестабільність, глобалізаційні процеси та цифровізація створюють нові виклики для особистості, водночас відкриваючи нові можливості для її морального та духовного зростання. Воєнні події актуалізують питання людської гідності, свободи, відповідальності, жертвовності та солідарності, спонукаючи молодь до глибшого осмислення моральних цінностей і духовних орієнтирів. У таких умовах християнська моральність набуває особливої значущості як джерело внутрішньої стійкості, моральної підтримки та смислового осмислення складних життєвих обставин.

Не менш вагомим чинником духовно-морального розвитку виступає цифрове середовище, яке стало невід'ємною складовою життєвого простору сучасного студента. Цифрові медіа забезпечують доступ до різноманітних світоглядних позицій, духовного контенту та нових форм соціальної взаємодії, проте одночасно створюють ризики морального релятивізму, інформаційних маніпуляцій і фрагментації ціннісної свідомості. За таких умов особливої актуальності набуває здатність особистості до критичного мислення, моральної рефлексії та усвідомленого вибору ціннісних орієнтирів.

Водночас студентський вік характеризується значним потенціалом до особистісного саморозвитку, духовного самовдосконалення та формування зрілої моральної позиції. Саме в цей період закладаються основи громадянської відповідальності, просоціальної поведінки, готовності до волонтерської діяльності, служіння суспільству та реалізації гуманістичних і християнських ідеалів у практичній діяльності. Участь у соціальних, освітніх, громадських і релігійних ініціативах сприяє не лише засвоєнню моральних цінностей, а й їх практичному втіленню у повсякденному житті.

Таким чином, студентський період постає не лише етапом професійного становлення, а й ключовою фазою духовно-морального дозрівання особистості, коли відбувається формування цілісної системи цінностей, життєвих смислів і

моральних переконань. Крім того, студентський вік слід розглядати як сенситивний період інтенсивної інтеріоризації духовних цінностей, розвитку моральної самосвідомості та формування здатності до усвідомленого морального вибору [62; 64], що уможливорює не лише особистісний розвиток молодої людини, але й формування морального потенціалу суспільства, його духовної культури та ціннісних засад майбутнього розвитку держави.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційного дослідження здійснено системний теоретико-методологічний аналіз феномену християнської моральності та умов її формування в молодіжному середовищі, що дало змогу уточнити ключові поняття, визначити концептуальні рамки дослідження та обґрунтувати наукові засади подальшого емпіричного вивчення духовно-морального розвитку студентської молоді.

Уточнено сутнісні характеристики християнської моральності, яка виступає інтегрованою системою духовних, етичних та поведінкових норм, що ґрунтуються на євангельських принципах і відображають цілісний, трансцендентно орієнтований спосіб осмислення світу. Визначено її структурні компоненти – ціннісно-змістовий, емоційно-вольовий, смислотворчий та поведінковий, – а також функції, серед яких провідними є нормативно-регулятивна, ідентифікаційна та інтегративна. Показано, що християнська моральність постає не лише етичною системою, а й формою духовної ідентичності, яка організує суб'єктивний досвід та спрямовує моральний вибір особистості.

Проаналізовано класичні та сучасні психологічні теорії морального розвитку (Ж. Піаже, Л. Кольберга, Дж. Реста, Е. Еріксона та ін.), що дозволило виокремити універсальні закономірності становлення моральної свідомості – перехід від гетерономної до автономної моралі, інтеріоризацію соціальних норм, розвиток морального судження, емпатії та рефлексії. Уточнено місце духовних і релігійних чинників у цих моделях, що створює

підґрунтя для їхнього поєднання з ціннісними вимірами християнської моралі у контексті формування моральної зрілості молоді.

Розкрито специфіку соціокультурних чинників формування християнських цінностей, серед яких ключовими визнано секуляризаційні процеси, вплив війни та роль цифрових медіа. Показано, що секуляризація трансформує традиційні форми релігійності та моральної поведінки, водночас створюючи нові формати особистісного духовного пошуку. Війна визначена як екзистенційний чинник підвищеної сили дії, який актуалізує моральні дилеми, посилює значення цінностей солідарності, жертвності й відповідальності, а також сприяє консолідації духовної ідентичності. Цифрові медіа розглянуто як амбівалентне середовище – одночасно ресурсне та ризикогенне, що формує нові способи конструювання моральності через інформаційні потоки, мережеве спілкування та цифрові символічні практики.

Поглиблено характеристику студентського віку як сенситивного періоду духовно-морального становлення. На основі психологічних і вікових підходів визначено, що рання дорослість є фазою активної побудови ідентичності, смислової самодетермінації та інтеграції емоційно-ціннісної сфери. Саме в цей період формується здатність до моральної рефлексії, автономного вибору, відповідальної поведінки та інтеріоризації духовно-етичних норм. В умовах війни й медіатизованого суспільства ці процеси набувають додаткової інтенсивності та складності.

Таким чином, результати теоретико-методологічного аналізу дозволили:

- визначити концептуальний зміст християнської моральності як предмета психологічного дослідження;
- інтегрувати психологічні теорії морального розвитку у модель духовно-ціннісного становлення молоді;
- з’ясувати дію ключових соціокультурних контекстів (секуляризація, війна, цифрова медіасфера) у формуванні християнських цінностей;

– окреслити специфіку студентського віку як найбільш сприятливого для розвитку моральної свідомості та духовної ідентичності.

Сформовані положення створюють наукове підґрунтя для розроблення авторської моделі духовно-морального розвитку студентської молоді та визначають методологічні орієнтири наступних розділів дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛЬНОСТІ

2.1. Мета, вибірка і методики дослідження

Емпіричне дослідження психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді було спрямоване на комплексне вивчення рівня сформованості морально-ціннісної сфери особистості, виявлення психологічних механізмів її розвитку та встановлення системи чинників, що детермінують процес становлення християнської моральності в умовах сучасних суспільних трансформацій. Особлива увага приділялася дослідженню взаємозв'язку між релігійною ідентичністю, особистісними характеристиками, ціннісними орієнтаціями та моральними переконаннями студентської молоді як ключовими компонентами духовно-морального розвитку особистості.

Організація дослідження здійснювалася поетапно та охоплювала період 2023–2026 років. Такий часовий інтервал дав змогу забезпечити послідовність наукового пошуку, поєднати теоретичне осмислення проблеми з її емпіричною перевіркою та здійснити комплексний аналіз отриманих результатів.

На першому етапі дослідження (2023–2024 рр.) було проведено ґрунтовний аналіз філософської, психологічної, педагогічної та богословської літератури з проблем духовно-морального розвитку особистості та становлення християнської моральності молоді. У процесі теоретичного аналізу уточнено сутність базових понять дослідження, визначено концептуальні підходи до вивчення моральності, духовності, релігійності та моральної свідомості особистості [63; 65; 66; 68; 137; 146]. На цьому етапі було сформульовано наукову проблему, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, розроблено робочу гіпотезу, обґрунтовано методологічні засади роботи та сформовано програму емпіричного дослідження. Крім того, здійснено відбір психодіагностичного інструментарію, який відповідав меті та завданням

дослідження і забезпечував можливість комплексного вивчення психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді.

Другий етап (2025–2026 рр.) був присвячений безпосередньому проведенню емпіричного дослідження. На цьому етапі здійснювався збір первинної інформації шляхом застосування комплексу психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення релігійної ідентичності, моральних переконань, ціннісних орієнтацій, особистісних рис та особливостей духовного розвитку студентів. Отримані емпіричні дані дали можливість визначити рівень сформованості християнської моральності респондентів, встановити особливості прояву її структурних компонентів та виявити психологічні чинники, які впливають на процес морального становлення особистості в студентському віці.

Третій етап дослідження (2026 р.) передбачав статистичну обробку, систематизацію та інтерпретацію отриманих результатів. На основі кількісного та якісного аналізу емпіричних даних було встановлено закономірності взаємозв'язку між показниками християнської моральності та іншими психологічними характеристиками особистості. Здійснено узагальнення результатів дослідження, сформульовано наукові висновки та визначено перспективи подальших наукових пошуків у сфері вивчення духовно-морального розвитку молоді.

Метою емпіричного дослідження стало наукове обґрунтування психологічних чинників становлення християнської моральності студентської молоді та встановлення характеру взаємозв'язків між релігійною ідентичністю, особистісними рисами, ціннісними орієнтаціями та моральними переконаннями як структурними компонентами духовно-морального розвитку особистості.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі завдання дослідження:

- здійснити діагностику рівня сформованості християнської моральності студентської молоді;

- дослідити психологічні особливості релігійної ідентичності студентів та специфіку її прояву в умовах сучасного соціокультурного середовища;
- виявити взаємозв'язки між показниками християнської моральності, особистісними рисами, моральними установками та ціннісними орієнтаціями;
- визначити психологічні механізми інтеріоризації християнських моральних цінностей;
- здійснити структурно-функціональний аналіз психологічних детермінант становлення християнської моральності студентської молоді;
- встановити особливості впливу сучасних соціокультурних чинників, зокрема умов воєнного стану та цифрового інформаційного середовища, на процес духовно-морального розвитку особистості.

Емпірична база дослідження була сформована на основі вибірки студентів закладів вищої освіти України. У дослідженні взяли участь здобувачі вищої освіти різних спеціальностей, зокрема психології, педагогіки, права, економіки та технічних напрямів підготовки. Такий підхід забезпечив можливість врахування впливу професійної спрямованості на особливості формування морально-ціннісної сфери особистості та дозволив отримати більш репрезентативні результати. Залучення студентів різних освітніх напрямів сприяло комплексному аналізу досліджуваної проблеми та підвищило достовірність отриманих емпіричних даних.

Організація емпіричного дослідження здійснювалася відповідно до етичних принципів психологічної науки. Участь респондентів була добровільною, забезпечувалася конфіденційність отриманої інформації та анонімність результатів. Це сприяло підвищенню достовірності відповідей і створювало необхідні умови для об'єктивного вивчення психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді.

Вибірку дослідження становили 186 студентів віком від 17 до 23 років ($M = 20$), серед яких 55% жінок та 45% чоловіків. За місцем проживання 46% респондентів є міськими жителями, 54% – сільськими. З урахуванням специфіки теми дослідження було також враховано конфесійну належність

учасників: 42% віднесли себе до православної традиції, 47% – до греко-католицької, 11% – до інших конфесій або не ідентифікували свою релігійну належність.

У процесі організації та проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді виникла низка методологічних і методичних труднощів, пов'язаних насамперед зі складністю самого предмета дослідження. Християнська моральність є багатовимірним психологічним утворенням, що поєднує когнітивні, емоційно-ціннісні, мотиваційні, поведінкові та духовні компоненти. Її формування відбувається під впливом численних внутрішніх і зовнішніх чинників, що значно ускладнює процес емпіричної операціоналізації та вимірювання цього феномену.

Однією з основних проблем дослідження став добір адекватного психодіагностичного інструментарію. Складність полягала в тому, що в сучасній психологічній науці практично відсутні стандартизовані методики, які б безпосередньо та комплексно вимірювали рівень сформованості саме християнської моральності як інтегральної особистісної характеристики. Наявні психодіагностичні інструменти здебільшого орієнтовані на дослідження окремих аспектів моральної сфери особистості: релігійності, духовності, моральних суджень, ціннісних орієнтацій, емпатії, просоціальної поведінки або особистісних рис. Тому виникла необхідність теоретичного обґрунтування системи показників, які в сукупності могли б відображати змістові характеристики християнської моральності студентської молоді.

Додаткові труднощі були пов'язані з необхідністю інтеграції результатів, отриманих за допомогою різних психодіагностичних методик. Оскільки жоден окремий інструмент не дає можливості повною мірою охарактеризувати досліджуваний феномен, виникла потреба у формуванні комплексної батареї методик, що охоплювала б різні структурні компоненти християнської моральності. Використання багатометодичного підходу, з одного боку, дозволило забезпечити всебічність дослідження, а з іншого – суттєво

ускладнило процедури обробки, зіставлення та інтерпретації отриманих результатів.

Важливою проблемою стало також врахування впливу соціально бажаних відповідей. Тематика моральності, духовності та релігійних переконань належить до категорії соціально чутливих питань, що часто спонукає респондентів демонструвати відповіді, які відповідають суспільно схвалюваним нормам, а не їхнім реальним переконанням чи поведінковим практикам. Особливо це стосується студентської молоді, для якої характерним є прагнення підтримувати позитивний соціальний образ. Така обставина могла певною мірою впливати на достовірність самооцінних показників і потребувала додаткового контролю під час аналізу отриманих даних.

Ще однією методологічною проблемою стало дослідження внутрішнього духовного досвіду особистості. Значна частина духовно-моральних переживань має суб'єктивний характер і не завжди піддається безпосередньому спостереженню або кількісному вимірюванню. Такі феномени, як віра, совість, моральна відповідальність, переживання сенсу життя, духовне самовизначення чи внутрішня релігійність, часто проявляються опосередковано та можуть по-різному усвідомлюватися самими респондентами. Це обмежує можливості використання виключно стандартизованих тестових процедур і вимагає поєднання кількісних та якісних підходів до дослідження.

Окрему складність становила необхідність врахування впливу сучасних соціокультурних умов на моральний розвиток молоді. Проведення дослідження в умовах воєнного стану обумовило посилення екзистенційних переживань, зміну ціннісних орієнтацій та актуалізацію питань духовної підтримки й моральної відповідальності. Водночас цифровізація суспільства та поширення нових форм комунікації суттєво трансформують механізми соціалізації молоді, впливаючи на формування моральних переконань і духовних орієнтирів. З огляду на це виникла потреба враховувати не лише індивідуально-психологічні характеристики особистості, а й ширший соціокультурний контекст її розвитку.

Варто також зазначити, що християнська моральність не є статичним утворенням. Вона формується поступово, змінюється під впливом життєвого досвіду, освітнього середовища, міжособистісних взаємин та духовних пошуків особистості. Саме тому її емпіричне дослідження потребує врахування динамічного характеру морального розвитку та індивідуальних особливостей кожного респондента.

Ураховуючи зазначені труднощі, для забезпечення наукової обґрунтованості та комплексності дослідження було застосовано систему взаємодоповнюючих психодіагностичних методик, які дозволили охопити когнітивний, ціннісно-мотиваційний, емоційний, поведінковий та духовний компоненти християнської моральності. Комплексний підхід до добору інструментарію забезпечив можливість більш повного вивчення психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді та підвищив достовірність отриманих емпіричних результатів.

Для вимірювання рівня сформованості християнської моральності було розроблено авторську методику «Рівень сформованості християнської моральності». Методика містить 30 тверджень, об'єднаних у чотири змістові шкали: релігійно-ціннісну орієнтацію, емпатійно-моральну чутливість, моральну саморегуляцію та рефлексивно-сміслове осмислення.

Перша шкала спрямована на визначення рівня усвідомлення та прийняття християнських цінностей і релігійних переконань як регуляторів поведінки особистості. Друга шкала дозволяє оцінити рівень емпатії, моральної відповідальності та чутливості до переживань інших людей. Третя шкала відображає здатність особистості до моральної саморегуляції, дотримання моральних принципів і контролю власної поведінки. Четверта шкала спрямована на виявлення рівня рефлексивності, осмислення життєвих цінностей та морального самопізнання.

Оцінювання відповідей здійснювалося за п'ятибальною шкалою Лайкерта, де вищі показники свідчать про вищий рівень сформованості християнської моральності та її психологічних чинників. Загальний показник

визначався шляхом обчислення середнього значення за всіма шкалами методики.

Розроблення методики здійснювалося на основі сучасних психологічних концепцій морального розвитку, ціннісно-смислової сфери особистості, релігійності, емпатії та духовного становлення особистості. Теоретичним підґрунтям методики стали положення теорії морального розвитку Л. Кольберга [176], моделі морального функціонування Дж. Реста [192], теорії базових цінностей Ш. Шварца [198], а також дослідження духовного розвитку особистості, представлені у працях І. Беха [12-15], С. Максименка [79-80], М. Савчина [111-114] та інших науковців.

З метою перевірки психометричних характеристик методики було проведено її апробацію на вибірці студентської молоді. Надійність інструментарію визначалась за допомогою коефіцієнта внутрішньої узгодженості Кронбаха ($\alpha = 0,82$), що засвідчило достатній рівень надійності та внутрішньої узгодженості шкал. Валідність методики підтверджувалася відповідністю змісту тверджень теоретичній моделі дослідження та експертною оцінкою змістового наповнення шкал.

Для дослідження релігійної ідентичності застосовано шкалу Centrality of Religiosity Scale (С. Губер) [170]. Методика ґрунтується на концепції центральності релігійності, відповідно до якої релігія може посідати різне місце у внутрішній структурі особистості – від периферійного до домінуючого. Шкала дає змогу оцінити рівень інтегрованості релігійних переконань у повсякденне життя респондента та виявити, наскільки релігійність виступає регулятором моральної поведінки й життєвих рішень.

У структурі методики виділяються такі компоненти релігійності: інтелектуальний інтерес до релігії, релігійні переконання, релігійний досвід, приватна релігійна практика (молитва, особисті духовні практики) та публічна релігійна практика (участь у богослужіннях, релігійних заходах). Комплексне оцінювання цих параметрів дозволяє отримати цілісне уявлення про рівень сформованості релігійної ідентичності студентської молоді. Використання цієї

методики у межах дослідження є доцільним, оскільки релігійна ідентичність розглядається як один із важливих психологічних чинників становлення християнської моральності. Високий рівень центральності релігії може бути пов'язаний із більш вираженою орієнтацією особистості на духовно-моральні цінності, моральну саморегуляцію та відповідальність у міжособистісних взаєминах.

З метою вивчення рівня морального мислення використано методику Defining Issues Test (DIT-2) (Дж. Рест) [193]. Методика спрямована на вивчення особливостей моральних суджень особистості та дозволяє визначити рівень розвитку морального мислення відповідно до різних стадій морального розвитку, зокрема постконвенційного рівня моральності.

DIT-2 базується на аналізі моральних дилем, у процесі розв'язання яких респонденти оцінюють значущість різних аргументів і моральних міркувань. Це дає можливість виявити, якими принципами керується особистість у моральному виборі: зовнішніми вимогами та соціальними нормами чи внутрішньо прийнятими етичними принципами та універсальними моральними цінностями.

Методика дозволяє оцінити ступінь сформованості автономного морального мислення, здатність до моральної рефлексії та орієнтацію особистості на загальнолюдські цінності, справедливість, відповідальність і гуманістичні принципи. Особливу увагу в межах дослідження приділено показникам постконвенційного рівня моральності, який характеризується усвідомленим дотриманням моральних принципів незалежно від зовнішнього контролю чи соціального схвалення.

Використання DIT-2 у даному дослідженні є доцільним, оскільки становлення християнської моральності передбачає не лише засвоєння моральних норм, а й формування внутрішньої моральної позиції, здатності до етичного осмислення власної поведінки та прийняття відповідальних моральних рішень. Отримані результати дають змогу проаналізувати

взаємозв'язок між рівнем морального мислення студентської молоді та особливостями їхньої духовно-моральної сфери.

Ціннісні орієнтації студентів досліджувалися за допомогою методики Schwartz Value Survey (Ш. Шварц) [199]. Дана методика спрямована на вивчення структури базових цінностей особистості та дозволяє визначити їхню ієрархію, значущість і вплив на поведінку людини.

Методика ґрунтується на теорії базових людських цінностей, відповідно до якої цінності виступають ключовими регуляторами поведінки, життєвих цілей та міжособистісної взаємодії. У межах дослідження особлива увага приділялася таким цінностям, як доброзичливість, універсалізм, традиції, конформність, відповідальність і духовність, оскільки саме вони найбільш тісно пов'язані зі становленням християнської моральності особистості. Методика дозволяє виявити, наскільки студенти орієнтуються на гуманістичні та моральні цінності, готовність до підтримки інших людей, дотримання соціальних і моральних норм, толерантність, повагу до традицій та прагнення до гармонійних міжособистісних взаємин. Окремого значення набуває аналіз співвідношення індивідуалістичних і колективістських цінностей, що дає можливість глибше зрозуміти особливості морально-ціннісної сфери студентської молоді.

Використання методики Ш. Шварца у даному дослідженні є доцільним, оскільки християнська моральність значною мірою базується саме на системі духовних, гуманістичних і просоціальних цінностей. Отримані результати дають змогу простежити, які саме цінності займають провідне місце у структурі особистості студентів та якою мірою вони корелюють із рівнем сформованості християнської моральності [199].

Крім того, методика дозволяє здійснити комплексний аналіз ціннісно-сміслової сфери особистості та визначити психологічні чинники, що сприяють або перешкоджають формуванню моральних переконань і духовних орієнтирів у студентському віці.

Особистісні риси респондентів оцінювалися за допомогою опитувальника Big Five Inventory (BFI) [171], що включає п'ять базових факторів особистості: екстраверсію, доброзичливість, сумлінність, нейротизм та відкритість досвіду. Екстраверсія відображає рівень соціальної активності, комунікабельності та схильності до міжособистісної взаємодії. Доброзичливість характеризує схильність до співпраці, емпатії, довіри та альтруїстичної поведінки. Сумлінність відображає організованість, відповідальність, самоконтроль і здатність до дотримання соціальних та моральних норм. Нейротизм визначає рівень емоційної стабільності, схильність до тривожності, емоційної нестійкості та стресових реакцій. Відкритість досвіду пов'язана з інтелектуальною допитливістю, креативністю, готовністю до нових ідей і ціннісних установок.

Застосування BFI у межах даного дослідження є доцільним, оскільки особистісні риси виступають важливими психологічними детермінантами формування моральної поведінки та християнської моральності. Зокрема, такі риси, як доброзичливість і сумлінність, можуть бути безпосередньо пов'язані з рівнем емпатії, відповідальності та дотримання моральних норм, тоді як відкритість досвіду сприяє розвитку рефлексивності та ціннісно-смислового осмислення.

Отримані за допомогою методики дані дозволяють проаналізувати взаємозв'язок між структурою особистісних рис студентів та особливостями їхньої моральної, ціннісної й духовної сфери, а також визначити психологічні чинники, що сприяють становленню християнської моральності у студентському віці.

Рівень рефлексивності визначався за допомогою методики діагностики рефлексивності, яка дозволяє оцінити здатність особистості до самоаналізу та усвідомлення власних дій і переживань. У структурі рефлексивності виділяється здатність до ретроспективного аналізу (осмислення минулого досвіду), актуальної рефлексії (усвідомлення власних дій у теперішньому) та

перспективної рефлексії (планування майбутньої поведінки з урахуванням моральних і ціннісних орієнтирів).

Застосування даної методики у межах дослідження є особливо важливим, оскільки рефлексивність виступає одним із ключових психологічних механізмів становлення християнської моральності. Саме через здатність до самопізнання та морального самооцінювання особистість формує внутрішню систему переконань, усвідомлює наслідки власних вчинків і коригує поведінку відповідно до духовно-моральних принципів.

Отримані результати дають можливість оцінити рівень сформованості рефлексивних процесів у студентської молоді та простежити їхній взаємозв'язок із моральним мисленням, ціннісними орієнтаціями та загальним рівнем християнської моральності.

Для оцінювання емпатійних здібностей використано Індекс міжособистісної реактивності (Interpersonal Reactivity Index, M. Davis), що дає змогу визначити когнітивний та емоційний компоненти емпатії [157].

Обробка отриманих даних здійснювалася з використанням методів математичної статистики, зокрема описової статистики, кореляційного аналізу (коефіцієнт Пірсона), t-критерію Стюдента, дисперсійного аналізу (ANOVA), факторного та регресійного аналізу. Для побудови структурно-функціональної моделі детермінант становлення християнської моральності застосовувалися методи шляхового моделювання.

Дослідження проводилося з дотриманням етичних принципів психологічної науки: участь респондентів була добровільною, забезпечено анонімність та конфіденційність отриманих даних, усі учасники були поінформовані про мету дослідження.

2.2. Рівень сформованості християнської моральності студентської молоді та її взаємозв'язок із релігійною ідентичністю, особистісними рисами і моральними переконаннями

Сучасні суспільні трансформації, посилення впливу цифрового інформаційного середовища, зміни ціннісних орієнтацій молоді та виклики, пов'язані з воєнним станом, актуалізують проблему дослідження морального розвитку особистості в студентському віці. Особливого значення в цих умовах набуває вивчення християнської моральності як інтегрального особистісного утворення, що поєднує систему моральних цінностей, духовних орієнтирів, релігійних переконань і поведінкових настанов, які регулюють ставлення людини до себе, інших людей та навколишнього світу.

Студентський вік є сенситивним періодом формування світоглядних позицій, моральної самосвідомості та особистісної ідентичності. Саме в цей період відбувається активне переосмислення засвоєних раніше моральних норм і цінностей, формуються власні життєві пріоритети, удосконалюються механізми моральної рефлексії та відповідального вибору. У зв'язку з цим особливого наукового інтересу набуває вивчення рівня сформованості християнської моральності студентської молоді та чинників, які визначають особливості її розвитку.

У сучасних психологічних дослідженнях моральність розглядається як складна багаторівнева система, функціонування якої залежить від взаємодії когнітивних, емоційних, мотиваційних та поведінкових компонентів особистості. Одним із важливих чинників її становлення виступає релігійна ідентичність, яка забезпечує усвідомлення людиною власної належності до певної релігійної традиції, сприяє формуванню системи духовних смислів і визначає характер моральних орієнтацій. Водночас рівень розвитку моральності значною мірою залежить від індивідуально-психологічних особливостей особистості, її ціннісних пріоритетів, рівня емпатії, відповідальності, самоконтролю та інших особистісних характеристик.

Важливим компонентом християнської моральності виступають моральні переконання, які забезпечують внутрішнє прийняття моральних норм та їх перетворення на особистісні принципи поведінки. Саме моральні переконання визначають готовність особистості діяти відповідно до власних цінностей навіть у складних життєвих ситуаціях, що набуває особливого значення в умовах сучасних соціальних викликів.

З огляду на це виникає необхідність емпіричного дослідження рівня сформованості християнської моральності студентської молоді, а також встановлення характеру взаємозв'язків між її структурними компонентами та психологічними чинниками розвитку. Аналіз зазначених взаємозв'язків дозволяє не лише поглибити розуміння механізмів становлення християнської моральності у студентському віці, а й виявити психологічні ресурси, що сприяють формуванню духовно зрілої, морально відповідальної та соціально активної особистості.

Для досягнення поставленої мети було здійснено комплексний аналіз рівня сформованості християнської моральності студентської молоді та визначено систему психологічних чинників, що впливають на її становлення. Враховуючи багатокomпонентний характер досліджуваного феномену, особлива увага приділялася вивченню не лише загального рівня сформованості християнської моральності, але й особливостям взаємозв'язку її структурних компонентів із релігійною ідентичністю, особистісними характеристиками та ціннісно-мотиваційною сферою особистості.

На першому етапі емпіричного аналізу було проведено оцінювання рівня сформованості християнської моральності студентської молоді за допомогою авторської анкети «Рівень сформованості християнської моральності». Використання даного інструментарію дало змогу здійснити комплексну діагностику когнітивного, ціннісно-мотиваційного, поведінкового та рефлексивного компонентів моральності, що дозволило не лише визначити загальний рівень розвитку досліджуваної якості, а й виявити особливості її структурної організації у представників студентської молоді.

На основі узагальнення отриманих балів було виокремлено три рівні сформованості християнської моральності студентської молоді: високий, середній та низький. Такий підхід дозволив не лише визначити загальний стан розвитку досліджуваного феномену, а й виявити особливості його прояву в різних групах респондентів. Розподіл студентів за рівнями сформованості християнської моральності представлено на рис. 2.1.

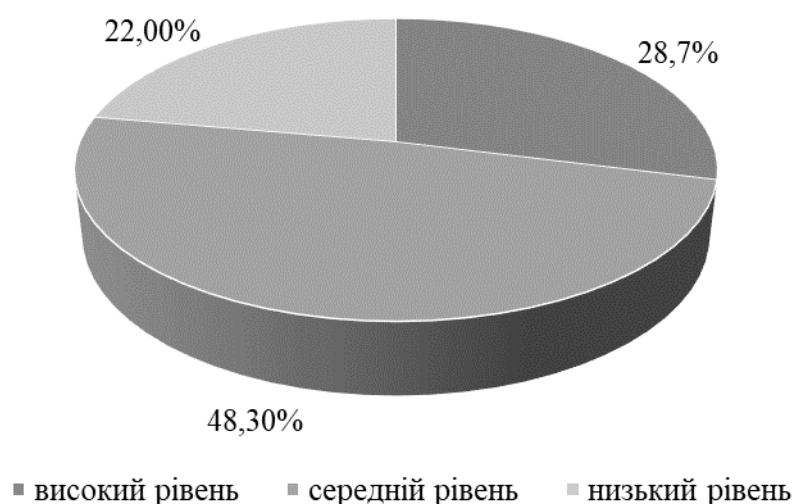

Рис. 2.1. Розподіл студентів за рівнями сформованості християнської моральності

Отримані результати свідчать про неоднорідність розвитку християнської моральності серед студентської молоді та підтверджують складний характер процесу її становлення. Найбільшу частку вибірки становлять студенти із середнім рівнем сформованості християнської моральності (49,3 %). Такий результат дає підстави стверджувати, що для більшості респондентів характерне загальне усвідомлення значущості моральних норм і цінностей християнської традиції, однак їх інтеріоризація ще не досягла рівня стійких особистісних переконань. У поведінці таких студентів моральні орієнтири нерідко мають ситуативний характер та можуть залежати від конкретних життєвих обставин, соціального оточення або емоційного стану. Це свідчить

про те, що процес переходу від зовнішнього засвоєння моральних норм до їх внутрішнього прийняття ще не завершений.

Високий рівень сформованості християнської моральності було виявлено у 28,7 % студентів. Для представників цієї групи характерна цілісна система моральних переконань, яка ґрунтується на внутрішньо прийнятих християнських цінностях і виступає регулятором поведінки незалежно від зовнішніх обставин. Такі студенти демонструють розвинену моральну рефлексію, здатність до самоконтролю та відповідального морального вибору, виявляють готовність керуватися принципами справедливості, милосердя, поваги до людської гідності та любові до ближнього у реальних життєвих ситуаціях. Високий рівень моральності супроводжується також більшою узгодженістю між переконаннями та поведінкою, що є важливим показником моральної зрілості особистості.

Низький рівень сформованості християнської моральності виявлено у 22,0 % респондентів. Для цієї категорії студентів характерними є недостатня обізнаність щодо морально-етичних засад християнства, фрагментарність моральних знань, переважання зовнішніх мотивів поведінки та недостатній розвиток моральної самосвідомості. У таких студентів моральні судження часто базуються на прагматичних або ситуативних міркуваннях, а прийняття моральних рішень значною мірою залежить від зовнішнього контролю чи соціального схвалення. Отримані результати можуть свідчити про недостатню сформованість механізмів інтеріоризації моральних цінностей та потребу в посиленні духовно-морального виховання молоді.

Загалом розподіл респондентів за рівнями сформованості християнської моральності дозволяє зробити висновок, що хоча більшість студентів визнає значущість моральних цінностей, лише частина з них демонструє їх глибоке внутрішнє прийняття та практичну реалізацію. Це підтверджує необхідність створення сприятливих психолого-педагогічних умов для розвитку духовно-моральної сфери студентської молоді в освітньому середовищі.

Подальший аналіз було спрямовано на дослідження окремих структурних компонентів християнської моральності, а саме когнітивного, ціннісно-мотиваційного, поведінкового та рефлексивного. Результати аналізу представлені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Середні значення компонентів християнської моральності

Компонент	Середнє значення (M)	Стандартне відхилення (SD)
Когнітивний	3,82	0,64
Ціннісно-мотиваційний	3,65	0,71
Поведінковий	3,41	0,68
Рефлексивний	3,27	0,73

Аналіз середніх значень засвідчив, що найбільш розвиненим у структурі християнської моральності студентів є когнітивний компонент ($M = 3,82$; $SD = 0,64$). Отриманий результат свідчить про достатній рівень знань респондентів щодо основних моральних норм, християнських чеснот та етичних принципів. Більшість студентів добре орієнтується у змісті таких моральних категорій, як добро, справедливість, відповідальність, милосердя, чесність, співчуття та любов до ближнього. Це може бути пов'язано як із впливом сімейного виховання та релігійної традиції, так і з функціонуванням освітнього середовища, яке сприяє формуванню загальних моральних уявлень.

Ціннісно-мотиваційний компонент характеризується дещо нижчими показниками ($M = 3,65$; $SD = 0,71$), що вказує на загалом позитивне ставлення студентів до християнських моральних цінностей та їхню значущість у структурі особистісних орієнтацій. Водночас результати свідчать, що для частини респондентів ці цінності ще не стали провідними регуляторами життєвої активності та поведінки. Це дозволяє припустити наявність певного розриву між визнанням моральних принципів та готовністю керуватися ними у практичній діяльності.

Поведінковий компонент ($M = 3,41$; $SD = 0,68$) демонструє нижчий рівень сформованості порівняно з когнітивним і ціннісно-мотиваційним

компонентами. Така тенденція свідчить про те, що наявність моральних знань і позитивного ставлення до християнських цінностей не завжди супроводжується їх послідовною реалізацією у повсякденній поведінці. У психологічній літературі подібне явище часто описується як розбіжність між моральною свідомістю та моральною поведінкою. Його причинами можуть виступати вплив соціального середовища, суперечливість сучасних ціннісних орієнтирів, недостатній розвиток саморегуляції або брак практичного досвіду морального вибору.

Найнижчі показники зафіксовано за рефлексивним компонентом ($M = 3,27$; $SD = 0,73$). Це свідчить про те, що значна частина студентів недостатньо усвідомлює власні моральні переконання, мотиви поведінки та наслідки своїх учинків. Водночас саме моральна рефлексія є одним із ключових психологічних механізмів духовно-морального розвитку, оскільки забезпечує здатність особистості до самопізнання, моральної самооцінки та самовдосконалення. Отримані результати вказують на доцільність посилення рефлексивної складової освітнього процесу через залучення студентів до морально-етичних дискусій, волонтерської діяльності, духовно-просвітницьких та соціально значущих практик.

Особливий інтерес становив аналіз відмінностей у рівні сформованості християнської моральності залежно від спеціальності студентів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Середні значення рівня християнської моральності за спеціальностями

Спеціальність	M	SD
Психологія	3,78	0,62
Педагогіка	3,71	0,66
Право	3,49	0,69
Технічні спеціальності	3,32	0,72

Як свідчать дані табл. 2.2, найвищі середні показники зафіксовано серед студентів спеціальностей «Психологія» ($M = 3,78$; $SD = 0,62$) та «Педагогіка» ($M = 3,71$; $SD = 0,66$). Дещо нижчі результати отримано серед студентів правничих спеціальностей ($M = 3,49$; $SD = 0,69$), тоді як найнижчі показники спостерігаються серед представників технічних спеціальностей ($M = 3,32$; $SD = 0,72$).

Результати дисперсійного аналізу (ANOVA) підтвердили наявність статистично значущих відмінностей між групами ($F = 3,27$; $p \leq 0,05$). Виявлені відмінності можуть бути пояснені специфікою професійної підготовки та особливостями освітнього середовища. Гуманітарні спеціальності традиційно передбачають вивчення дисциплін, пов'язаних із психологією особистості, педагогічною етикою, міжособистісною взаємодією, розвитком емпатії та рефлексії. Саме ці характеристики виступають важливими психологічними передумовами формування моральної свідомості та духовних цінностей. Натомість у технічних спеціальностях основний акцент робиться на професійно-предметній підготовці, що може зумовлювати меншу увагу до розвитку морально-ціннісної сфери особистості.

Додатковий аналіз впливу релігійної ідентичності показав, що студенти, які вважають себе релігійними та беруть участь у релігійному житті, демонструють статистично вищі показники за всіма компонентами християнської моральності ($p \leq 0,01$). Найбільш виражені відмінності спостерігаються за ціннісно-мотиваційним та рефлексивним компонентами, що свідчить про важливу роль релігійної ідентичності у процесі внутрішнього прийняття моральних норм та розвитку духовної самосвідомості.

Отримані результати підтверджують положення про те, що релігійна ідентичність виступає одним із провідних психологічних чинників становлення християнської моральності. Вона забезпечує формування цілісної системи моральних переконань, сприяє інтеріоризації духовних цінностей та підвищує готовність особистості до морально відповідальної поведінки.

Таким чином, результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що християнська моральність студентської молоді характеризується переважно середнім рівнем сформованості та нерівномірністю розвитку окремих структурних компонентів. Найбільш сформованими є когнітивні аспекти моральності, тоді як поведінковий і рефлексивний компоненти потребують подальшого розвитку. Встановлено також, що рівень християнської моральності значною мірою пов'язаний із релігійною ідентичністю, специфікою професійної підготовки та особливостями освітнього середовища, що підтверджує багатфакторний характер духовно-морального становлення студентської молоді.

В контексті дослідження рівнів сформованості християнської моральності та особливостей розвитку її структурних компонентів виникає необхідність більш глибокого вивчення психологічних механізмів і чинників, які визначають характер морального становлення студентської молоді. Сам по собі рівень сформованості моральності відображає лише результат функціонування складної системи особистісних і соціально-психологічних детермінант, однак не дозволяє повною мірою пояснити причини виявлених відмінностей між респондентами. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження взаємозв'язків між християнською моральністю та психологічними характеристиками особистості, які можуть виступати її внутрішніми передумовами або чинниками розвитку.

Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що становлення християнської моральності є результатом взаємодії когнітивних, емоційно-ціннісних, мотиваційних та особистісних механізмів. Важливу роль у цьому процесі відіграє релігійна ідентичність, яка забезпечує інтеграцію релігійних переконань у структуру самосвідомості особистості та визначає характер її моральних орієнтацій. Не менш значущими виступають особистісні риси, які впливають на здатність людини до моральної рефлексії, емпатії, самоконтролю, відповідальності та просоціальної поведінки. Водночас моральні рішення та поведінка значною мірою залежать від системи ціннісних орієнтацій, які

визначають пріоритетність тих чи інших життєвих цілей і способів їх досягнення.

У контексті дослідження психологічних особливостей становлення християнської моральності особливий інтерес становить питання про те, які саме психологічні характеристики найбільшою мірою пов'язані з рівнем її сформованості та які чинники можуть розглядатися як провідні предиктори духовно-морального розвитку студентської молоді. Виявлення таких взаємозв'язків дає можливість не лише поглибити розуміння внутрішньої структури християнської моральності, але й визначити психологічні ресурси, що сприяють формуванню морально зрілої особистості в умовах сучасних суспільних викликів.

Аналіз здійснювався за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона, який дає можливість встановити як силу, так і напрям взаємозв'язків між досліджуваними показниками. Застосування цього статистичного методу дозволило виявити ступінь узгодженості між окремими психологічними характеристиками, визначити наявність позитивних або негативних кореляцій та оцінити їхню статистичну значущість. Особлива увага приділялася встановленню зв'язків між рівнем християнської моральності та такими психологічними змінними, як релігійна ідентичність, емпатія, відповідальність, моральна рефлексія, саморегуляція, цінності доброзичливості, універсалізму, традиційності та духовності.

Аналіз кореляційних зв'язків між показниками християнської моральності та досліджуваними психологічними характеристиками дозволив виявити систему взаємозалежностей, які розкривають внутрішні механізми становлення морально-ціннісної сфери студентської молоді. Отримані результати свідчать, що християнська моральність є складним інтегральним утворенням, розвиток якого детермінується сукупністю особистісних, ціннісних, рефлексивних та духовних чинників.

Загалом встановлені статистично значущі позитивні кореляції між рівнем християнської моральності та більшістю досліджуваних показників

підтверджують теоретичне положення про багатовимірний характер морального розвитку особистості. При цьому сила виявлених зв'язків свідчить про неоднаковий внесок окремих психологічних характеристик у процес становлення християнської моральності студентської молоді.

Найбільш тісний кореляційний зв'язок виявлено між рівнем християнської моральності та релігійною ідентичністю ($r = 0,62$; $p \leq 0,01$). Отриманий результат свідчить про те, що релігійна ідентичність виступає одним із провідних психологічних чинників морального розвитку особистості. Чим вищим є рівень усвідомлення власної належності до християнської традиції, тим більшою мірою моральні норми та цінності інтегруються у структуру особистості й набувають характеру внутрішніх регуляторів поведінки. Фактично релігійна ідентичність забезпечує не лише прийняття певних світоглядних положень, але й формує систему моральних орієнтирів, які визначають ставлення людини до себе, інших людей та суспільства загалом.

Високий рівень взаємозв'язку між християнською моральністю та емпатією ($r = 0,57$; $p \leq 0,01$) підтверджує фундаментальне значення здатності до співпереживання у процесі морального становлення особистості. Емпатія виступає важливим психологічним механізмом реалізації таких християнських чеснот, як милосердя, любов до ближнього, співчуття та жертвність. Отримані результати свідчать про те, що студенти з вищим рівнем емпатії демонструють більшу схильність до просоціальної поведінки, гуманного ставлення до інших людей та готовності враховувати моральні наслідки власних учинків.

Суттєвий позитивний зв'язок встановлено між показниками християнської моральності та рефлексивності ($r = 0,53$; $p \leq 0,01$). Це дозволяє розглядати моральну рефлексію як один із ключових внутрішніх механізмів духовно-морального розвитку особистості. Здатність до самоаналізу, осмислення власних моральних рішень, оцінювання мотивів поведінки та критичного переосмислення власного життєвого досвіду сприяє більш глибокому засвоєнню моральних норм і їх перетворенню на особистісні переконання. В умовах студентського віку, який характеризується активним

пошуком життєвих смислів та формуванням світоглядної позиції, рефлексивність виступає важливим ресурсом морального саморозвитку.

Аналіз особистісних рис засвідчив наявність статистично значущих позитивних кореляцій між християнською моральністю та доброзичливістю ($r = 0,48$; $p \leq 0,01$), а також сумлінністю ($r = 0,41$; $p \leq 0,01$). Отримані результати узгоджуються з положеннями сучасних психологічних концепцій морального розвитку, відповідно до яких моральна поведінка значною мірою ґрунтується на сформованості просоціальних особистісних характеристик. Доброзичливість відображає орієнтацію особистості на співробітництво, взаємодопомогу та турботу про інших людей, тоді як сумлінність пов'язана із відповідальністю, самодисципліною, внутрішнім контролем та здатністю дотримуватися моральних принципів незалежно від зовнішніх обставин.

Менш виражений, проте статистично значущий зв'язок виявлено між християнською моральністю та відкритістю досвіду ($r = 0,29$; $p \leq 0,05$). Такий результат свідчить про те, що моральний розвиток не обмежується лише дотриманням усталених норм, а передбачає здатність особистості до переосмислення власних переконань, критичного аналізу життєвих ситуацій та пошуку нових духовних смислів. Відкритість досвіду сприяє глибшому осмисленню моральних дилем і формуванню зрілої моральної позиції, що особливо важливо в умовах суспільних трансформацій та ціннісної невизначеності.

Особливий інтерес становлять результати аналізу ціннісних орієнтацій. Встановлено, що найбільш тісний зв'язок християнська моральність має із цінністю доброзичливості ($r = 0,60$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про домінування гуманістичного спрямування у структурі моральної свідомості студентської молоді. Орієнтація на турботу про інших, підтримання гармонійних міжособистісних стосунків та готовність допомагати ближнім є важливими складовими християнської моральної культури.

Достатньо високий рівень взаємозв'язку зафіксовано також із цінністю універсалізму ($r = 0,51$; $p \leq 0,01$), яка передбачає толерантність, соціальну

справедливість, повагу до людської гідності та відповідальність за добробут інших людей. Отриманий результат підтверджує, що християнська моральність студентської молоді виходить за межі суто конфесійного світогляду та поєднується із загальнолюдськими гуманістичними цінностями.

Позитивний зв'язок із цінністю традицій ($r = 0,46$; $p \leq 0,01$) вказує на важливу роль культурно-релігійної спадщини у процесі формування моральних орієнтацій. Традиції виступають механізмом міжпоколінної передачі морального досвіду та забезпечують спадкоємність духовних цінностей у суспільстві. Водночас отримані результати свідчать, що моральність сучасної студентської молоді формується не лише під впливом традиційних норм, але й унаслідок активного особистісного осмислення моральних принципів.

Додатковий аналіз взаємозв'язків між окремими компонентами християнської моральності дозволив уточнити специфіку психологічних механізмів її становлення. Встановлено, що ціннісно-мотиваційний компонент найбільшою мірою пов'язаний із релігійною ідентичністю та ціннісними орієнтаціями, що свідчить про визначальну роль духовних смислів у формуванні моральної мотивації. Поведінковий компонент демонструє найтісніші зв'язки із сумлінністю та емпатією, що підтверджує значення особистісної відповідальності та просоціальної спрямованості для практичної реалізації моральних норм. Рефлексивний компонент корелює насамперед із показниками рефлексивності та відкритості досвіду, що підкреслює його метакогнітивний характер і зв'язок із процесами самопізнання та морального самовдосконалення.

Важливо зазначити, що отримана система кореляційних зв'язків відображає не ізольований вплив окремих чинників, а їх комплексну взаємодію в межах єдиної структури духовно-морального розвитку особистості. Християнська моральність формується як результат інтеграції релігійних переконань, особистісних рис, моральної рефлексії, емоційної чутливості та системи ціннісних орієнтацій, які спільно визначають характер морального вибору та поведінки студентської молоді.

Таким чином, результати кореляційного аналізу переконливо підтверджують, що провідними психологічними чинниками становлення християнської моральності студентської молоді виступають релігійна ідентичність, емпатія, рефлексивність, доброзичливість та ціннісні орієнтації гуманістичного й традиційного спрямування. Виявлені закономірності не лише поглиблюють розуміння психологічної природи християнської моральності, але й створюють емпіричне підґрунтя для подальшого структурно-функціонального аналізу її детермінант та побудови інтегративної моделі становлення християнської моральності студентської молоді, що буде представлено в наступному підрозділі дослідження.

Результати проведеного емпіричного дослідження дозволили встановити особливості сформованості християнської моральності студентської молоді та виявити систему психологічних чинників, що детермінують її розвиток у період професійного й особистісного становлення. Отримані дані підтвердили, що християнська моральність є складним багаторівневим особистісним утворенням, яке інтегрує когнітивні, ціннісно-мотиваційні, поведінкові та рефлексивні компоненти й формується під впливом як внутрішніх психологічних механізмів, так і зовнішніх соціокультурних чинників.

Встановлено, що для більшості студентської молоді характерний середній рівень сформованості християнської моральності. Це свідчить про наявність у студентів загального розуміння моральних норм і позитивного ставлення до християнських цінностей, однак недостатню стійкість їх практичної реалізації в реальних життєвих ситуаціях. Водночас майже третина респондентів продемонструвала високий рівень сформованості християнської моральності, що характеризується внутрішнім прийняттям моральних принципів, розвиненою моральною рефлексією, відповідальністю та готовністю послідовно дотримуватися моральних норм у власній поведінці. Разом із тим виявлена частка студентів із низьким рівнем моральності свідчить про необхідність посилення духовно-морального супроводу молоді в освітньому середовищі.

Аналіз структурних компонентів християнської моральності показав, що найбільш сформованим є когнітивний компонент, який відображає достатній рівень знань студентів щодо основних моральних принципів і християнських чеснот. Водночас нижчі показники поведінкового та рефлексивного компонентів засвідчили наявність певного розриву між усвідомленням моральних норм і їх практичною реалізацією, а також недостатній рівень морального самоаналізу та саморефлексії. Така закономірність підтверджує, що процес інтеріоризації моральних цінностей у студентському віці ще триває та потребує відповідних психолого-педагогічних умов для свого завершення.

Дослідження також дозволило виявити статистично значущі відмінності у рівні сформованості християнської моральності залежно від професійної спрямованості студентів. Вищі показники були характерні для представників гуманітарних спеціальностей, зокрема психології та педагогіки, що може бути пов'язано зі специфікою професійної підготовки, орієнтованої на розвиток рефлексивності, емпатії, міжособистісної взаємодії та моральної відповідальності. Це свідчить про важливу роль освітнього середовища у формуванні морально-ціннісної сфери особистості.

Особливе значення для розуміння психологічних механізмів становлення християнської моральності мають результати кореляційного аналізу. Встановлено, що найбільш вагомими психологічними чинниками її розвитку виступають релігійна ідентичність, емпатія, рефлексивність, доброзичливість, сумлінність та система гуманістичних і традиційних цінностей. Найтісніший зв'язок зафіксовано між християнською моральністю та релігійною ідентичністю, що підтверджує визначальну роль внутрішнього прийняття релігійних переконань у формуванні моральної свідомості та поведінки особистості.

Високі показники кореляції з емпатією та доброзичливістю свідчать про те, що моральність у християнському контексті значною мірою ґрунтується на здатності до співпереживання, турботи про інших і просоціальної взаємодії. Водночас зв'язок із рефлексивністю підтверджує важливість процесів

морального самопізнання, критичного осмислення власних учинків та усвідомленого морального вибору. Виявлені взаємозв'язки з цінностями доброзичливості, універсалізму та традицій засвідчують, що християнська моральність поєднує в собі як загальнолюдські гуманістичні орієнтири, так і духовно-культурні цінності, що передаються через релігійну традицію.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що становлення християнської моральності студентської молоді є багатофакторним процесом, який здійснюється через складну взаємодію релігійних переконань, особистісних рис, моральної рефлексії, емоційної чутливості та ціннісних орієнтацій. Отримані результати підтверджують висунуті теоретичні положення щодо психологічної природи християнської моральності.

2.3. Структурно-функціональна модель детермінант становлення християнської моральності

З метою узагальнення результатів емпіричного дослідження та виявлення інтегративної структури психологічних чинників становлення християнської моральності студентської молоді було здійснено побудову структурно-функціональної моделі із застосуванням методів кореляційного та шляхового моделювання (Structural Equation Modeling, SEM). Використання структурного моделювання обумовлене необхідністю дослідження не лише окремих взаємозв'язків між психологічними змінними, але й виявлення цілісної системи взаємодії чинників, що забезпечують формування морально-ціннісної сфери особистості в студентському віці.

Побудова моделі ґрунтувалася на результатах проведеного кореляційного аналізу, а також на теоретичних положеннях сучасної психології морального розвитку, відповідно до яких моральність розглядається як багаторівневе інтегративне утворення, що формується внаслідок взаємодії когнітивних, емоційних, мотиваційних, ціннісних та поведінкових механізмів. Методологічною основою моделювання стали положення когнітивно-розвивальної теорії моральності Ж. Піаже [188] та Л. Кольберга [176],

концепція моральної поведінки Дж. Реста [191], теорія базових людських цінностей Ш. Шварца [198], а також сучасні психологічні підходи до вивчення релігійної ідентичності як чинника духовного розвитку особистості.

У структурі моделі в якості залежної змінної (ендогенного конструкта) виступав інтегральний показник християнської моральності, який відображав узагальнений рівень розвитку когнітивного, ціннісно-мотиваційного, поведінкового та рефлексивного компонентів моральності. Як незалежні змінні (екзогенні конструкти) були визначені релігійна ідентичність, емпатія, рефлексивність, особистісні риси (доброзичливість і сумлінність), а також ціннісні орієнтації (доброзичливість, універсалізм і традиції). Вибір саме цих показників обумовлений результатами попереднього кореляційного аналізу та їх високою теоретичною значущістю для пояснення процесів морального розвитку особистості.

У процесі моделювання було побудовано шляхову модель, яка відображає систему прямих і опосередкованих впливів між досліджуваними психологічними характеристиками та рівнем сформованості християнської моральності студентської молоді. Застосування такого підходу дозволило не лише встановити ступінь впливу окремих чинників, але й виявити механізми їх взаємодії у межах єдиної психологічної системи.

Аналіз отриманої моделі показав, що найбільший прямий вплив на рівень християнської моральності здійснює релігійна ідентичність ($\beta = 0,41$; $p \leq 0,001$), що свідчить про її провідну роль у структурі морального розвитку особистості. Отриманий результат підтверджує припущення про те, що саме релігійна ідентичність виступає системоутворюючим компонентом духовно-моральної сфери, оскільки забезпечує інтеграцію релігійних переконань, моральних норм і ціннісних орієнтацій у цілісну структуру самосвідомості. Усвідомлення власної належності до християнської традиції сприяє формуванню внутрішньої системи моральних орієнтирів, які визначають характер морального вибору та поведінки особистості.

Суттєвий прямий вплив було виявлено також для показника емпатії ($\beta = 0,29$; $p \leq 0,01$). Це свідчить про важливу роль емоційно-чуттєвого компонента у процесі морального розвитку студентської молоді. Здатність до співпереживання, розуміння емоційного стану інших людей та готовність до надання допомоги створюють психологічне підґрунтя для реалізації таких християнських чеснот, як милосердя, співчуття, жертівність і любов до ближнього. Отримані результати підтверджують сучасні наукові уявлення про значущість афективних механізмів у регуляції моральної поведінки.

Важливим когнітивно-регуляторним чинником виступає рефлексивність ($\beta = 0,26$; $p \leq 0,01$). Її вплив пов'язаний із здатністю особистості усвідомлювати власні моральні переконання, аналізувати мотиви поведінки та оцінювати наслідки власних учинків. Саме рефлексивність забезпечує перехід від зовнішнього засвоєння моральних норм до їх внутрішнього прийняття та осмислення. Вона виступає механізмом моральної саморегуляції, який сприяє формуванню відповідальної та послідовної моральної поведінки.

Серед особистісних рис найбільше значення для становлення християнської моральності має доброзичливість ($\beta = 0,24$; $p \leq 0,01$). Дана характеристика відображає схильність особистості до співпраці, підтримки інших людей, толерантності та гуманного ставлення до оточення. Її значущий вплив підтверджує, що моральний розвиток особистості нерозривно пов'язаний із формуванням просоціальної спрямованості та орієнтації на міжособистісну взаємодію.

Показник сумлінності ($\beta = 0,18$; $p \leq 0,05$) хоча й демонструє менш виражений вплив, проте виконує важливу регулятивну функцію. Він забезпечує стабільність моральної поведінки, здатність дотримуватися моральних принципів незалежно від зовнішніх обставин та підтримує внутрішню послідовність особистості. Сумлінність сприяє практичному втіленню моральних переконань у повсякденній діяльності та виступає важливим чинником моральної відповідальності.

Особливої уваги заслуговують результати аналізу опосередкованих зв'язків. Встановлено, що релігійна ідентичність впливає на християнську моральність не лише безпосередньо, але й через систему ціннісних орієнтацій ($\beta = 0,21$) та рефлексивність ($\beta = 0,17$). Це свідчить про складний багаторівневий характер морального розвитку особистості, у межах якого релігійні переконання поступово трансформуються у внутрішні цінності та механізми моральної саморегуляції. Таким чином, релігійна ідентичність виступає не лише джерелом моральних норм, але й чинником формування особистісних смислів та моральної свідомості.

Важливу медіативну функцію у структурі моделі виконують ціннісні орієнтації. Зокрема, доброзичливість, універсалізм і традиції забезпечують зв'язок між релігійною ідентичністю та моральною поведінкою, формуючи внутрішню мотиваційну основу моральності. Саме через систему цінностей відбувається інтеріоризація моральних норм та їх перетворення на особистісно значущі переконання.

Для оцінювання адекватності побудованої моделі було використано комплекс стандартних індексів відповідності:

- $\chi^2/df = 2,14$;
- CFI = 0,93;
- TLI = 0,91;
- RMSEA = 0,056;
- SRMR = 0,048.

Отримані значення свідчать про добру відповідність моделі емпіричним даним, що дозволяє вважати її адекватною для пояснення структури психологічних детермінант становлення християнської моральності студентської молоді.

Узагальнення результатів моделювання дозволило виокремити такі ключові функціональні блоки моделі:

1. Смыслово-ціннісний блок (релігійна ідентичність, цінності), який визначає загальну спрямованість особистості.

2. Емоційно-регуляторний блок (емпатія), що забезпечує емоційне переживання моральних норм.
3. Когнітивно-рефлексивний блок (рефлексивність), який відповідає за усвідомлення і переосмислення морального досвіду.
4. Особистісно-диспозиційний блок (риси особистості), що визначає стабільність моральної поведінки (рис.2.2).

Таким чином, запропонована структурно-функціональна модель демонструє, що становлення християнської моральності студентської молоді є результатом взаємодії смислових, емоційних, когнітивних та особистісних чинників, серед яких провідну роль відіграє релігійна ідентичність як інтегративне утворення, що задає загальний вектор морального розвитку.

Отримані результати можуть бути використані як теоретична та емпірична основа для розробки програм психологічного супроводу розвитку християнської моральності, що буде представлено у наступному розділі дослідження.

Рисунок 2.2 репрезентує структурно-функціональну модель становлення християнської моральності студентської молоді, побудовану на основі результатів емпіричного дослідження із застосуванням кореляційного та структурного моделювання (SEM). Запропонована модель відображає цілісну систему психологічних детермінант морального розвитку особистості та розкриває механізми їх взаємодії в процесі формування християнської моральності у студентському віці.

Концептуально модель ґрунтується на положенні про те, що християнська моральність є не окремою особистісною характеристикою, а складним багаторівневим утворенням, яке формується під впливом зовнішніх соціокультурних чинників і внутрішніх психологічних механізмів. Її структура охоплює когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий та рефлексивний компоненти, які перебувають у постійній взаємодії та забезпечують цілісність моральної свідомості й поведінки особистості.

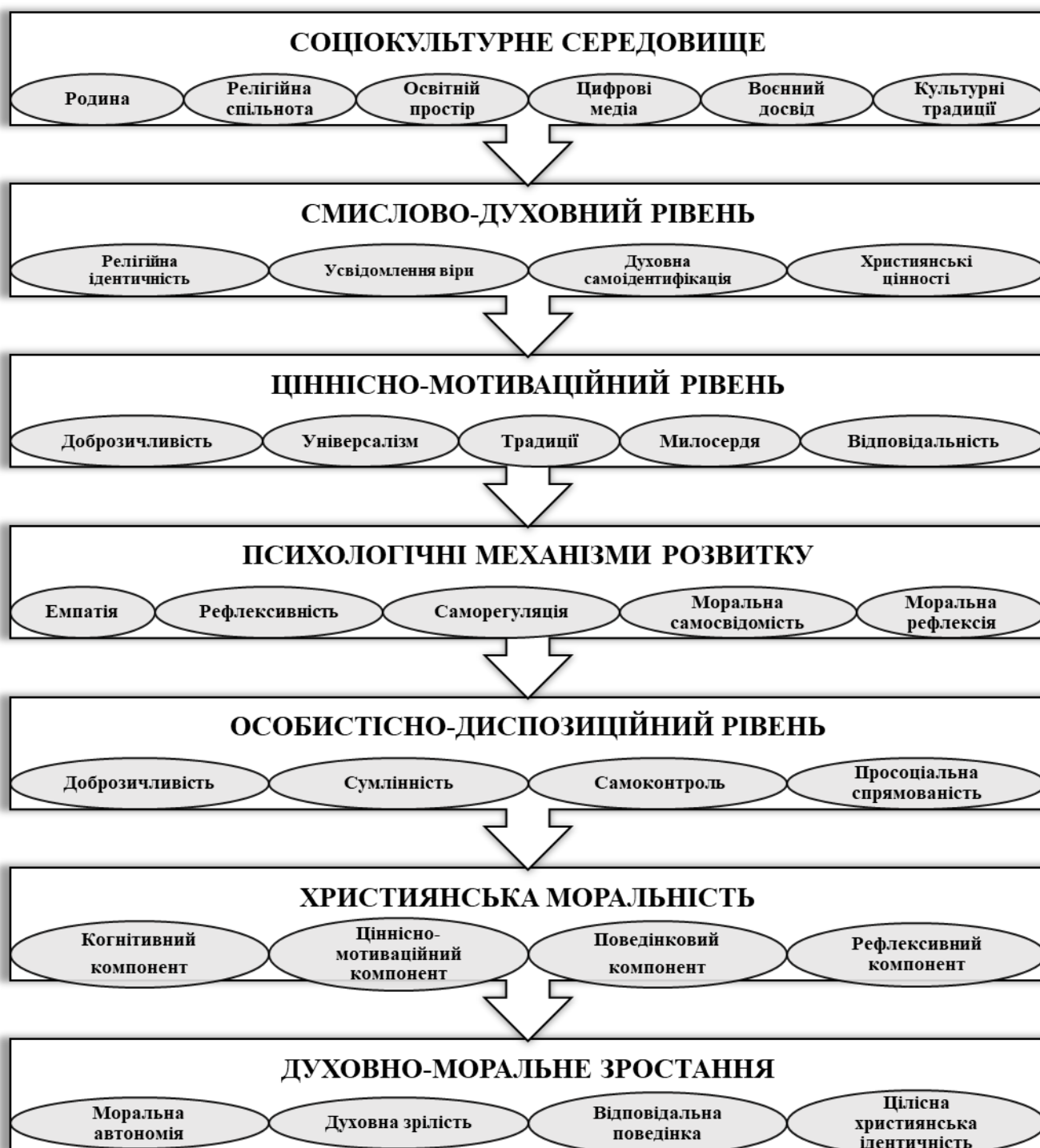

Рис. 2.2. Структурно-функціональна модель становлення християнської моральності студентської молоді

Перший рівень моделі представлений соціокультурним середовищем, яке виступає базовим простором формування моральних орієнтацій студентської молоді. До його структури входять родина, релігійна спільнота, освітній простір, цифрові медіа, воєнний досвід та культурні традиції. Саме в межах цих

соціальних інститутів і середовищ відбувається первинне засвоєння моральних норм, формування уявлень про добро і зло, справедливість, відповідальність, людську гідність та соціальну взаємодію. Особливого значення в сучасних умовах набувають цифрове інформаційне середовище та воєнний досвід, які суттєво трансформують процеси соціалізації молоді та створюють нові виклики для її духовно-морального розвитку.

Наступним рівнем виступає смислово-духовний блок, центральним елементом якого є релігійна ідентичність. Результати структурного моделювання засвідчили, що саме релігійна ідентичність здійснює найбільш вагомий прямий вплив на рівень християнської моральності ($\beta = 0,41$; $p \leq 0,001$), що дозволяє розглядати її як системоутворюючий компонент усієї моделі. Вона забезпечує інтеграцію релігійних переконань у структуру самосвідомості особистості, сприяє формуванню світоглядної позиції та визначає загальну спрямованість морального розвитку. Через усвідомлення власної належності до християнської традиції особистість формує систему духовних смислів, яка надалі виступає внутрішнім джерелом моральної регуляції поведінки.

На основі смислово-духовного рівня формується ціннісно-мотиваційний блок, до якого входять доброзичливість, універсалізм, традиції, милосердя та відповідальність. Цінності виконують функцію внутрішніх регуляторів поведінки, визначаючи життєві пріоритети та моральні орієнтири особистості. Відповідно до теорії базових людських цінностей Ш. Шварца [199], вони виступають провідними чинниками прийняття рішень та визначають характер соціальної взаємодії людини. У межах побудованої моделі ціннісні орієнтації виконують також медіативну функцію, забезпечуючи зв'язок між релігійною ідентичністю та практичною реалізацією моральних норм. Непрямий вплив релігійної ідентичності через систему цінностей становить $\beta = 0,21$, що свідчить про її значну роль у формуванні внутрішньої мотиваційної основи моральності.

Особливе місце в структурі моделі займає блок психологічних механізмів розвитку, який включає емпатію, рефлексивність, саморегуляцію, моральну

самосвідомість та моральну рефлексію. Саме ці механізми забезпечують трансформацію моральних знань і цінностей у реальну поведінку особистості.

Емпатія виявилася одним із найбільш значущих предикторів християнської моральності ($\beta = 0,29$; $p \leq 0,01$). Отримані результати підтверджують положення сучасної психології про те, що здатність до співпереживання виступає важливою психологічною основою моральної поведінки. Через емпатію реалізуються такі фундаментальні християнські чесноти, як милосердя, співчуття, любов до ближнього та жертвність. Вона забезпечує емоційне переживання моральних норм і сприяє розвитку просоціальної поведінки.

Рефлексивність також демонструє суттєвий вплив на становлення християнської моральності ($\beta = 0,26$; $p \leq 0,01$). Її значення полягає у забезпеченні процесів морального самоаналізу, осмислення власних учинків та оцінювання наслідків морального вибору. Саме рефлексивність дозволяє особистості не лише засвоювати моральні норми, але й критично переосмислювати їх відповідно до власного життєвого досвіду. Крім того, релігійна ідентичність здійснює опосередкований вплив на моральність через розвиток рефлексивності ($\beta = 0,17$), що свідчить про важливу роль духовного самопізнання у процесі морального становлення.

Наступним структурним компонентом виступає особистісно-диспозиційний блок, який охоплює доброзичливість, сумлінність, самоконтроль і просоціальну спрямованість. Ці характеристики забезпечують стабільність моральної поведінки та визначають індивідуальні особливості реалізації моральних переконань у конкретних життєвих ситуаціях.

Серед особистісних рис найбільш вагомий вплив має доброзичливість ($\beta = 0,24$; $p \leq 0,01$), яка відображає схильність до співробітництва, турботи про інших людей, толерантності та гуманного ставлення до оточення. Значущість цього показника свідчить про тісний зв'язок між моральністю та просоціальною спрямованістю особистості. Водночас сумлінність ($\beta = 0,18$; $p \leq 0,05$) виконує важливу регулятивну функцію, забезпечуючи послідовність поведінки,

відповідальність та здатність дотримуватися моральних принципів незалежно від зовнішніх обставин.

Центральне місце у моделі займає християнська моральність як інтегральний психологічний конструкт, що об'єднує когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий та рефлексивний компоненти. Її формування є результатом взаємодії всіх попередніх структурних рівнів, кожен із яких виконує специфічну функцію у процесі морального розвитку особистості.

Завершальним рівнем моделі виступає духовно-моральне зростання особистості, яке розглядається як інтегральний результат функціонування всієї системи психологічних детермінант. Воно проявляється у формуванні моральної автономії, духовної зрілості, відповідальної поведінки, стійкості до моральних викликів та цілісної християнської ідентичності. На цьому рівні моральні цінності перестають бути лише зовнішніми нормативними вимогами і перетворюються на внутрішні особистісні переконання, які визначають життєву позицію людини.

Адекватність побудованої структурно-функціональної моделі підтверджується показниками її відповідності емпіричним даним. Отримані значення $\chi^2/df = 2,14$; CFI = 0,93; TLI = 0,91; RMSEA = 0,056 та SRMR = 0,048 відповідають сучасним критеріям якості структурного моделювання та свідчать про добру узгодженість теоретичної моделі з результатами емпіричного дослідження. Це дозволяє розглядати запропоновану модель як валідне пояснення психологічних механізмів становлення християнської моральності студентської молоді.

Результати проведеного структурно-функціонального моделювання дозволили поглибити розуміння психологічної природи християнської моральності студентської молоді та встановити систему взаємопов'язаних чинників, які визначають особливості її становлення в період професійного та особистісного розвитку. Побудована модель підтвердила, що християнська моральність є складним інтегральним утворенням, формування якого

відбувається під впливом сукупності соціокультурних, духовно-смислових, ціннісно-мотиваційних, емоційних, когнітивних та особистісних детермінант.

Встановлено, що процес становлення християнської моральності має багаторівневий характер і розгортається від зовнішніх впливів соціального середовища до формування внутрішньої системи моральної саморегуляції особистості. Соціокультурне середовище, представлене родиною, освітнім простором, релігійною спільнотою, культурними традиціями, цифровими медіа та досвідом життя в умовах війни, виступає первинним джерелом моральних смислів і норм, які в подальшому інтеріоризуються особистістю та стають складовою її світоглядної системи.

Ключове місце у структурі детермінант займає релігійна ідентичність, яка виявилася найбільш вагомим чинником становлення християнської моральності. Саме вона забезпечує інтеграцію релігійних переконань, духовних цінностей і моральних норм у цілісну структуру самосвідомості особистості та визначає загальну спрямованість її морального розвитку. Релігійна ідентичність виступає своєрідним смисловим ядром моральності, через яке здійснюється засвоєння, осмислення та реалізація християнських цінностей у поведінці.

Доведено, що важливими механізмами формування християнської моральності є ціннісні орієнтації гуманістичного та традиційного спрямування. Цінності доброзичливості, універсалізму, відповідальності, милосердя та традицій виконують роль внутрішніх регуляторів моральної поведінки, забезпечуючи трансформацію зовнішніх моральних норм у внутрішні переконання особистості. Саме через систему цінностей реалізується зв'язок між релігійною ідентичністю та практичною моральною діяльністю людини.

Важливе місце у структурі моделі належить психологічним механізмам розвитку, серед яких провідну роль відіграють емпатія, рефлексивність, моральна самосвідомість та саморегуляція. Встановлено, що емпатія забезпечує емоційне прийняття моральних норм і сприяє розвитку просоціальної поведінки, тоді як рефлексивність виступає когнітивною основою морального самопізнання, усвідомлення власних моральних переконань та відповідального

морального вибору. Завдяки функціонуванню цих механізмів відбувається узгодження моральних знань, цінностей і реальної поведінки особистості.

Результати дослідження також підтвердили значущість особистісно-диспозиційних характеристик, зокрема доброзичливості, сумлінності, відповідальності та самоконтролю. Ці риси забезпечують стабільність моральної поведінки, сприяють дотриманню моральних принципів у різних життєвих ситуаціях та виступають важливими психологічними передумовами духовно-морального розвитку студентської молоді.

Отримані дані дають підстави стверджувати, що християнська моральність не є результатом дії окремого чинника, а формується як наслідок складної взаємодії духовних смислів, цінностей, емоційних переживань, когнітивних процесів та особистісних якостей. У межах побудованої моделі всі компоненти перебувають у системній взаємозалежності та взаємодоповнюють один одного, утворюючи цілісну структуру морального розвитку особистості.

Підсумовуючи результати структурно-функціонального аналізу, можна зробити висновок, що становлення християнської моральності студентської молоді являє собою безперервний процес духовно-морального зростання, який супроводжується формуванням моральної автономії, розвитком духовної зрілості, внутрішньої відповідальності, просоціальної спрямованості та здатності до свідомого морального вибору. Запропонована модель не лише відображає структуру психологічних детермінант досліджуваного феномену, але й створює науково обґрунтовану основу для розроблення програм психологічного супроводу, спрямованих на розвиток християнської моральності студентської молоді в сучасних соціокультурних умовах.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді, визначено рівень її сформованості, а також виявлено систему психологічних чинників, що детермінують цей процес у період професійного та особистісного становлення.

Обґрунтовано програму емпіричного дослідження, визначено мету, завдання, вибірку та систему психодіагностичних методик, які забезпечили комплексне вивчення когнітивних, ціннісно-мотиваційних, емоційних, поведінкових і рефлексивних компонентів християнської моральності. Доведено доцільність використання взаємодоповнюючих психодіагностичних інструментів для дослідження складного багатокомпонентного феномену моральності та духовного розвитку особистості.

Результати дослідження засвідчили, що переважна більшість студентської молоді характеризується середнім рівнем сформованості християнської моральності. Для таких студентів властивими є часткове прийняття християнських моральних цінностей, ситуативна орієнтація на моральні норми та недостатня стійкість моральних переконань у складних життєвих ситуаціях. Водночас виявлено групу студентів із високим рівнем моральності, для яких характерні усвідомленість моральних принципів, сформованість внутрішньої моральної позиції, здатність до рефлексії та послідовне дотримання моральних норм у поведінці.

Аналіз структурних компонентів християнської моральності показав, що найвищого розвитку у студентської молоді набув когнітивний компонент, тоді як поведінковий та рефлексивний компоненти виявилися менш сформованими. Це свідчить про наявність певного розриву між знанням моральних норм і їх практичною реалізацією у повсякденній поведінці, а також про недостатній рівень моральної саморефлексії.

Установлено статистично значущі відмінності у рівнях сформованості християнської моральності залежно від спеціальності навчання. Студенти

гуманітарних спеціальностей (психологія, педагогіка) продемонстрували вищі показники моральності порівняно зі студентами технічних спеціальностей, що пояснюється більшою орієнтацією гуманітарної освіти на розвиток емпатії, рефлексивності та ціннісно-сислової сфери особистості.

Виявлено, що одним із провідних чинників становлення християнської моральності виступає релігійна ідентичність. Студенти з вищим рівнем інтегрованості релігійних переконань у структуру особистості характеризуються більш вираженими моральними переконаннями, вищим рівнем емпатії, відповідальності та моральної саморегуляції.

Результати кореляційного аналізу підтвердили наявність статистично значущих позитивних взаємозв'язків між християнською моральністю та такими психологічними характеристиками, як емпатія, рефлексивність, доброзичливість, сумлінність, а також гуманістичні й традиційні ціннісні орієнтації. Доведено, що становлення християнської моральності є багатофакторним процесом, у якому поєднуються смислово-ціннісні, емоційні, когнітивні та особистісні механізми морального розвитку.

На основі результатів кореляційного та шляхового моделювання побудовано структурно-функціональну модель детермінант становлення християнської моральності студентської молоді. У моделі виокремлено смислово-ціннісний, емоційно-регуляторний, когнітивно-рефлексивний та особистісно-диспозиційний блоки, взаємодія яких забезпечує формування моральної поведінки та духовно-моральних переконань особистості.

Доведено, що провідну роль у структурі психологічних детермінант відіграє релігійна ідентичність, яка визначає загальну спрямованість морального розвитку та опосередковує вплив ціннісних орієнтацій, емпатії й рефлексивності на рівень сформованості християнської моральності.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

3.1. Концептуальні засади програми розвитку християнської моральності студентської молоді

Сучасні суспільні трансформації, що характеризуються кризою ціннісних орієнтирів, зростанням моральної невизначеності, поширенням індивідуалістичних тенденцій та послабленням традиційних духовних інститутів, актуалізують проблему формування моральної особистості як одного з ключових завдань психологічної науки та освітньої практики. Особливої значущості ця проблема набуває у студентському віці, який є сенситивним періодом становлення світоглядних позицій, моральної самосвідомості та ціннісно-сміслової сфери особистості.

Результати проведеного емпіричного дослідження засвідчили, що значна частина студентської молоді характеризується середнім рівнем сформованості християнської моральності, а також наявністю дисгармонії між когнітивним усвідомленням моральних норм та їх поведінковою реалізацією. Встановлені кореляційні зв'язки між християнською моральністю, релігійною ідентичністю, емпатією, рефлексивністю та ціннісними орієнтаціями дозволили дійти висновку про необхідність створення спеціально організованої психологічної програми, спрямованої на розвиток морально-ціннісної сфери студентської молоді.

Концептуальною основою програми стали сучасні психологічні підходи до морального розвитку особистості, які розглядають моральність не лише як систему засвоєних норм і правил, а як інтегральне утворення, що охоплює когнітивні, емоційні, поведінкові та смисложиттєві компоненти. У межах даного дослідження християнська моральність трактується як складне психологічне утворення, що виявляється у здатності особистості усвідомлювати, приймати та реалізовувати у поведінці моральні цінності,

засновані на принципах любові, милосердя, відповідальності, справедливості та духовної гідності.

Теоретичне підґрунтя програми становлять положення теорії морального розвитку Л. Кольберга, відповідно до якої моральність формується через поступовий перехід від зовнішньої нормативності до внутрішньої автономної моральної регуляції. Важливими для розробки програми стали також ідеї Дж. Реста про багатокomпонентну структуру морального функціонування, що включає моральну чутливість, моральне судження, моральну мотивацію та моральний характер.

Суттєве значення для формування концепції програми мають гуманістичні та екзистенційні підходи, у межах яких моральність розглядається як спосіб самореалізації особистості через духовне самовизначення та відповідальне ставлення до інших людей. У цьому контексті особливу роль відіграють ідеї вітчизняних дослідників духовності та морального розвитку особистості – І. Д. Беґа [12-15], М. В. Савчина [111-114], Т. М. Титаренко [125], Е. О. Помиткіна [105], які наголошують на визначальній ролі ціннісно-смыслової сфери у становленні моральної особистості.

Програма розвитку християнської моральності ґрунтується на принципі цілісності особистості, відповідно до якого моральний розвиток передбачає гармонізацію когнітивного, емоційного та поведінкового рівнів функціонування особистості. У зв'язку з цим основна увага приділяється не лише засвоєнню моральних знань, а й розвитку здатності до емпатії, моральної рефлексії, саморегуляції та відповідальної поведінки.

Важливою концептуальною засадою програми є принцип суб'єктності, який передбачає активне включення студентів у процес морального самопізнання та саморозвитку. У межах даного підходу студент розглядається не як пасивний об'єкт виховного впливу, а як активний суб'єкт морального вибору, здатний до усвідомлення власних цінностей і відповідального конструювання життєвої позиції.

Програма також спирається на принцип діалогічності, відповідно до якого моральний розвиток особистості здійснюється у процесі міжособистісної взаємодії, співпереживання та рефлексивного осмислення моральних ситуацій. Саме тому важливе місце у програмі займають групові форми роботи, дискусії, аналіз моральних дилем, тренінгові вправи та рефлексивні практики.

Окреме значення має принцип ціннісно-сислової спрямованості, що передбачає формування у студентської молоді внутрішньої потреби у духовному саморозвитку та моральному самовдосконаленні. Реалізація цього принципу забезпечує перехід від зовнішнього дотримання моральних норм до їх внутрішнього прийняття як особистісно значущих життєвих орієнтирів.

У процесі розробки програми було враховано результати емпіричного дослідження, відповідно до яких найбільш значущими психологічними чинниками становлення християнської моральності є релігійна ідентичність, емпатія, рефлексивність та ціннісні орієнтації гуманістичного спрямування. Це зумовило включення до програми вправ і психотехнік, спрямованих на розвиток саме цих компонентів.

Таблиця 3.1

Концептуальні засади програми розвитку християнської моральності студентської молоді

Концептуальний компонент	Зміст
Теоретична основа	Теорія морального розвитку Л. Кольберга; модель морального функціонування Дж. Реста; гуманістичний та екзистенційний підходи
Мета програми	Розвиток християнської моральності студентської молоді
Основні психологічні чинники	Релігійна ідентичність, емпатія, рефлексивність, моральна саморегуляція
Провідні принципи	Суб'єктність, діалогічність, цілісність, ціннісно-смилова спрямованість
Основні форми роботи	Тренінги, дискусії, моральні дилеми, рефлексивні вправи
Очікувані результати	Підвищення рівня моральної рефлексії, емпатії, усвідомлення цінностей та моральної поведінки

Таким чином, концептуальні засади програми розвитку християнської моральності студентської молоді базуються на інтеграції сучасних психологічних підходів до морального розвитку особистості та результатів проведеного емпіричного дослідження. Запропонована програма орієнтована на формування внутрішньо прийнятої системи моральних цінностей, розвиток здатності до моральної рефлексії, емпатії та відповідальної поведінки, що створює підґрунтя для гармонійного духовного розвитку особистості.

Ефективність розвитку християнської моральності студентської молоді значною мірою залежить від створення комплексу психологічних умов, які забезпечують гармонійне формування морально-ціннісної сфери особистості, її духовної самосвідомості та здатності до відповідальної моральної поведінки. У сучасних умовах суспільної нестабільності, трансформації ціннісних орієнтацій та посилення впливу інформаційного середовища проблема створення таких умов набуває особливої актуальності.

У межах проведеного дослідження психологічні умови розвитку християнської моральності розглядаються як система внутрішніх та зовнішніх чинників, що сприяють інтеріоризації моральних цінностей, розвитку моральної рефлексії, емпатії, духовної самосвідомості та формуванню внутрішньої моральної регуляції поведінки.

Однією з провідних груп умов є соціально-психологічні умови, які визначають характер міжособистісної взаємодії та морально-психологічного клімату освітнього середовища. Саме студентське середовище значною мірою впливає на формування ціннісних орієнтацій особистості, оскільки у юнацькому віці особливо посилюється потреба у соціальному прийнятті, міжособистісному визнанні та груповій ідентифікації. У зв'язку з цим важливого значення набуває створення атмосфери діалогічності, взаємоповаги, підтримки та відкритого морального спілкування.

Позитивний морально-психологічний клімат студентської групи забезпечує формування безпечного простору для обговорення моральних дилем, рефлексії власного досвіду та усвідомлення особистісних цінностей.

Важливою умовою є також наявність позитивних моральних моделей поведінки – як серед викладачів, так і серед студентського оточення. Через механізми ідентифікації та наслідування особистість засвоює способи морального реагування, норми взаємодії та форми відповідальної поведінки.

Не менш значущими є індивідуально-психологічні умови, що охоплюють внутрішні механізми морального розвитку особистості. До таких умов належать розвиток рефлексивності, емпатії, саморегуляції, моральної відповідальності та здатності до усвідомленого морального вибору. Результати проведеного емпіричного дослідження підтвердили, що саме ці характеристики мають найбільш тісний зв'язок із рівнем сформованості християнської моральності.

Особливу роль у моральному розвитку відіграє рефлексивність як здатність особистості до самоаналізу, осмислення власних вчинків та критичного оцінювання своїх моральних рішень. Рефлексія забезпечує перехід від зовнішнього дотримання моральних норм до їх внутрішнього прийняття та усвідомленої реалізації у поведінці. Водночас емпатія виступає психологічною основою морального співпереживання, гуманного ставлення до інших людей та здатності до альтруїстичної поведінки.

Важливою індивідуально-психологічною умовою є також розвиток моральної саморегуляції, що виявляється у здатності особистості контролювати власну поведінку відповідно до внутрішніх моральних принципів. Сформованість саморегуляції забезпечує стабільність моральної поведінки навіть за умов зовнішнього тиску чи суперечливих соціальних впливів.

Окрему групу становлять духовно-сміслові умови, які безпосередньо пов'язані з формуванням внутрішньої системи цінностей та духовної самоідентичності особистості. У контексті християнської моральності особливого значення набуває усвідомлення людиною сенсу життя, духовних цінностей, відповідальності перед іншими та власної моральної гідності.

Духовно-смістова сфера виконує інтегративну функцію у структурі особистості, оскільки саме вона визначає внутрішню мотивацію моральної

поведінки. Важливим аспектом є розвиток совісті як внутрішнього морального регулятора, що забезпечує здатність до самооцінки власних вчинків та переживання моральної відповідальності.

Особливу роль у формуванні духовно-сміслових умов відіграє релігійна ідентичність, яка забезпечує інтеграцію моральних норм у систему особистісних смислів. Саме внутрішнє прийняття духовних цінностей сприяє переходу від формального дотримання моральних норм до їх глибокої інтеріоризації та перетворення у стійкі життєві орієнтири.

Узагальнення теоретичних положень та результатів емпіричного дослідження дозволило систематизувати психологічні умови розвитку християнської моральності студентської молоді, що представлено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Психологічні умови розвитку християнської моральності
студентської молоді**

Група умов	Психологічний зміст
Соціально-психологічні	Позитивний морально-психологічний клімат, підтримувальна взаємодія, діалогічність, моральні моделі поведінки
Індивідуально-психологічні	Рефлексивність, емпатія, моральна саморегуляція, відповідальність, усвідомлений моральний вибір
Духовно-сміслові	Совість, духовні цінності, сенс життя, релігійна ідентичність, внутрішня моральна позиція

Як видно з таблиці 3.2, розвиток християнської моральності студентської молоді забезпечується взаємодією кількох взаємопов'язаних груп психологічних умов. Соціально-психологічні умови створюють зовнішнє середовище морального розвитку, індивідуально-психологічні забезпечують внутрішні механізми моральної саморегуляції, тоді як духовно-сміслові умови формують ціннісно-сміслову основу особистості.

Взаємозв'язок зазначених умов забезпечує цілісність процесу морального розвитку та створює підґрунтя для формування внутрішньо прийнятої системи моральних цінностей, здатності до моральної рефлексії та відповідальної поведінки. Саме тому реалізація програми розвитку християнської моральності повинна ґрунтуватися на комплексному врахуванні

соціально-психологічних, індивідуально-психологічних та духовно-смыслових чинників становлення особистості.

Розробка програми розвитку християнської моральності студентської молоді ґрунтується на авторській концепції морально-духовного розвитку особистості, відповідно до якої моральність розглядається не як сукупність зовнішньо засвоєних норм, а як інтегральне психологічне утворення, що формується у процесі взаємодії когнітивних, емоційних, поведінкових та духовно-смыслових механізмів особистості.

Концепція програми базується на положенні про те, що становлення християнської моральності відбувається через поступову інтеріоризацію моральних цінностей, формування внутрішньої моральної позиції та розвиток здатності особистості до відповідального морального вибору. У цьому контексті моральний розвиток студентської молоді розглядається як процес переходу від зовнішньої нормативності до внутрішньої автономної моральної регуляції поведінки.

Особливість авторської концепції полягає у тому, що християнська моральність трактується як багатовимірна система, у структурі якої взаємодіють моральне мислення, емоційно-ціннісне ставлення до інших людей, моральна саморегуляція та духовно-смыслове осмислення власного життя. Такий підхід дозволяє розглядати моральний розвиток не лише як процес засвоєння моральних знань, але і як глибоку трансформацію особистісної свідомості та системи життєвих смислів.

Відповідно до результатів теоретичного та емпіричного аналізу у структурі програми було виокремлено чотири взаємопов'язані вектори розвитку: когнітивний, емоційний, поведінковий та духовно-смысловий. Їх інтеграція забезпечує комплексний вплив на морально-ціннісну сферу особистості та створює умови для гармонійного розвитку християнської моральності.

Перший – когнітивний вектор розвитку – спрямований на формування моральної свідомості, усвідомлення християнських моральних принципів та

розвиток здатності до морального аналізу життєвих ситуацій. У межах даного вектора особлива увага приділяється розвитку морального мислення, здатності до осмислення моральних дилем, усвідомлення наслідків власних вчинків та формування внутрішніх моральних переконань.

Когнітивний вектор передбачає не механічне засвоєння моральних норм, а їх критичне осмислення та інтеграцію у систему особистісних переконань. У процесі реалізації програми студенти навчаються аналізувати складні моральні ситуації, співвідносити власну поведінку з моральними принципами та усвідомлювати значення духовних цінностей у житті людини. Важливе місце займає розвиток моральної рефлексії, яка забезпечує здатність особистості оцінювати свої вчинки з позиції совісті, справедливості та відповідальності.

Другий – емоційний вектор розвитку – пов'язаний із формуванням емпатії, моральної чутливості та гуманістичного ставлення до інших людей. У межах цього вектора моральність розглядається не лише як система знань, а як здатність особистості емоційно переживати моральні ситуації, співпереживати іншим людям та усвідомлювати цінність людської гідності.

Емоційний розвиток забезпечує формування внутрішньої потреби у доброзичливості, милосерді, підтримці та допомозі іншим. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток здатності до співпереживання, емоційного прийняття іншої людини та подолання егоцентричних тенденцій. Саме емоційно-чуттєва сфера створює психологічне підґрунтя для реалізації моральної поведінки та внутрішнього прийняття гуманістичних цінностей.

Третій – поведінковий вектор розвитку – спрямований на формування навичок моральної саморегуляції та здатності реалізовувати моральні принципи у реальній поведінці. У межах цього вектора особлива увага приділяється розвитку відповідальності, самоконтролю, здатності до морального вибору та практичного втілення моральних переконань у міжособистісній взаємодії.

Поведінковий компонент є одним із найбільш складних аспектів морального розвитку, оскільки передбачає узгодження внутрішніх переконань із реальними вчинками особистості. Саме тому програма орієнтована на

розвиток здатності студентів діяти відповідно до моральних принципів навіть за умов соціального тиску, конфлікту інтересів або емоційної напруги.

Четвертий – духовно-смісловий вектор розвитку – спрямований на формування внутрішньої системи духовних цінностей, усвідомлення сенсу життя та розвиток здатності до морального самовдосконалення. У межах цього вектора християнська моральність розглядається як частина загального духовного розвитку особистості та її життєвого самовизначення.

Духовно-смісловий розвиток забезпечує інтеграцію моральних принципів у структуру особистісних смислів та формування внутрішньої моральної позиції.

Взаємодія зазначених векторів розвитку створює цілісну систему психологічного впливу, спрямованого на гармонізацію морально-ціннісної сфери студентської молоді. Інтеграція когнітивного, емоційного, поведінкового та духовно-сміслового компонентів забезпечує не лише підвищення рівня моральної свідомості, а й формування внутрішньо прийнятої моральної позиції, здатності до відповідальної поведінки та духовного саморозвитку (рис.3.1).

Рис. 3.1. Вектори розвитку християнської моральності студентської молоді

Як видно з рис. 3.1, кожен із векторів розвитку виконує окрему функцію у структурі морального становлення особистості, однак їх ефективність забезпечується лише за умов взаємодії та взаємодоповнення. Когнітивний вектор формує усвідомлення моральних норм, емоційний – забезпечує їх емоційне переживання, поведінковий – реалізацію у практичній діяльності, а духовно-смысловий – інтеграцію моральних цінностей у систему життєвих смислів особистості. Таким чином, авторська концепція програми розвитку християнської моральності студентської молоді базується на цілісному підході до морального розвитку особистості та орієнтована на гармонізацію когнітивної, емоційної, поведінкової та духовно-смыислової сфер її функціонування.

Ефективність психологічної програми розвитку християнської моральності значною мірою визначається не лише її змістовим наповненням, але й функціональним спрямуванням. У зв'язку з цим важливого значення набуває визначення основних функцій програми, які забезпечують комплексний вплив на морально-ціннісну сферу особистості студентської молоді та створюють умови для її духовного і морального розвитку.

У межах авторської концепції програми функції розглядаються як основні напрями психологічного впливу, спрямовані на формування моральної свідомості, розвиток внутрішньої моральної регуляції, актуалізацію духовних цінностей та гармонізацію особистісного розвитку студентської молоді. Вони реалізуються у взаємозв'язку та взаємодоповненні, утворюючи цілісну систему психологічного супроводу морального становлення особистості.

Однією з провідних функцій програми є розвивальна функція, яка передбачає створення умов для розвитку моральної свідомості, морального мислення, емпатії, рефлексивності та духовно-смыислової сфери особистості. Реалізація цієї функції спрямована на активізацію внутрішніх психологічних ресурсів особистості, формування здатності до морального самовдосконалення та розвитку внутрішньої моральної позиції.

Розвивальна функція забезпечує не лише засвоєння моральних знань, але й формування здатності до усвідомленого морального вибору, критичного осмислення власних вчинків та інтеграції моральних цінностей у структуру особистості. Особливого значення набуває розвиток внутрішньої мотивації до моральної поведінки, що сприяє переходу від зовнішнього дотримання моральних норм до їх внутрішнього прийняття.

Важливою складовою програми є рефлексивна функція, спрямована на розвиток здатності особистості до самоаналізу, осмислення власного морального досвіду та усвідомлення індивідуальної системи цінностей. Саме рефлексія забезпечує глибоке осмислення моральних переживань, аналіз мотивів власної поведінки та формування внутрішньої відповідальності за моральний вибір.

Реалізація рефлексивної функції сприяє розвитку здатності студентів оцінювати власні вчинки з позиції совісті, справедливості та духовних цінностей. Через механізми рефлексії особистість набуває здатності до морального самоконтролю, самокорекції та морального самовдосконалення.

Не менш важливою є аксіологічна функція, яка забезпечує формування та інтеріоризацію системи духовно-моральних цінностей. У межах цієї функції особлива увага приділяється розвитку гуманістичних орієнтацій, усвідомленню цінності людської гідності, любові, милосердя, відповідальності та справедливості.

Аксіологічна функція спрямована на формування внутрішньої системи моральних орієнтирів, що визначають ставлення особистості до себе, інших людей та навколишнього світу. Саме внутрішнє прийняття цінностей забезпечує стійкість моральної поведінки та її незалежність від зовнішнього контролю.

Суттєве значення має також профілактична функція, що полягає у попередженні моральної дезорієнтації, розвитку морального релятивізму, агресивних форм поведінки та духовної дезадаптації студентської молоді. В умовах сучасного інформаційного суспільства, де молодь перебуває під

впливом суперечливих ціннісних орієнтирів, реалізація профілактичної функції набуває особливої актуальності.

Профілактична функція сприяє формуванню стійкості до негативних соціально-психологічних впливів, розвитку здатності критично оцінювати інформаційний контент та протидіяти деструктивним формам поведінки. Водночас вона забезпечує формування позитивної моральної ідентичності та внутрішньої духовної стійкості особистості.

Окремого значення набуває корекційна функція, спрямована на подолання внутрішніх суперечностей у морально-ціннісній сфері особистості, гармонізацію моральних установок та корекцію деструктивних поведінкових тенденцій. У процесі реалізації цієї функції особлива увага приділяється подоланню розриву між моральними переконаннями та поведінкою студентів.

Корекційна функція дозволяє актуалізувати внутрішні ресурси особистості, сприяє розвитку відповідальності, самоконтролю та усвідомленої моральної поведінки. Важливим аспектом є також корекція егоцентричних тенденцій та формування здатності до гуманістичної взаємодії. Крім того, програма виконує діагностичну функцію, яка передбачає виявлення рівня сформованості християнської моральності, особливостей морально-ціннісної сфери особистості та визначення психологічних чинників морального розвитку студентської молоді. Реалізація діагностичної функції забезпечує можливість індивідуалізації психологічного впливу, визначення актуальних потреб учасників програми та оцінювання ефективності проведеної роботи. Узагальнення функціонального змісту програми розвитку християнської моральності студентської молоді представлено на рис. 3.2.

Як видно з рис. 3.2, функції програми охоплюють усі основні аспекти морального розвитку особистості – від діагностики актуального рівня сформованості моральності до розвитку внутрішньої системи цінностей та корекції поведінкових проявів.

ФУНКЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ХРИСТІЯНСЬКОЇ МОРАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	Розвивальна - формування моральної свідомості, емпатії, рефлексивності та моральної саморегуляції
	Рефлексивна - усвідомлення власних вчинків, розвиток морального самоаналізу
	Аксіологічна - інтеріоризація духовно-моральних цінностей
	Профілактична - попередження моральної дезорієнтації та деструктивної поведінки
	Корекційна - гармонізація моральних установок і поведінки
	Діагностична - виявлення рівня сформованості моральності та психологічних чинників її розвитку

Рис 3.2. Функції програми розвитку християнської моральності студентської молоді

Кожна із функцій виконує окрему роль у структурі психологічного впливу, однак їх ефективність забезпечується лише за умов інтеграції та взаємодоповнення.

Розвивальна та аксіологічна функції спрямовані на формування внутрішніх моральних переконань і духовних цінностей, рефлексивна – забезпечує усвідомлення та осмислення морального досвіду, профілактична та корекційна – сприяють подоланню деструктивних тенденцій, тоді як діагностична функція дозволяє оцінити ефективність програми та індивідуалізувати психологічний супровід.

Таким чином, функціональна структура програми розвитку християнської моральності студентської молоді забезпечує комплексний вплив на морально-ціннісну сферу особистості та створює психологічні умови для формування внутрішньо прийнятої моральної позиції, здатності до моральної рефлексії та відповідальної поведінки.

Ефективність реалізації програми розвитку християнської моральності студентської молоді значною мірою визначається дотриманням системи психологічних принципів, які забезпечують гуманістичний характер взаємодії, психологічну безпеку учасників та створення умов для їх особистісного і духовного саморозвитку. У межах авторської концепції програми принципи

реалізації розглядаються як базові організаційно-психологічні положення, що визначають зміст, характер та способи здійснення психологічного впливу.

Відповідно до гуманістичної спрямованості програми одним із ключових є принцип добровільності, який передбачає вільну та усвідомлену участь студентів у програмі. Реалізація даного принципу ґрунтується на визнанні особистісної автономії учасників та їх права самостійно визначати ступінь власної залученості до процесу морального і духовного розвитку.

Принцип добровільності має особливе значення у роботі з морально-ціннісною сферою особистості, оскільки внутрішнє прийняття духовних та моральних цінностей не може формуватися в умовах примусу чи зовнішнього тиску. Лише за умов особистісної зацікавленості та внутрішньої мотивації можливе глибоке осмислення моральних питань, розвиток рефлексії та інтеріоризація цінностей. Добровільність участі сприяє формуванню довірливої атмосфери, відкритості до самопізнання та відповідального ставлення до власного морального розвитку.

Не менш важливим є принцип конфіденційності, який забезпечує психологічну безпеку учасників та захист особистісної інформації, отриманої у процесі роботи. У контексті морально-духовної проблематики учасники часто звертаються до глибоко особистісних переживань, внутрішніх суперечностей, моральних сумнівів та життєвих труднощів. Саме тому дотримання конфіденційності виступає необхідною умовою формування атмосфери довіри та психологічного комфорту.

Реалізація принципу конфіденційності передбачає нерозголошення інформації, отриманої під час тренінгової роботи, без згоди учасників, а також забезпечення етичного ставлення до результатів психодіагностики. Дотримання даного принципу сприяє розвитку щирості, відкритості та готовності до глибокого особистісного саморозкриття.

Одним із фундаментальних принципів програми є принцип безоцінного прийняття особистості, який ґрунтується на гуманістичному підході до розуміння людини як безумовної цінності. У межах цього принципу кожен

учасник програми сприймається як унікальна особистість незалежно від рівня його морального розвитку, релігійних переконань чи особистісного досвіду.

Безоцінне прийняття передбачає відмову від осуду, морального тиску чи нав'язування готових оцінок. Замість цього створюються умови для самостійного осмислення моральних ситуацій, розвитку внутрішньої відповідальності та формування особистісно значущих моральних переконань. Такий підхід сприяє зниженню психологічного захисту, розвитку довіри та активізації процесів самопізнання і моральної рефлексії.

Особливого значення у контексті досліджуваної проблематики набуває принцип духовної гуманізації, який визначає загальну ціннісно-смыслову спрямованість програми. Відповідно до даного принципу моральний розвиток особистості розглядається як процес духовного становлення, заснований на визнанні цінності людської гідності, любові, милосердя, поваги до іншої людини та відповідальності за власні вчинки.

Принцип духовної гуманізації передбачає орієнтацію не лише на розвиток моральної поведінки, а й на формування внутрішнього духовного світу особистості, її здатності до співпереживання, гуманістичного ставлення та усвідомлення сенсу власного життя. Саме духовна гуманізація забезпечує перехід від формального засвоєння моральних норм до їх внутрішнього прийняття як особистісно значущих цінностей.

Важливим організаційно-психологічним принципом є також принцип активності учасників, який передбачає їх безпосередню включеність у процес морального самопізнання та морально-ціннісної взаємодії. У межах даного принципу студент виступає не пасивним об'єктом психологічного впливу, а активним суб'єктом власного морального розвитку.

Реалізація принципу активності забезпечується через використання інтерактивних методів роботи: дискусій, аналізу моральних дилем, тренінгових вправ, рефлексивних практик, рольових ситуацій та групового обговорення. Активна участь у процесі роботи сприяє глибшому осмисленню моральних

проблем, розвитку критичного мислення, формуванню навичок морального вибору та відповідальної поведінки.

Особливість принципу активності полягає у тому, що моральність не може бути сформована виключно через передачу знань або зовнішні виховні впливи. Її розвиток потребує особистісного переживання морального досвіду, включення у процес моральної взаємодії та самостійного пошуку смислів і цінностей. Узагальнення основних принципів реалізації програми розвитку християнської моральності студентської молоді представлено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Принципи реалізації програми розвитку християнської моральності студентської молоді

ПРИНЦИП	ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ
Добровільності	Усвідомлена та вільна участь студентів у програмі
Конфіденційності	Забезпечення психологічної безпеки та нерозголошення особистісної інформації
Безоцінного прийняття	Гуманістичне ставлення до особистості без осуду та нав'язування оцінок
Духовної гуманізації	Формування гуманістичних і духовно-моральних цінностей
Активності учасників	Активне включення студентів у процес морального самопізнання та взаємодії

Як видно з табл. 3.3, принципи реалізації програми охоплюють як організаційні, так і психологічні аспекти морально-духовного розвитку особистості. Їх дотримання забезпечує створення безпечного психологічного середовища, сприяє формуванню довірливої атмосфери та активізує внутрішні механізми морального саморозвитку студентської молоді.

Взаємодія зазначених принципів створює підґрунтя для ефективної реалізації програми та забезпечує гуманістичний характер психологічного впливу, орієнтованого на розвиток внутрішньо прийнятої системи моральних цінностей, духовної самосвідомості та відповідальної поведінки особистості.

Відповідно до авторської концепції програми розвитку християнської моральності студентської молоді процес морально-духовного становлення особистості розглядається як поетапний та динамічний процес внутрішніх психологічних змін, що охоплює мотиваційну, когнітивно-рефлексивну, ціннісно-смыслову та поведінкову сфери особистості.

Розроблена модель етапів розвитку ґрунтується на положенні про те, що становлення християнської моральності не відбувається одномоментно, а передбачає поступовий перехід від усвідомлення моральних проблем до внутрішнього прийняття духовних цінностей та їх реалізації у реальній поведінці. У зв'язку з цим у структурі програми було виокремлено чотири взаємопов'язані етапи: мотиваційний, рефлексивний, ціннісний та поведінковий.

Першим етапом є мотиваційний етап, основним змістом якого виступає усвідомлення студентами значущості морально-духовної проблематики, актуалізація потреби у моральному саморозвитку та формування внутрішньої мотивації до особистісних змін.

На цьому етапі особливого значення набуває створення психологічних умов для усвідомлення студентами суперечностей між моральними переконаннями та реальною поведінкою, осмислення власної системи цінностей і моральних орієнтирів. Через дискусії, моральні дилеми, рефлексивні вправи та групове обговорення актуалізується потреба у моральному самопізнанні та внутрішньому духовному розвитку.

Мотиваційний етап виконує функцію внутрішнього «запуску» морального розвитку, оскільки саме усвідомлення особистісної значущості моральних цінностей створює психологічне підґрунтя для подальших змін у структурі особистості.

Другим етапом є рефлексивний етап, спрямований на розвиток здатності до самоаналізу, усвідомлення власних моральних переживань, мотивів поведінки та внутрішніх суперечностей. У межах даного етапу особлива увага

приділяється розвитку моральної рефлексії як механізму осмислення особистісного досвіду та моральної саморегуляції.

Рефлексивний етап забезпечує поглиблення самосвідомості особистості, розвиток здатності оцінювати власні вчинки з позиції моральних цінностей та формування відповідальності за моральний вибір. Значущу роль на цьому етапі відіграє розвиток емпатії, яка дозволяє особистості виходити за межі егоцентричного сприйняття та усвідомлювати емоційний стан інших людей.

Через механізми рефлексії та емпатії студент набуває здатності до глибшого розуміння морального змісту міжособистісної взаємодії, що створює підґрунтя для формування гуманістичного ставлення до інших людей.

Третім етапом виступає ціннісний етап, у межах якого відбувається інтеріоризація духовно-моральних цінностей та формування внутрішньої моральної позиції особистості. На даному етапі моральні норми перестають сприйматися як зовнішні вимоги та набувають особистісно значущого смислу.

Ціннісний етап передбачає інтеграцію християнських моральних принципів у систему життєвих орієнтирів особистості, формування совісті, відповідальності, гуманістичного ставлення до людини та усвідомлення духовної цінності людського життя. Саме на цьому етапі відбувається становлення внутрішньої моральної регуляції поведінки, що ґрунтується не на зовнішньому контролі, а на внутрішньому прийнятті моральних цінностей.

Особливого значення набуває розвиток релігійної ідентичності як чинника інтеграції духовних цінностей у структуру особистісних смислів та життєвих орієнтирів.

Завершальним є поведінковий етап, який передбачає практичну реалізацію моральних переконань у повсякденній поведінці та міжособистісній взаємодії. Основним змістом цього етапу є розвиток моральної саморегуляції, здатності до відповідальної поведінки, конструктивного вирішення конфліктів та здійснення морального вибору у складних життєвих ситуаціях.

Поведінковий етап забезпечує інтеграцію моральних переконань у реальні поведінкові стратегії особистості. Саме на цьому рівні відбувається

перевірка стійкості сформованих моральних цінностей та здатності особистості діяти відповідно до них незалежно від зовнішніх обставин чи соціального тиску.

Таким чином, модель етапів розвитку християнської моральності відображає логіку поступового переходу від усвідомлення моральної проблематики до формування внутрішньо прийнятої системи духовно-моральних цінностей та їх реалізації у поведінці.

Як видно з рис. 3.3, 3.4 кожен етап розвитку виконує окрему функцію у структурі морального становлення особистості. Мотиваційний етап забезпечує внутрішню готовність до моральних змін, рефлексивний – осмислення власного морального досвіду, ціннісний – формування внутрішньо прийнятої системи цінностей, а поведінковий – їх практичну реалізацію у міжособистісній взаємодії.

Рис. 3.3. Етапи розвитку християнської моральності студентської молоді

Взаємозв'язок етапів забезпечує поступовий та цілісний характер морального розвитку, що дозволяє особистості перейти від зовнішнього засвоєння моральних норм до формування внутрішньої моральної автономії.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження дозволило побудувати структурно-функціональну модель програми розвитку християнської моральності студентської молоді, яка відображає взаємозв'язок основних психологічних механізмів морального розвитку.

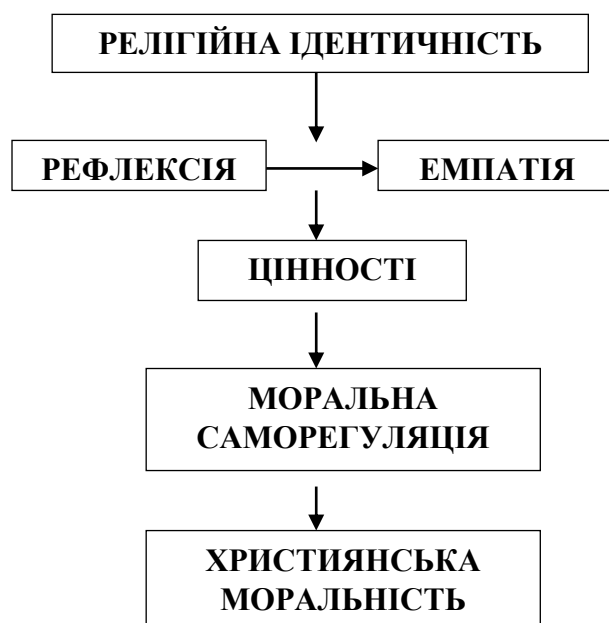

Рис. 3.4. Схема моделі програми розвитку християнської моральності

Представлена модель демонструє, що релігійна ідентичність виступає базовим смисловим утворенням, яке визначає загальну спрямованість морального розвитку особистості. Через механізми рефлексії та емпатії відбувається осмислення морального досвіду та формування гуманістичного ставлення до інших людей.

Подальша інтеріоризація духовно-моральних цінностей забезпечує формування внутрішньої системи моральних орієнтирів, що стають основою моральної саморегуляції поведінки. Саме моральна саморегуляція забезпечує

практичну реалізацію моральних переконань та формування стійкої християнської моральності як інтегральної характеристики особистості.

Таким чином, запропонована модель відображає цілісний характер морального розвитку студентської молоді та визначає психологічні механізми формування внутрішньо прийнятої системи духовно-моральних цінностей.

3.2. Зміст, етапи та методи тренінгового курсу розвитку християнської моральності студентської молоді

Розробка тренінгового курсу розвитку християнської моральності студентської молоді здійснювалася з урахуванням результатів теоретичного аналізу проблеми морального розвитку особистості та емпіричних даних проведеного дослідження. Основною метою програми є створення психологічних умов для розвитку моральної свідомості, емпатії, рефлексивності, духовно-смислової сфери та здатності до відповідальної моральної поведінки студентської молоді.

На відміну від традиційних морально-виховних програм, запропонований тренінговий курс орієнтований не лише на передачу моральних знань, але й на глибоку особистісну трансформацію, пов'язану з інтеріоризацією духовно-моральних цінностей та формуванням внутрішньої моральної позиції. У зв'язку з цим програма поєднує когнітивні, емоційно-рефлексивні та поведінкові методи психологічного впливу.

Тренінговий курс побудований за принципом поетапного морально-духовного розвитку особистості та складається із чотирьох взаємопов'язаних модулів, кожен з яких спрямований на розвиток окремого аспекту християнської моральності. Загальна тривалість програми становить 10-12 занять тривалістю 90–120 хвилин кожне. Заняття проводяться один-два рази на тиждень у формі групового психологічного тренінгу. Структура програми передбачає поступове ускладнення змісту та перехід від актуалізації моральної проблематики до розвитку навичок моральної саморегуляції та реалізації моральних цінностей у поведінці.

Як видно з табл. 3.4, структура програми відображає логіку поетапного морального розвитку особистості – від усвідомлення власних цінностей до їх реалізації у поведінці.

Таблиця 3.4

**Структура програми розвитку християнської моральності
студентської молоді**

Модуль	Тематичне спрямування	Кількість занять
I модуль	Усвідомлення моральних цінностей та духовних орієнтирів	2–3
II модуль	Розвиток рефлексії та морального самоусвідомлення	2–3
III модуль	Розвиток емпатії та гуманістичної взаємодії	3
IV модуль	Формування моральної саморегуляції та відповідальної поведінки	3

Кожен модуль має власне психологічне завдання, систему методів та комплекс тренінгових вправ, однак їх зміст є взаємопов'язаним і спрямованим на формування цілісної моральної позиції особистості.

Перший модуль – «Усвідомлення моральних цінностей та духовних орієнтирів» – спрямований на актуалізацію морально-ціннісної проблематики та формування внутрішньої мотивації до морального саморозвитку. Основним психологічним завданням цього модуля є створення умов для усвідомлення студентами значущості духовних цінностей, моральних принципів та особистої відповідальності за власний моральний вибір.

На даному етапі важливого значення набуває робота з моральними дилемами, аналіз життєвих ситуацій, дискусії щодо проблем добра і зла, справедливості, милосердя, відповідальності та людської гідності. Через групову взаємодію студенти отримують можливість осмислити власні моральні установки, співвіднести їх із християнськими цінностями та усвідомити суперечності між моральними переконаннями і реальною поведінкою.

Серед основних методів роботи першого модуля використовуються:

– групова дискусія;

- аналіз моральних дилем;
- метод незавершених речень;
- асоціативні вправи;
- рефлексивне обговорення;
- елементи мінілекцій.

Особливу роль відіграють вправи, спрямовані на усвідомлення власної системи цінностей та життєвих пріоритетів.

Вправа «Мої життєві цінності»

Учасникам пропонується визначити десять найбільш важливих життєвих цінностей, після чого вони мають розташувати їх у порядку особистісної значущості. Наступним етапом є групове обговорення, у процесі якого студенти аналізують, які саме цінності визначають їх поведінку та життєвий вибір.

Метою вправи є розвиток моральної рефлексії, актуалізація духовно-сміслової сфери та усвідомлення власних моральних орієнтирів.

Вправа «Моральна дилема»

Учасникам пропонуються моральні ситуації, що потребують складного морального вибору. У процесі групового обговорення студенти аналізують можливі варіанти поведінки, їх моральні наслідки та внутрішні мотиви прийняття рішень.

Використання моральних дилем сприяє розвитку морального мислення, критичного аналізу та здатності до усвідомленого морального вибору.

Зміст першого модуля спрямований на актуалізацію морально-ціннісної проблематики, усвідомлення особистісної значущості духовних орієнтирів та формування внутрішньої мотивації до морального саморозвитку. У зв'язку з цим важливе місце у структурі модуля займають вправи, які стимулюють моральну рефлексію, осмислення життєвих цінностей та аналіз власної моральної позиції.

Вправа «Дерево цінностей»

Учасникам пропонується символічно зобразити дерево, де:

- коріння символізує духовні та моральні цінності;
- стовбур – життєві принципи;
- гілки – вчинки та поведінкові прояви;
- плоди – результати морального вибору.

Після виконання вправи проводиться групове обговорення, під час якого студенти аналізують, які саме цінності є основою їх життєвої позиції та яким чином вони впливають на поведінку.

Метою вправи є усвідомлення взаємозв'язку між внутрішніми цінностями та реальними поведінковими проявами, а також розвиток ціннісно-сміслової рефлексії.

Вправа «Межа морального вибору»

Студентам пропонуються ситуації моральної невизначеності, у яких необхідно зробити складний вибір між особистою вигодою та моральними принципами. Після індивідуального прийняття рішення проводиться групова дискусія щодо мотивів вибору та моральних наслідків поведінки.

У процесі обговорення учасники мають можливість усвідомити власні моральні орієнтири, проаналізувати внутрішні суперечності та оцінити значення моральної відповідальності.

Вправа сприяє розвитку морального мислення, здатності до моральної аргументації та усвідомлення особистої відповідальності за власні вчинки.

Вправа «Цінності сучасної молоді»

Учасники у малих групах складають перелік цінностей, які, на їхню думку, є домінуючими у сучасному студентському середовищі. Після цього здійснюється порівняння суспільно поширених цінностей із духовно-моральними орієнтирами християнської етики.

Метою вправи є розвиток критичного осмислення сучасних соціокультурних впливів та усвідомлення суперечностей між споживацькими і духовними цінностями.

Вправа «Моральний авторитет»

Студентам пропонується пригадати людину, яку вони вважають моральним авторитетом, та описати її основні риси, цінності і поведінкові прояви. Після цього учасники визначають, які саме характеристики вони хотіли б розвивати у собі.

Виконання вправи сприяє формуванню позитивних моральних моделей поведінки, розвитку механізмів ідентифікації та усвідомленню значущості морального прикладу у процесі особистісного становлення.

Вправа «Лист самому собі»

Учасникам пропонується написати лист самому собі у майбутнє, у якому вони описують, якою людиною прагнуть стати, які моральні якості хочуть розвинути та якими життєвими принципами керуватися.

Метою вправи є актуалізація процесів морального самопроекування, формування внутрішньої мотивації до самовдосконалення та усвідомлення перспектив особистісного розвитку.

Другий модуль – «Розвиток рефлексії та морального самоусвідомлення» – спрямований на поглиблення процесів самопізнання, усвідомлення власних моральних переживань та формування здатності до моральної саморефлексії.

У межах даного модуля особлива увага приділяється розвитку здатності студентів аналізувати власні вчинки, усвідомлювати внутрішні суперечності та оцінювати власну поведінку з позиції духовно-моральних цінностей. Саме розвиток рефлексії забезпечує перехід від зовнішнього засвоєння моральних норм до їх внутрішнього прийняття.

Психологічний зміст другого модуля полягає у формуванні здатності до:

- самоаналізу;
- морального самоспостереження;
- усвідомлення власних емоцій і мотивів;
- оцінювання моральних наслідків власної поведінки.

Основними методами роботи виступають:

- рефлексивні вправи;
- техніки самоспостереження;

- психологічний аналіз життєвих ситуацій;
- ведення рефлексивного щоденника;
- елементи арттерапії;
- медитативно-рефлексивні техніки.

Вправа «Моральне дзеркало»

Учасникам пропонується описати ситуацію, у якій вони переживали внутрішній моральний конфлікт. Після індивідуальної роботи відбувається обговорення емоцій, переживань та моральних мотивів поведінки.

Метою вправи є розвиток здатності до моральної рефлексії та усвідомлення власних моральних переживань.

Вправа «Мій внутрішній голос»

Студенти аналізують ситуації, у яких їм доводилося робити моральний вибір, після чого визначають, які внутрішні переконання або цінності впливали на їх рішення.

Використання даної вправи сприяє розвитку самосвідомості, відповідальності та здатності до внутрішнього морального діалогу.

Другий модуль орієнтований на розвиток моральної рефлексії, здатності до самоаналізу та усвідомлення внутрішніх моральних переживань. У межах даного модуля особливого значення набувають вправи, спрямовані на поглиблення самосвідомості, аналіз власного морального досвіду та формування внутрішньої моральної відповідальності.

Вправа «Мій моральний досвід»

Студентам пропонується пригадати ситуацію, у якій вони переживали внутрішній моральний конфлікт або були змушені робити складний моральний вибір. У процесі аналізу учасники визначають:

- які емоції вони переживали;
- що впливало на їх рішення;
- які моральні цінності були задіяні;
- чи задоволені вони своїм вибором.

Після індивідуальної роботи проводиться групове обговорення.

Метою вправи є розвиток моральної рефлексії, здатності до самоаналізу та усвідомлення власних моральних мотивів.

Вправа «Совість і відповідальність»

Учасникам пропонується продовжити незавершені речення:

- «Я відчуваю докори сумління, коли...»
- «Для мене відповідальність означає...»
- «Мені важко пробачити собі...»

Після цього здійснюється рефлексивне обговорення переживань та моральних установок.

Вправа сприяє усвідомленню ролі совісті у моральній регуляції поведінки та розвитку внутрішньої відповідальності.

Вправа «Щоденник моральної рефлексії»

Протягом усього модуля учасникам пропонується вести короткий щоденник, у якому вони фіксують:

- морально значущі ситуації;
- власні переживання;
- труднощі морального вибору;
- висновки щодо власної поведінки.

Використання рефлексивного щоденника сприяє розвитку самоспостереження, усвідомленню внутрішніх моральних процесів та формуванню навичок морального самоаналізу.

Вправа «Внутрішній конфлікт»

Учасникам пропонується описати ситуацію, у якій їх бажання суперечили моральним переконанням. Після аналізу ситуації студенти визначають, які внутрішні механізми допомогли або завадили їм здійснити моральний вибір.

Метою вправи є усвідомлення психологічних механізмів моральної саморегуляції та розвитку здатності до внутрішнього морального контролю.

Вправа «Мої життєві смисли»

Студенти виконують письмове завдання, у якому відповідають на питання:

- «Що надає моєму життю сенс?»
- «Які моральні принципи є для мене найважливішими?»
- «Якою людиною я прагну бути?»

Подальше обговорення спрямоване на актуалізацію духовно-смыслові сфери та усвідомлення внутрішньої моральної позиції.

Медитативно-рефлексивна техніка «Моральний вибір»

Учасникам пропонується уявити складну моральну ситуацію та проаналізувати власні переживання, мотиви та можливі наслідки прийнятого рішення.

Техніка спрямована на розвиток внутрішнього морального діалогу, емоційної усвідомленості та здатності до відповідального морального вибору.

Таким чином, вправи першого та другого модулів спрямовані на формування внутрішньої мотивації до морального розвитку, усвідомлення особистісних цінностей, розвиток моральної рефлексії та здатності до самоаналізу. Їх використання створює психологічне підґрунтя для подальшого розвитку емпатії, моральної саморегуляції та внутрішньо прийнятої системи духовно-моральних цінностей.

Третій модуль тренінгової програми «Розвиток емпатії та гуманістичної взаємодії» спрямований на розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості, формування здатності до співпереживання, гуманістичного ставлення до інших людей та подолання егоцентричних тенденцій у міжособистісній взаємодії. У контексті дослідження християнської моральності розвиток емпатії розглядається як один із ключових психологічних механізмів моральної поведінки, оскільки саме здатність до емоційного прийняття іншої людини створює підґрунтя для милосердя, співчуття, відповідальності та альтруїстичної поведінки.

Результати емпіричного дослідження засвідчили наявність тісного взаємозв'язку між рівнем християнської моральності та показниками емпатії,

що підтверджує необхідність включення спеціальних психотехнік, спрямованих на розвиток емоційної чутливості та гуманістичної спрямованості особистості.

Основною метою третього модуля є формування у студентів здатності до емоційного розуміння інших людей, розвитку співпереживання, толерантності, милосердя та гуманістичного стилю міжособистісної взаємодії.

Основні завдання III модуля:

- розвиток емпатії та емоційної чутливості;
- формування гуманістичного ставлення до інших людей;
- розвиток навичок конструктивної міжособистісної взаємодії;
- подолання егоцентричних установок;
- формування здатності до співпереживання та підтримки;
- розвиток емоційної саморегуляції.

Основні методи роботи III модуля

У межах модуля використовуються:

- рольові ігри;
- групові дискусії;
- психодраматичні техніки;
- вправи на розвиток емпатії;
- техніки активного слухання;
- арттерапевтичні методи;
- медитативно-рефлексивні вправи.

Вправа «Подивись моїми очима»

Учасники об'єднуються у пари. Кожен описує складну життєву ситуацію, а партнер має спробувати передати емоційний стан співрозмовника від першої особи.

Після виконання вправи проводиться обговорення:

- що було найскладнішим;
- наскільки легко зрозуміти переживання іншої людини;
- як змінюється ставлення до людини після спроби побачити ситуацію її

очима.

Метою вправи є розвиток здатності до емоційного прийняття іншої людини та подолання егоцентричного сприйняття.

Вправа «Милосердя»

Студентам пропонується пригадати ситуацію, у якій вони отримували або проявляли милосердя. Після індивідуального осмислення проводиться групове обговорення ролі підтримки, співчуття та доброзичливості у житті людини.

Вправа сприяє формуванню гуманістичних цінностей та розвитку позитивного емоційного досвіду міжособистісної взаємодії.

Рольова гра «Конфлікт і примирення»

Учасникам пропонуються ситуації міжособистісного конфлікту, після чого вони мають знайти морально конструктивний спосіб вирішення проблеми.

Метою гри є розвиток навичок емпатійної взаємодії, моральної відповідальності та конструктивного спілкування.

Вправа «Слова підтримки»

Кожен учасник отримує аркуш із власним ім'ям, на якому інші члени групи пишуть позитивні риси, слова підтримки або моральні якості, які вони помічають у цій людині.

Після завершення вправи проводиться рефлексивне обговорення емоційних переживань.

Використання вправи сприяє розвитку позитивного ставлення до інших людей, емоційної відкритості та групової згуртованості.

Четвертий модуль «Формування моральної саморегуляції та відповідальної поведінки» є завершальним етапом програми та спрямований на інтеграцію моральних переконань у реальну поведінку особистості. У межах даного модуля особлива увага приділяється розвитку моральної саморегуляції, відповідальності, здатності до морального вибору та практичного застосування духовно-моральних цінностей у повсякденному житті.

Поведінковий компонент моральності є одним із найбільш складних аспектів морального розвитку, оскільки саме на цьому рівні відбувається

узгодження внутрішніх переконань із реальною поведінкою людини. Тому основним завданням модуля є розвиток внутрішніх механізмів самоконтролю, відповідальності та моральної стійкості.

Основні завдання IV модуля:

- розвиток моральної саморегуляції;
- формування відповідальної поведінки;
- розвиток навичок морального вибору;
- формування стійкості до негативних соціальних впливів;
- розвиток самоконтролю;
- інтеграція моральних цінностей у поведінку.

Основні методи роботи IV модуля:

- поведінкові тренінги;
- моделювання моральних ситуацій;
- рольові ігри;
- техніки самоконтролю;
- вправи морального вибору;
- групова рефлексія;
- техніки відповідального рішення.

Вправа «Складний вибір»

Учасникам пропонуються ситуації морального вибору, у яких необхідно прийняти рішення в умовах конфлікту цінностей.

Після виконання вправи студенти аналізують:

- мотиви свого рішення;
- емоційні переживання;
- можливі наслідки вибору;
- відповідність поведінки власним моральним принципам.

Вправа сприяє розвитку моральної саморегуляції та відповідальної поведінки.

Вправа «Моральна стійкість»

Учасники аналізують ситуації соціального тиску, у яких людина змушена обирати між моральними переконаннями та зовнішнім впливом групи.

Метою вправи є формування здатності відстоювати власну моральну позицію та протидіяти негативним соціальним впливам.

Техніка «Внутрішній контроль»

Студентам пропонується визначити ситуації, у яких їм складно контролювати власну поведінку, після чого вони розробляють індивідуальний план моральної саморегуляції.

Техніка спрямована на розвиток самоконтролю, відповідальності та усвідомленого управління власною поведінкою.

Повна структура тренінгового курсу (12 занять).

Таблиця 3.5

Структура тренінгової програми розвитку християнської моральності студентської молоді

№	Тема заняття	Основний зміст
1	Знайомство та актуалізація моральної проблематики	Вступ, правила, первинна рефлексія
2	Мої життєві цінності	Усвідомлення системи цінностей
3	Моральний вибір особистості	Аналіз моральних дилем
4	Самопізнання і моральна рефлексія	Самоаналіз та усвідомлення переживань
5	Совість і відповідальність	Розвиток моральної самосвідомості
6	Сенс життя та духовні цінності	Духовно-смилова рефлексія
7	Емпатія і співпереживання	Розвиток емоційної чутливості
8	Милосердя і гуманістична взаємодія	Формування гуманістичних установок
9	Конфлікти та моральна поведінка	Конструктивне вирішення конфліктів
10	Моральна саморегуляція	Самоконтроль та моральний вибір
11	Відповідальність і життєва позиція	Формування моральної стійкості
12	Підсумкова рефлексія	Узагальнення досвіду та оцінка змін

Заняття 1. Знайомство та актуалізація моральної проблематики

Мета заняття: створення психологічно безпечної атмосфери у групі, формування мотивації до участі у програмі, актуалізація морально-ціннісної проблематики та усвідомлення значущості духовно-морального розвитку.

Завдання заняття:

- знайомство учасників між собою;
- визначення правил групової взаємодії;
- формування атмосфери довіри;
- актуалізація проблем морального вибору; – первинна моральна рефлексія.

Тривалість заняття – 90–120 хв.

Структура заняття

1. Вступне слово тренера (10 хв.)

Тренер ознайомлює учасників із метою та завданнями програми, пояснює особливості тренінгової форми роботи, принципи добровільності, конфіденційності та безоцінного прийняття.

Окрема увага приділяється значенню моральних цінностей у житті людини, ролі духовності у формуванні особистості та важливості морального саморозвитку в сучасному суспільстві.

2. Вправа-знайомство «Моє ім'я і моя цінність» (15 хв.)

Кожен учасник називає своє ім'я та моральну якість або цінність, яка є для нього особливо важливою.

Після завершення вправи тренер організовує коротке обговорення:

- чому саме ця цінність є важливою;
- як вона проявляється у поведінці;
- що впливає на формування моральних цінностей.

Мета вправи: створення позитивної атмосфери та актуалізація морально-ціннісної сфери.

3. Вправа «Очікування» (10 хв.)

Учасники записують свої очікування від програми та відповідають на питання:

- що я хочу зрозуміти про себе;
- які моральні якості хочу розвинути;
- що для мене означає бути моральною людиною.

Після цього очікування обговорюються у групі.

4. Мінілекція «Християнська моральність як психологічний феномен» (15 хв.)

Тренер коротко висвітлює:

- сутність моральності;
- роль духовних цінностей;
- взаємозв'язок моральності, емпатії та відповідальності;
- особливості морального розвитку студентської молоді.

5. Вправа «Моральна дилема» (25 хв.)

Учасникам пропонується моральна ситуація:

«Студент став свідком несправедливого ставлення до іншої людини, однак втручання може призвести до негативних наслідків для нього самого».

Група аналізує:

- можливі варіанти поведінки;
- моральні наслідки;
- внутрішні переживання;
- відповідальність за вибір.

Мета вправи: розвиток морального мислення та усвідомлення складності морального вибору.

6. Підсумкова рефлексія (10 хв.)

Учасники відповідають:

- що було найважливішим;
- які думки виникли;
- що змусило замислитися.

Очікувані результати заняття:

- формування довірливої атмосфери;
- підвищення мотивації до морального саморозвитку;
- актуалізація моральної проблематики;
- розвиток первинної моральної рефлексії.

Заняття 2. Мої життєві цінності

Мета заняття: усвідомлення власної системи цінностей та її впливу на поведінку особистості.

Завдання:

- розвиток ціннісно-смислової рефлексії;
- усвідомлення життєвих пріоритетів;
- аналіз взаємозв'язку цінностей і поведінки;
- формування внутрішньої мотивації до духовного розвитку.

Структура заняття

1. Вступна рефлексія (10 хв.)

Обговорення змін у переживаннях та думках після попереднього заняття.

2. Вправа «Дерево цінностей» (30 хв.)

Учасники створюють символічне дерево: – коріння – духовні цінності; – стовбур – життєві принципи; – гілки – вчинки; – плоди – наслідки морального вибору.

Після завершення проводиться обговорення.

Питання для рефлексії:

- які цінності є основою мого життя;
- чи завжди моя поведінка відповідає цим цінностям;
- які цінності я хотів би розвинути.

3. Мінілекція «Цінності як основа моральної поведінки» (15 хв.)

Розкриваються:

- поняття цінностей;
- роль духовних цінностей;
- вплив суспільства на моральні орієнтири;
- значення внутрішньо прийнятих цінностей.

4. Вправа «Життєві пріоритети» (20 хв.)

Студенти ранжують перелік життєвих цінностей: – любов; – кар'єра; – віра; – гроші; – дружба; – справедливість; – милосердя; – самореалізація.

Після цього проводиться групове обговорення.

5. Підсумкова рефлексія (10 хв.)

Учасники відповідають:

які цінності стали для мене найбільш значущими;

– що я усвідомив про себе.

Заняття 3. Моральний вибір особистості

Мета: розвиток морального мислення та здатності до відповідального морального вибору.

Основні вправи:

– «Межа морального вибору»;

– аналіз моральних дилем;

– групова дискусія «Чи завжди добро є простим?»;

– рольова гра «Складне рішення».

Детальний сценарій

1. Вступне обговорення (10 хв.)

Що таке моральний вибір? Чому людина інколи знає, як правильно, але чинить інакше?

2. Мінілекція (15 хв.)

Поняття моральної відповідальності та морального конфлікту.

3. Вправа «Складне рішення» (30 хв.)

Учасники працюють у підгрупах над моральними ситуаціями.

4. Дискусія (20 хв.)

Обговорення моральних наслідків рішень.

5. Підсумкова рефлексія (10 хв.)

Аналіз власних переживань.

Заняття 4. Самопізнання і моральна рефлексія

Мета: розвиток здатності до самоаналізу та моральної рефлексії.

Основні вправи:

– «Моральне дзеркало»;

– «Мій моральний досвід»;

– рефлексивний щоденник.

Структура

1. Вступна рефлексія – 10 хв.
2. Мінілекція про моральну рефлексію – 15 хв.
3. Вправа «Моральне дзеркало» – 25 хв.
4. Індивідуальна робота «Мій моральний досвід» – 20 хв.
5. Групове обговорення – 20 хв.
6. Підсумки – 10 хв.

Заняття 5. Совість і відповідальність

Мета: формування внутрішньої моральної відповідальності.

Основні вправи:

- «Совість і відповідальність»;
- «Незавершені речення»;
- «Внутрішній голос».

Детальний сценарій

1. Вступне обговорення (10 хв.)

Що таке совість? Чи можна жити без моральної відповідальності?

2. Мінілекція (15 хв.)

Психологічна природа совісті.

3. Вправа «Незавершені речення» (25 хв.)

Учасники продовжують фрази:

- «Я відчуваю провину, коли...»;
- «Мені важко пробачити собі...»;
- «Відповідальність для мене – це...»

4. Групове обговорення (20 хв.)

5. Рефлексивне підбиття підсумків (10 хв.)

Заняття 6. Сенс життя та духовні цінності

Мета: актуалізація духовно-сислової сфери особистості.

Основні вправи:

- «Мої життєві смисли»;
- «Лист самому собі»;

– медитативно-рефлексивна техніка.

Структура заняття

1. Вступна рефлексія – 10 хв.
2. Мінілекція про сенс життя – 15 хв.
3. Вправа «Мої життєві смисли» – 25 хв.
4. Вправа «Лист самому собі» – 25 хв.
5. Медитативна техніка – 15 хв.
6. Підсумки – 10 хв.

Заняття 7. Емпатія і співпереживання

Мета: розвиток емоційної чутливості та здатності до співпереживання.

Структура заняття

1. Вступна рефлексія (10 хв.)

Обговорення емоційного стану учасників.

2. Мінілекція (15 хв.)

Поняття емпатії та її роль у моральній поведінці.

3. Вправа «Подивись моїми очима» (25 хв.)

Робота у парах.

4. Рольова гра «Підтримка» (20 хв.)

Моделювання ситуацій допомоги іншій людині.

5. Групове обговорення (15 хв.)

Рефлексія переживань і труднощів.

6. Підсумкова вправа «Теплі слова» (10 хв.)

Учасники висловлюють підтримку один одному.

Заняття 8. Милосердя і гуманістична взаємодія

Мета: формування гуманістичних установок та моральної чутливості.

Основні вправи:

- «Милосердя»;
- «Слова підтримки»;
- психодраматична техніка «Допомога іншому».

Структура

1. Вступне обговорення – 10 хв.
2. Мінілекція про милосердя – 15 хв.
3. Вправа «Милосердя» – 25 хв.
4. Рольова гра «Допомога іншому» – 25 хв.
5. Вправа «Слова підтримки» – 15 хв.
6. Рефлексія – 10 хв.

Заняття 9. Конфлікти та моральна поведінка

Мета: розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів.

Основні вправи:

- «Конфлікт і примирення»;
- «Активне слухання»;
- моделювання конфліктних ситуацій.

Структура

1. Вступна рефлексія – 10 хв.
2. Мінілекція про конфлікти – 15 хв.
3. Рольова гра «Конфлікт і примирення» – 30 хв.
4. Вправа «Активне слухання» – 20 хв.
5. Групове обговорення – 15 хв.
6. Підсумки – 10 хв.

Заняття 10. Моральна саморегуляція

Мета: розвиток самоконтролю та відповідальної поведінки.

Основні вправи:

- «Внутрішній контроль»;
- «Складний вибір»;
- техніка саморегуляції.

Структура

1. Вступна рефлексія – 10 хв.
2. Мінілекція про моральну саморегуляцію – 15 хв.
3. Вправа «Складний вибір» – 25 хв.
4. Техніка «Внутрішній контроль» – 25 хв.

5. Групова рефлексія – 15 хв.

6. Підсумки – 10 хв.

Заняття 11. Відповідальність і життєва позиція

Мета: формування моральної стійкості та внутрішньої відповідальності.

Основні вправи:

– «Моральна стійкість»;

– «Моя життєва позиція»;

– аналіз соціального тиску.

Структура

1. Вступне обговорення – 10 хв.

2. Мінілекція – 15 хв.

3. Вправа «Моральна стійкість» – 25 хв.

4. Вправа «Моя життєва позиція» – 25 хв.

5. Рефлексія – 20 хв.

Заняття 12. Підсумкова рефлексія

Мета: узагальнення отриманого досвіду та оцінка особистісних змін.

Основні вправи:

– «Мій шлях змін»;

– «Лист у майбутнє»;

– групова рефлексія.

Структура

1. Вступна рефлексія – 10 хв.

2. Вправа «Мій шлях змін» – 30 хв.

3. Групове обговорення – 25 хв.

4. Вправа «Лист у майбутнє» – 20 хв.

5. Завершальна рефлексія та прощання – 15 хв.

Очікувані результати програми:

– підвищення рівня моральної рефлексії;

– розвиток емпатії;

– формування внутрішньо прийнятої системи цінностей;

- розвиток моральної саморегуляції;
- підвищення відповідальності;
- гармонізація морально-ціннісної сфери особистості.

3.3. Оцінювання ефективності програми розвитку християнської моральності студентської молоді

Оцінювання ефективності авторської програми розвитку християнської моральності студентської молоді здійснювалося в межах формувального експерименту, який був спрямований на перевірку результативності психологічних умов, змісту, методів і тренінгових засобів, розроблених у попередніх підрозділах дослідження. Необхідність проведення формувального експерименту зумовлена тим, що саме експериментальна перевірка дозволяє не лише теоретично обґрунтувати доцільність програми, а й емпірично підтвердити її вплив на розвиток моральної свідомості, рефлексивності, емпатії, ціннісно-смислової сфери та моральної саморегуляції студентів.

Формувальний експеримент розглядався як спеціально організований психолого-педагогічний вплив, у процесі якого створювалися умови для актуалізації духовно-моральної проблематики, розвитку внутрішньої моральної позиції та формування здатності студентів до відповідального морального вибору. Його логіка ґрунтувалася на припущенні, що християнська моральність студентської молоді може бути цілеспрямовано розвинена за умови поєднання когнітивного, емоційного, рефлексивного, ціннісного та поведінкового компонентів психологічної роботи.

У формувальному експерименті взяли участь студенти закладів вищої освіти віком від 17 до 23 років. Загальна кількість учасників становила 62 особи. З них було сформовано дві групи: експериментальну групу, до складу якої увійшли 32 студенти, та контрольну групу, яку становили 30 студентів. Поділ респондентів на групи здійснювався з урахуванням принципу порівнюваності за віком, статтю, курсом навчання та спеціальністю, що

дозволило забезпечити відносну однорідність вибірки та підвищити достовірність результатів дослідження.

Експериментальна група брала участь у тренінговій програмі розвитку християнської моральності, тоді як контрольна група навчалася у звичайному освітньому режимі без спеціально організованого психологічного впливу. Така організація дослідження дала змогу порівняти динаміку змін у двох групах і визначити, чи є зафіксовані позитивні зрушення результатом саме впровадження авторської програми.

Таблиця 3.6

Загальна характеристика учасників формувального експерименту

Група	Кількість студентів	Вік учасників	Умови участі
Експериментальна група	32	17–23 роки	Участь у тренінговій програмі
Контрольна група	30	17–23 роки	Звичайний освітній процес
Усього	62	17–23 роки	Добровільна участь у дослідженні

Як видно з табл. 3.6, структура вибірки формувального експерименту передбачала наявність експериментальної та контрольної груп, що є необхідною умовою для об'єктивного оцінювання ефективності запропонованої програми. Експериментальна група була залучена до систематичної тренінгової роботи, спрямованої на розвиток основних компонентів християнської моральності, тоді як контрольна група не проходила спеціального психологічного втручання. Саме порівняння результатів цих двох груп до і після реалізації програми дозволило виявити характер змін та визначити ефективність розробленого впливу.

Тривалість програми становила 12 занять, які проводилися протягом шести тижнів. Заняття відбувалися двічі на тиждень, тривалість одного заняття становила 90–120 хвилин. Такий формат був обраний з огляду на необхідність забезпечення системності психологічного впливу та водночас збереження прийняттого навчального навантаження для студентів. Регулярність занять

дозволяла підтримувати динаміку групової роботи, поступово поглиблювати рівень моральної рефлексії та забезпечувати послідовний перехід від усвідомлення цінностей до їх практичної реалізації у поведінці.

Організація формувального експерименту передбачала дотримання основних етичних вимог психологічного дослідження. Участь студентів була добровільною, усі учасники були поінформовані про мету, зміст і тривалість програми. Було забезпечено конфіденційність отриманих результатів, а також право учасників відмовитися від участі на будь-якому етапі без негативних наслідків. Особлива увага приділялася створенню психологічно безпечного середовища, оскільки зміст програми торкався особистісно значущих питань, пов'язаних із совістю, вірою, моральним вибором, відповідальністю та духовними цінностями.

Формувальний експеримент було реалізовано у три основні етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Кожен із цих етапів мав власну мету, зміст і процедуру реалізації.

На констатувальному етапі було проведено первинну діагностику рівня сформованості християнської моральності та пов'язаних із нею психологічних характеристик. Зокрема, оцінювалися показники моральної рефлексії, емпатії, релігійно-ціннісної орієнтації, моральної саморегуляції та загального рівня християнської моральності. Отримані результати дали змогу визначити вихідний рівень розвитку досліджуваних показників у студентів експериментальної та контрольної груп, а також переконатися у відсутності суттєвих відмінностей між групами на початку експерименту.

На формувальному етапі було впроваджено авторську тренінгову програму, що складалася з 12 занять і включала чотири змістові модулі: усвідомлення моральних цінностей і духовних орієнтирів; розвиток рефлексії та морального самоусвідомлення; розвиток емпатії та гуманістичної взаємодії; формування моральної саморегуляції та відповідальної поведінки. Кожен модуль мав власну психологічну спрямованість, проте всі вони були об'єднані

спільною метою – розвитком внутрішньо прийнятої системи християнських моральних цінностей.

На контрольному етапі було здійснено повторну діагностику за тими самими методиками, які використовувалися на початку дослідження. Це дало змогу простежити динаміку змін у показниках експериментальної та контрольної груп, порівняти результати до і після програми та встановити ступінь ефективності психологічного впливу.

Табл. 3.7 відображає загальну логіку формувального експерименту, яка передбачає послідовний перехід від виявлення початкового стану досліджуваного явища до цілеспрямованого психологічного впливу та подальшого оцінювання його результативності. Така структура дозволяє простежити не лише факт змін, але й їх психологічну обумовленість змістом програми.

Таблиця 3.7

Етапи формувального експерименту

Етап	Зміст роботи	Основна мета
Констатувальний	Первинна діагностика студентів експериментальної та контрольної груп	Визначення вихідного рівня сформованості християнської моральності
Формувальний	Реалізація тренінгової програми у студентів експериментальної групи	Розвиток моральної свідомості, емпатії, рефлексивності, цінностей і саморегуляції
Контрольний	Повторна діагностика та порівняння результатів	Оцінювання ефективності програми

На констатувальному етапі особливо важливим було встановлення вихідного рівня сформованості християнської моральності у студентів обох груп. Це створило підґрунтя для подальшого порівняльного аналізу й дозволило уникнути необґрунтованих висновків щодо ефективності програми. Формувальний етап був центральним у структурі експерименту, оскільки саме в цей період здійснювався цілеспрямований розвиток морально-ціннісної сфери студентів. Контрольний етап забезпечив можливість емпіричної перевірки

результативності програми шляхом зіставлення показників до і після її впровадження.

Зміст формувального впливу був побудований відповідно до чотирьох векторів розвитку християнської моральності: когнітивного, емоційного, поведінкового та духовно-смислового. Когнітивний вектор реалізовувався через мінілекції, аналіз моральних дилем і дискусії, які сприяли розвитку морального мислення та усвідомленню духовно-моральних принципів. Емоційний вектор забезпечувався вправами на розвиток емпатії, співпереживання, активного слухання та гуманістичної взаємодії. Поведінковий вектор був представлений рольовими іграми, моделюванням моральних ситуацій і техніками моральної саморегуляції. Духовно-смисловий вектор реалізовувався через рефлексивні практики, вправи на осмислення життєвих цінностей, роботу із сенсом життя та моральним самопроекуванням.

Важливим організаційним аспектом експерименту було забезпечення наступності між заняттями. Кожне наступне заняття спиралося на результати попереднього й поглиблювало один із компонентів християнської моральності. Так, перші заняття були спрямовані на актуалізацію моральної проблематики та усвідомлення власних цінностей, середина програми – на розвиток рефлексії й емпатії, а завершальні заняття – на формування моральної саморегуляції та відповідальної життєвої позиції.

Як видно з табл. 3.8, програма мала чітко визначену організаційну структуру, що забезпечувала системність і послідовність психологічного впливу. Обрана тривалість програми дозволила поєднати інтенсивність тренінгової роботи з можливістю поступового засвоєння та осмислення отриманого досвіду. Групова форма роботи сприяла активізації міжособистісної взаємодії, розвитку емпатії, моральної рефлексії та здатності до діалогічного осмислення ціннісних питань.

Таблиця 3.8

Організаційна структура формувального впливу

Параметр	Характеристика
Загальна тривалість програми	6 тижнів
Кількість занять	12
Частота проведення	2 рази на тиждень
Тривалість одного заняття	90–120 хвилин
Форма роботи	Груповий психологічний тренінг
Кількість учасників ЕГ	32 студенти
Кількість учасників КГ	30 студентів
Основні методи	Дискусії, моральні дилеми, рефлексивні вправи, рольові ігри, техніки емпатії та саморегуляції

Загалом організація формувального експерименту дала змогу забезпечити наукову логіку перевірки ефективності програми розвитку християнської моральності студентської молоді. Наявність експериментальної та контрольної груп, проведення діагностики до і після формувального впливу, чітке визначення етапів дослідження та систематичний характер тренінгової роботи створили необхідні умови для об'єктивного оцінювання результативності запропонованої програми.

Одним із ключових етапів оцінювання ефективності програми розвитку християнської моральності студентської молоді стало проведення повторної психодіагностики, метою якої було виявлення змін у морально-ціннісній сфері особистості після завершення формувального експерименту. Повторне діагностичне обстеження дало змогу простежити динаміку розвитку основних психологічних характеристик, що становлять структурну основу християнської моральності, а також оцінити результативність запропонованої програми психологічного впливу.

Психодіагностичне дослідження проводилося двічі: до початку реалізації тренінгової програми та після її завершення. Такий підхід дозволив здійснити порівняльний аналіз показників експериментальної та контрольної груп, визначити характер змін і встановити ступінь ефективності формувального впливу.

На констатувальному етапі дослідження первинна психодіагностика була спрямована на визначення вихідного рівня сформованості християнської моральності та пов'язаних із нею психологічних характеристик. Отримані результати дозволили виявити особливості морально-ціннісної сфери студентської молоді, встановити вихідні показники емпатії, рефлексивності, релігійної ідентичності та моральної саморегуляції, а також переконатися у відносній однорідності експериментальної та контрольної груп.

Повторна психодіагностика проводилася після завершення тренінгової програми та мала на меті оцінити ефективність запропонованого психологічного впливу. Повторне обстеження здійснювалося за допомогою тих самих методик, що використовувалися на констатувальному етапі, що забезпечувало можливість коректного порівняння результатів та визначення динаміки змін.

У межах повторної психодіагностики оцінювалися такі психологічні показники:

- рівень сформованості християнської моральності;
- рівень емпатії;
- рівень рефлексивності;
- особливості релігійної ідентичності;
- рівень моральної саморегуляції.

Комплексний характер психодіагностичного дослідження дозволив оцінити не лише загальний рівень морального розвитку студентів, але й простежити зміни окремих компонентів морально-ціннісної сфери особистості.

Як видно з табл. 3.9, система психодіагностичного супроводу формувального експерименту була спрямована на комплексне вивчення структурних компонентів християнської моральності. Використання декількох взаємодоповнювальних методик забезпечило можливість всебічного аналізу морально-ціннісної сфери особистості та підвищило достовірність отриманих результатів.

Таблиця 3.9

Показники, що оцінювалися у процесі психодіагностичного дослідження

Психологічний показник	Методика дослідження	Етапи вимірювання
Християнська моральність	Авторська анкета «Рівень сформованості християнської моральності»	До та після програми
Емпатія	Методика IRI (адаптована версія)	До та після програми
Рефлексивність	Методика рефлексивності (адаптована)	До та після програми
Релігійна ідентичність	Шкала релігійності CRS	До та після програми
Моральна саморегуляція	Авторська шкала моральної саморегуляції	До та після програми

Особливого значення у дослідженні набув аналіз рівня сформованості християнської моральності як інтегрального показника морально-духовного розвитку особистості. Повторне застосування авторської анкети дозволило оцінити зміни у когнітивному, ціннісно-мотиваційному, поведінковому та рефлексивному компонентах моральності.

Показники емпатії оцінювалися з метою виявлення змін у здатності студентів до співпереживання, емоційного прийняття інших людей та гуманістичної взаємодії. Це було особливо важливо, оскільки розвиток емпатії виступав одним із центральних завдань тренінгової програми.

Дослідження рефлексивності дозволило оцінити динаміку розвитку морального самоаналізу, усвідомлення власних переживань та здатності до внутрішнього морального діалогу. Саме розвиток рефлексивності розглядався у межах дослідження як важливий механізм переходу від зовнішнього засвоєння моральних норм до їх внутрішнього прийняття.

Окрему увагу було приділено вивченню релігійної ідентичності, яка виступала смисловою основою формування християнської моральності. Аналіз змін у рівні релігійної ідентичності дозволив визначити, наскільки програма

сприяла поглибленню духовного самоусвідомлення та внутрішньому прийняттю духовних цінностей.

Не менш важливим показником стала моральна саморегуляція, що відображає здатність особистості контролювати власну поведінку відповідно до внутрішніх моральних принципів. Повторна діагностика цього показника дозволила оцінити ефективність вправ і технік, спрямованих на розвиток самоконтролю, відповідальності та моральної стійкості.

Порівняння результатів первинної та повторної психодіагностики здійснювалося окремо для експериментальної та контрольної груп. Такий підхід дав змогу не лише простежити загальну динаміку показників, але й визначити, чи є зафіксовані зміни результатом саме реалізації тренінгової програми.

Таблиця 3.10

Загальна схема повторної психодіагностики

Етап дослідження	Основний зміст	Мета
Первинна психодіагностика	Вимірювання вихідних показників моральності, емпатії, рефлексивності, релігійної ідентичності та саморегуляції	Визначення початкового рівня розвитку
Формувальний вплив	Реалізація тренінгової програми	Розвиток компонентів християнської моральності
Повторна психодіагностика	Повторне вимірювання тих самих показників	Оцінювання ефективності програми

Як видно з табл. 3.10, повторна психодіагностика виступала завершальним етапом експериментального дослідження та була логічно пов'язана із загальною структурою формувального експерименту. Саме зіставлення результатів до та після реалізації програми дозволило оцінити ефективність запропонованого психологічного впливу та виявити позитивну динаміку розвитку морально-ціннісної сфери студентської молоді.

Особливістю повторної психодіагностики стало поєднання кількісного та якісного аналізу результатів. Кількісний аналіз дозволив встановити статистичні зміни показників, тоді як якісний аналіз був спрямований на

інтерпретацію психологічного змісту виявлених змін, визначення особливостей морального розвитку студентів та аналіз ефективності окремих компонентів програми.

Отже, проведення повторної психодіагностики створило необхідне емпіричне підґрунтя для подальшого аналізу результативності програми розвитку християнської моральності студентської молоді та дозволило перейти до оцінювання динаміки психологічних показників у контрольній та експериментальній групах.

Для оцінювання ефективності програми розвитку християнської моральності студентської молоді було здійснено порівняльний аналіз результатів первинної та повторної психодіагностики в експериментальній і контрольній групах. Основна увага приділялася динаміці таких показників: загальний рівень християнської моральності, емпатія, рефлексивність, релігійна ідентичність та моральна саморегуляція.

Порівняння результатів до та після реалізації програми дало змогу виявити позитивну динаміку саме в експериментальній групі, що свідчить про результативність запропонованого тренінгового курсу.

Таблиця 3.11

Динаміка показників в експериментальній групі до і після реалізації програми

Показник	До програми М	До програми SD	Після програми М	Після програми SD	Динаміка
Християнська моральність	3,18	0,54	4,12	0,47	+0,94
Емпатія	3,21	0,51	4,08	0,44	+0,87
Рефлексивність	3,05	0,58	3,96	0,49	+0,91
Релігійна ідентичність	3,34	0,62	4,01	0,53	+0,67
Моральна саморегуляція	3,10	0,56	4,05	0,46	+0,95

Як видно з табл. 3.11, після реалізації програми в експериментальній групі спостерігається зростання всіх досліджуваних показників. Найбільш

виражені позитивні зміни зафіксовано за показниками моральної саморегуляції (+0,95), християнської моральності (+0,94) та рефлексивності (+0,91). Це свідчить про те, що тренінгова програма найбільшою мірою вплинула на розвиток внутрішніх механізмів морального самоконтролю, здатності до морального самоаналізу та усвідомленої регуляції поведінки.

Зростання інтегрального показника християнської моральності з 3,18 до 4,12 бала засвідчує перехід значної частини студентів від середнього до високого рівня сформованості морально-ціннісної сфери. Це дає підстави стверджувати, що програма сприяла не лише засвоєнню моральних знань, а й глибшому прийняттю духовно-моральних цінностей на особистісному рівні.

Підвищення показника емпатії з 3,21 до 4,08 бала свідчить про розвиток здатності студентів до співпереживання, емоційного прийняття іншої людини та гуманістичної взаємодії. Такі зміни можна пояснити використанням у програмі вправ «Подивись моїми очима», «Слова підтримки», «Милосердя», рольових ігор та технік активного слухання.

Позитивна динаміка рефлексивності з 3,05 до 3,96 бала підтверджує ефективність вправ, спрямованих на моральний самоаналіз, ведення рефлексивного щоденника, аналіз моральних дилем і усвідомлення власних життєвих смислів. Саме рефлексивність виступає важливим механізмом переходу від зовнішнього засвоєння моральних норм до їх внутрішнього прийняття.

Дані табл. 3.12 свідчать, що у контрольній групі після завершення експерименту спостерігаються лише незначні позитивні зміни. Зокрема, інтегральний показник християнської моральності зріс лише на 0,08 бала, емпатії – на 0,06 бала, рефлексивності – на 0,07 бала, релігійної ідентичності – на 0,04 бала, моральної саморегуляції – на 0,06 бала.

Такі незначні зміни можуть бути пояснені природним перебігом освітнього процесу, загальним особистісним розвитком студентів, впливом навчального середовища та міжособистісної взаємодії. Водночас відсутність

спеціально організованого психологічного впливу не забезпечила суттєвої динаміки морально-ціннісної сфери студентів контрольної групи.

Таблиця 3.12

Динаміка показників у контрольній групі до і після завершення експерименту

Показник	До експерименту М	До експерименту SD	Після експерименту М	Після експерименту SD	Динаміка
Християнська моральність	3,20	0,55	3,28	0,52	+0,08
Емпатія	3,19	0,49	3,25	0,48	+0,06
Рефлексивність	3,07	0,57	3,14	0,55	+0,07
Релігійна ідентичність	3,31	0,61	3,35	0,59	+0,04
Моральна саморегуляція	3,12	0,54	3,18	0,53	+0,06

Порівняння результатів експериментальної та контрольної груп дозволяє зробити висновок, що істотне зростання показників у студентів експериментальної групи пов'язане саме з участю у тренінговій програмі.

Як видно з табл. 3.13, найбільша різниця між експериментальною та контрольною групами спостерігається за показником моральної саморегуляції (+0,89), християнської моральності (+0,86), рефлексивності (+0,84) та емпатії (+0,81). Це свідчить про те, що програма мала найбільш виражений вплив саме на ті компоненти, які безпосередньо розвивалися у процесі тренінгових занять.

Таблиця 3.13

Порівняльна динаміка показників експериментальної та контрольної груп

Показник	Динаміка ЕГ	Динаміка КГ	Різниця динаміки
Християнська моральність	+0,94	+0,08	+0,86
Емпатія	+0,87	+0,06	+0,81
Рефлексивність	+0,91	+0,07	+0,84
Релігійна ідентичність	+0,67	+0,04	+0,63
Моральна саморегуляція	+0,95	+0,06	+0,89

Зростання моральної саморегуляції є особливо важливим результатом, оскільки воно свідчить про здатність студентів не лише усвідомлювати моральні норми, а й керувати власною поведінкою відповідно до внутрішньо прийнятих моральних принципів. Це підтверджує ефективність четвертого модуля програми, спрямованого на розвиток відповідальності, самоконтролю, моральної стійкості та здатності до вчинкового самовизначення.

Виражене підвищення рефлексивності підтверджує результативність вправ «Моральне дзеркало», «Мій моральний досвід», «Внутрішній голос», «Щоденник моральної рефлексії». Саме ці техніки забезпечували розвиток морального самоаналізу, здатності оцінювати власні вчинки та усвідомлювати внутрішні мотиви поведінки.

Позитивна динаміка емпатії свідчить про ефективність вправ, спрямованих на розвиток емоційного прийняття, співпереживання та гуманістичної взаємодії. Підвищення цього показника є важливим, оскільки емпатія виступає психологічною основою милосердя, доброзичливості та відповідального ставлення до іншої людини.

Таблиця 3.14

Розподіл студентів експериментальної групи за рівнями сформованості християнської моральності до і після програми

Рівень сформованості	До програми, осіб	До програми, %	Після програми, осіб	Після програми, %
Низький	7	21,9	2	6,3
Середній	18	56,2	10	31,2
Високий	7	21,9	20	62,5
Усього	32	100	32	100

Дані табл. 3.14 демонструють істотні зміни у розподілі студентів експериментальної групи за рівнями сформованості християнської моральності. До початку програми переважна більшість студентів мала середній рівень сформованості християнської моральності – 56,2%. Високий рівень було виявлено лише у 21,9% студентів, тоді як низький рівень також становив 21,9%.

Після реалізації програми частка студентів із високим рівнем християнської моральності зросла до 62,5%. Одночасно кількість студентів із низьким рівнем зменшилася до 6,3%, а частка студентів із середнім рівнем – до 31,2%. Така динаміка свідчить про якісні позитивні зрушення у морально-ціннісній сфері учасників експериментальної групи.

Особливо важливим є те, що зменшення кількості студентів із низьким рівнем супроводжувалося не лише переходом до середнього рівня, а й суттєвим збільшенням частки високого рівня. Це означає, що програма не лише компенсувала недостатньо сформовані компоненти моральності, але й сприяла поглибленню внутрішнього прийняття християнських моральних цінностей.

Таблиця 3.15

Розподіл студентів контрольної групи за рівнями сформованості християнської моральності до і після експерименту

Рівень сформованості	До експерименту, осіб	До експерименту, %	Після експерименту, осіб	Після експерименту, %
Низький	6	20,0	5	16,7
Середній	17	56,7	17	56,7
Високий	7	23,3	8	26,6
Усього	30	100	30	100

У контрольній групі, як видно з табл. 3.15, істотних змін у розподілі студентів за рівнями сформованості християнської моральності не відбулося. Частка студентів із середнім рівнем залишилася незмінною – 56,7%. Кількість студентів із високим рівнем зросла лише з 23,3% до 26,6%, а частка студентів із низьким рівнем зменшилася з 20,0% до 16,7%.

Такі зміни є мінімальними й не свідчать про виражену трансформацію морально-ціннісної сфери. Це підтверджує припущення про те, що без спеціально організованої програми розвитку християнської моральності природні зміни у студентському віці мають обмежений характер.

Табл. 3.16 дозволяє простежити внутрішню структуру змін християнської моральності в експериментальній групі. Найбільш виражена позитивна динаміка спостерігається за рефлексивним компонентом (+1,06), поведінковим компонентом (+0,97) та ціннісно-мотиваційним компонентом (+0,96).

Таблиця 3.16

Динаміка компонентів християнської моральності в експериментальній групі

Компонент християнської моральності	До програми М	Після програми М	Динаміка
Когнітивний	3,42	4,18	+0,76
Ціннісно-мотиваційний	3,25	4,21	+0,96
Поведінковий	3,06	4,03	+0,97
Рефлексивний	2,99	4,05	+1,06

Це свідчить про те, що тренінгова програма найбільше вплинула на ті аспекти моральності, які безпосередньо пов'язані з внутрішнім прийняттям цінностей, осмисленням власного морального досвіду та реалізацією моральних принципів у поведінці.

Зростання когнітивного компонента з 3,42 до 4,18 бала вказує на поглиблення розуміння студентами змісту християнських моральних принципів. Водночас найвища динаміка саме рефлексивного та поведінкового компонентів є особливо цінною, оскільки на початку дослідження ці показники були менш сформованими.

Отримані результати підтверджують, що програма сприяла подоланню розриву між знанням моральних норм та їх практичною реалізацією. Саме цей розрив було виявлено на попередніх етапах емпіричного дослідження як одну з основних проблем морального розвитку студентської молоді.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що авторська програма розвитку християнської моральності студентської молоді має позитивний вплив на всі ключові компоненти морально-ціннісної сфери особистості. Найбільш виражені зміни відбулися у сфері моральної

саморегуляції, рефлексивності, емпатії та інтегрального рівня християнської моральності.

Порівняння експериментальної та контрольної груп засвідчило, що позитивна динаміка в експериментальній групі є значно вищою, ніж у контрольній, що підтверджує ефективність спеціально організованого психологічного впливу. Зміни у контрольній групі були незначними та можуть пояснюватися природним особистісним розвитком, тоді як результати експериментальної групи демонструють якісні зрушення у морально-духовній сфері студентів.

Таким чином, аналіз результатів формувального експерименту підтверджує доцільність упровадження тренінгової програми у практику психологічного супроводу студентської молоді з метою розвитку християнської моральності, моральної рефлексії, емпатії, відповідальності та внутрішньої моральної саморегуляції.

У таблицях використано статистичні показники M (середнє арифметичне значення) та SD (стандартне відхилення). Середнє значення дозволяє визначити загальний рівень розвитку досліджуваного показника у групі, тоді як стандартне відхилення відображає ступінь варіативності індивідуальних результатів респондентів відносно середнього значення.

Для перевірки ефективності авторської програми розвитку християнської моральності студентської молоді було здійснено статистичний аналіз результатів формувального експерименту. Основною метою статистичного опрацювання даних стало встановлення достовірності виявлених змін у показниках морально-ціннісної сфери студентів експериментальної групи та визначення того, чи є зафіксовані позитивні зрушення наслідком реалізації тренінгової програми.

Статистична обробка результатів здійснювалася із застосуванням t -критерію Стюдента для залежних вибірок, що дозволило порівняти показники студентів експериментальної групи до та після реалізації програми. Вибір саме цього статистичного критерію зумовлений необхідністю оцінювання

достовірності змін у межах однієї вибірки за умов повторного вимірювання психологічних показників.

Використання t-критерію Стюдента у межах дослідження дозволило:

- визначити статистичну значущість позитивної динаміки показників;
- підтвердити ефективність формувального впливу;
- виявити найбільш чутливі до психологічного впливу компоненти християнської моральності;
- встановити взаємозв'язок між розвитком моральності та змінами у сфері емпатії, рефлексивності та саморегуляції.

Результати статистичного аналізу представлені у табл. 3.17.

Таблиця 3.17

Результати статистичного аналізу показників експериментальної групи до і після реалізації програми

Показник	t-значення	Рівень значущості (p)	Статистичний висновок
Християнська моральність	4,87	$\leq 0,01$	Зміни статистично значущі
Емпатія	4,35	$\leq 0,01$	Зміни статистично значущі
Рефлексивність	4,62	$\leq 0,01$	Зміни статистично значущі
Релігійна ідентичність	3,91	$\leq 0,05$	Зміни статистично значущі
Моральна саморегуляція	5,04	$\leq 0,01$	Зміни статистично значущі

Як видно з табл. 3.17, усі досліджувані показники продемонстрували статистично значущі позитивні зміни після реалізації тренінгової програми. Найвищі значення t-критерію були отримані за показниками моральної саморегуляції ($t=5,04$), християнської моральності ($t=4,87$) та рефлексивності ($t=4,62$), що свідчить про найбільш виражений вплив програми саме на внутрішні механізми моральної регуляції поведінки та морального самоусвідомлення.

Статистично значуще зростання інтегрального показника християнської моральності підтверджує ефективність комплексного психологічного впливу, спрямованого на розвиток морально-ціннісної сфери студентської молоді. Це означає, що після проходження програми студенти не лише краще усвідомлювали зміст моральних принципів, але й демонстрували більш виражену готовність керуватися ними у поведінці.

Високий рівень статистичної значущості змін за показником моральної саморегуляції підтверджує результативність вправ і технік, спрямованих на розвиток внутрішнього контролю, відповідальності та здатності до морального самоконтролю. Це свідчить про формування у студентів більш стійкої внутрішньої моральної позиції та здатності узгоджувати поведінку з власними моральними переконаннями.

Позитивна динаміка рефлексивності також виявилася статистично значущою ($p \leq 0,01$), що підтверджує ефективність використання рефлексивних технік, морального самоаналізу та вправ, спрямованих на осмислення внутрішніх переживань. Саме розвиток рефлексії забезпечував глибше усвідомлення студентами власних моральних мотивів, переживань та відповідальності за власні вчинки.

Статистично значущі зміни за показником емпатії свідчать про розвиток здатності студентів до співпереживання, емоційного прийняття інших людей та гуманістичної взаємодії. Це підтверджує ефективність використаних у програмі технік активного слухання, рольових ігор, вправ на співпереживання та психотехнік розвитку емоційної чутливості.

Дещо нижчі, проте також статистично значущі зміни було виявлено за показником релігійної ідентичності ($t=3,91$; $p \leq 0,05$). Це може бути пояснено тим, що релігійна ідентичність є більш стійким особистісним утворенням, формування якого потребує тривалішого часу та глибшого духовного досвіду. Водночас навіть помірна позитивна динаміка даного показника свідчить про те, що програма сприяла актуалізації духовно-сислової сфери особистості та посиленню значущості духовних цінностей у житті студентів.

Для порівняння було здійснено статистичний аналіз результатів контрольної групи, який представлено у табл. 3.18.

Дані табл. 3.18 свідчать про відсутність статистично значущих змін у контрольній групі. Незважаючи на незначне зростання окремих показників, отримані значення t-критерію не досягли рівня статистичної значущості ($p > 0,05$). Це підтверджує, що природний перебіг освітнього процесу без спеціально організованого психологічного впливу не забезпечує істотних змін у морально-ціннісній сфері студентської молоді.

Порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп дає підстави стверджувати, що саме участь у тренінговій програмі стала визначальним чинником позитивної динаміки показників християнської моральності, емпатії, рефлексивності та моральної саморегуляції.

Таблиця 3.18

Результати статистичного аналізу показників контрольної групи

Показник	t-значення	Рівень значущості (p)	Статистичний висновок
Християнська моральність	1,12	$> 0,05$	Зміни статистично незначущі
Емпатія	0,94	$> 0,05$	Зміни статистично незначущі
Рефлексивність	1,03	$> 0,05$	Зміни статистично незначущі
Релігійна ідентичність	0,88	$> 0,05$	Зміни статистично незначущі
Моральна саморегуляція	1,06	$> 0,05$	Зміни статистично незначущі

З метою наочнішого представлення результатів було здійснено узагальнення статистичних показників ефективності програми, що представлено у табл. 3.19.

Як видно з табл. 3.19, найбільш виражений вплив програма мала на розвиток моральної саморегуляції, рефлексивності та інтегрального рівня християнської моральності. Це підтверджує припущення про те, що моральний

розвиток особистості є найбільш ефективним за умов поєднання когнітивних, емоційно-рефлексивних та поведінкових механізмів психологічного впливу.

Таблиця 3.19

**Узагальнені результати ефективності програми розвитку
християнської моральності**

Показник	Експериментальна група	Контрольна група	Результат
Християнська моральність	Статистично значуще зростання	Незначні зміни	Програма ефективна
Емпатія	Статистично значуще зростання	Незначні зміни	Програма ефективна
Рефлексивність	Статистично значуще зростання	Незначні зміни	Програма ефективна
Релігійна ідентичність	Помірне статистично значуще зростання	Незначні зміни	Програма ефективна
Моральна саморегуляція	Виражене статистично значуще зростання	Незначні зміни	Програма ефективна

Отримані результати підтверджують висунуту гіпотезу про те, що спеціально організована тренінгова програма сприяє розвитку християнської моральності студентської молоді через актуалізацію моральної рефлексії, формування духовно-моральних цінностей, розвиток емпатії та вдосконалення механізмів моральної саморегуляції.

Таким чином, статистичний аналіз результатів формувального експерименту дозволяє зробити висновок про високу ефективність авторської програми розвитку християнської моральності студентської молоді та доцільність її впровадження у практику психологічного супроводу студентів у закладах вищої освіти.

Результати формувального експерименту засвідчили наявність вираженої позитивної динаміки у розвитку християнської моральності студентської молоді, що підтверджує ефективність запропонованої програми психологічного впливу. Виявлені зміни охоплювали не лише інтегральний рівень моральності, але й окремі компоненти морально-ціннісної сфери особистості – емпатію, рефлексивність, релігійну ідентичність та моральну

саморегуляцію. Отримані результати потребують ґрунтовної психологічної інтерпретації, оскільки саме аналіз внутрішніх механізмів позитивної динаміки дозволяє зрозуміти, яким чином реалізація тренінгової програми сприяла моральному розвитку студентів.

Одним із найважливіших результатів дослідження стало статистично значуще підвищення загального рівня християнської моральності в експериментальній групі. Це свідчить про те, що запропонована програма сприяла не лише когнітивному засвоєнню моральних знань, але й глибшій внутрішній інтеріоризації духовно-моральних цінностей. Важливо зазначити, що зміни відбувалися не на рівні декларативного прийняття моральних норм, а у сфері внутрішньої моральної позиції особистості, що проявлялося у зростанні відповідальності, моральної рефлексії та готовності керуватися моральними принципами у поведінці.

Психологічним механізмом таких змін виступала активізація процесів морального самоусвідомлення, що відбувалася через систематичне залучення студентів до аналізу моральних ситуацій, рефлексивних практик та групових дискусій. Використання вправ «Моральна дилема», «Складне рішення», «Межа морального вибору» сприяло усвідомленню суперечностей між особистими інтересами та моральними цінностями, а також розвитку здатності до морального аналізу власної поведінки.

Особливо важливим є те, що позитивна динаміка інтегрального показника християнської моральності супроводжувалася вираженням зростанням рефлексивного компонента. Це дає підстави стверджувати, що саме розвиток рефлексії став одним із центральних механізмів морального розвитку студентської молоді.

Виявлене статистично значуще підвищення рівня рефлексивності підтверджує ефективність вправ, спрямованих на моральний самоаналіз, усвідомлення внутрішніх переживань та розвиток здатності до внутрішнього морального діалогу. Такі техніки, як «Моральне дзеркало», «Мій моральний досвід», «Внутрішній голос», «Щоденник моральної рефлексії» та

медитативно-рефлексивні вправи створювали психологічні умови для осмислення студентами власного морального досвіду та формування усвідомленого ставлення до власної поведінки.

Психологічний механізм розвитку рефлексивності полягав у переході від зовнішнього оцінювання моральних норм до внутрішнього морального самоаналізу. У процесі тренінгової роботи студенти поступово починали не лише оцінювати правильність чи неправильність вчинків, але й аналізувати внутрішні мотиви поведінки, власні переживання, емоційні реакції та моральні наслідки своїх рішень. Саме ця здатність до внутрішнього морального аналізу виступає важливою умовою формування зрілої моральної позиції особистості.

Особливого значення набуває той факт, що розвиток рефлексивності супроводжувався зростанням моральної саморегуляції. Це свідчить про існування тісного взаємозв'язку між здатністю до морального самоаналізу та внутрішнім контролем поведінки. Студенти, які глибше усвідомлювали власні моральні переживання та внутрішні суперечності, демонстрували більш високий рівень відповідальності та здатності керувати власною поведінкою відповідно до внутрішньо прийнятих моральних принципів.

Найбільш виражена позитивна динаміка була зафіксована саме за показником моральної саморегуляції. Це є надзвичайно важливим результатом, оскільки моральна саморегуляція виступає одним із ключових критеріїв сформованості моральності особистості. На відміну від зовнішньо нормативної поведінки, моральна саморегуляція передбачає здатність особистості самостійно контролювати власні дії, співвідносити їх із моральними принципами та брати відповідальність за власний вибір.

Такі зміни значною мірою були зумовлені використанням вправ поведінкового спрямування: «Складний вибір», «Моральна стійкість», «Внутрішній контроль», рольових ігор, моделювання конфліктних ситуацій та технік саморегуляції. У процесі виконання цих вправ студенти не лише аналізували моральні ситуації, але й практично відпрацьовували навички морального вибору, відповідальної поведінки та подолання соціального тиску.

Психологічний механізм розвитку моральної саморегуляції полягав у формуванні внутрішнього контролю над поведінкою та інтеграції моральних цінностей у систему особистісної самосвідомості. У процесі тренінгової роботи студенти поступово переходили від ситуативного реагування до усвідомленої регуляції поведінки, заснованої на внутрішніх моральних переконаннях.

Важливим результатом дослідження стало також статистично значуще підвищення рівня емпатії. Зростання цього показника свідчить про розвиток здатності студентів до співпереживання, емоційного розуміння інших людей та гуманістичної взаємодії. Це підтверджує ефективність вправ, спрямованих на розвиток емоційної чутливості та подолання егоцентричних тенденцій.

Особливо результативними у цьому контексті виявилися вправи «Подивись моїми очима», «Слова підтримки», «Милосердя», рольові ігри «Підтримка» та «Конфлікт і примирення». Зазначені техніки дозволяли студентам емоційно включатися у переживання інших людей, усвідомлювати їх внутрішній стан та формувати гуманістичне ставлення до міжособистісної взаємодії.

Психологічний механізм розвитку емпатії ґрунтувався на поступовому розширенні емоційного досвіду особистості та розвитку здатності виходити за межі егоцентричного сприйняття. У процесі групової взаємодії студенти навчалися розуміти емоції інших людей, співвідносити їх із власним досвідом та усвідомлювати моральне значення співпереживання.

Особливо важливим є те, що розвиток емпатії супроводжувався посиленням гуманістичних цінностей, милосердя та відповідального ставлення до інших людей. Це свідчить про те, що емоційна чутливість виступає важливим психологічним підґрунтям моральної поведінки та духовно-морального розвитку особистості.

Позитивна динаміка релігійної ідентичності була менш вираженою порівняно з іншими показниками, однак також виявилася статистично значущою. Це може бути пояснено тим, що релігійна ідентичність є більш стійким та глибоким особистісним утворенням, яке формується протягом

тривалого часу під впливом сімейного виховання, духовного досвіду, культурного середовища та особистісного самовизначення.

Водночас навіть помірне зростання показників релігійної ідентичності свідчить про актуалізацію духовно-сислової сфери студентів та посилення значущості духовних цінностей у структурі особистісної свідомості. Цьому сприяли вправи «Мої життєві смисли», «Лист самому собі», рефлексивні обговорення сенсу життя, совісті, відповідальності та морального самовдосконалення.

Психологічний механізм змін у сфері релігійної ідентичності полягав не у формуванні зовнішньої релігійності, а в актуалізації внутрішнього духовного пошуку та осмисленні моральних цінностей як особистісно значущих життєвих орієнтирів. У процесі тренінгу студенти починали глибше усвідомлювати зв'язок між духовними цінностями та власною поведінкою, що сприяло інтеграції моральності у систему життєвих смислів.

Інтерпретація результатів дозволяє зробити висновок, що найбільш ефективним механізмом морального розвитку студентської молоді є поєднання когнітивного, емоційного, рефлексивного та поведінкового впливу. Саме комплексний характер програми забезпечив не фрагментарні зміни окремих якостей, а цілісну трансформацію морально-ціннісної сфери особистості.

Важливо зазначити, що позитивні зміни були зумовлені не лише змістом окремих вправ, але й особливостями організації тренінгового середовища. Принципи добровільності, конфіденційності, безоцінного прийняття, духовної гуманізації та активності учасників створювали психологічно безпечний простір для самопізнання, відкритого обговорення моральних проблем та розвитку внутрішньої моральної позиції.

Групова форма роботи також виступала важливим психологічним чинником ефективності програми. Саме групова взаємодія забезпечувала можливість діалогічного осмислення моральних питань, розвитку емпатії, переживання досвіду підтримки та формування гуманістичних міжособистісних відносин.

Отже, результати формувального експерименту підтверджують ефективність авторської програми розвитку християнської моральності студентської молоді та свідчать про доцільність її використання у практиці психологічного супроводу студентів закладів вищої освіти. Реалізація програми сприяє розвитку моральної свідомості, емпатії, рефлексивності, моральної саморегуляції та духовно-смислової сфери особистості, що забезпечує формування внутрішньо прийнятої системи християнських моральних цінностей і відповідальної життєвої позиції.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дисертаційного дослідження було розроблено, теоретично обґрунтовано та апробовано програму розвитку християнської моральності студентської молоді, спрямовану на формування моральної свідомості, духовно-ціннісних орієнтацій, емпатії, моральної рефлексії та здатності до моральної саморегуляції. Реалізація програми здійснювалася в межах формувального експерименту та передбачала комплексний психологічний вплив на когнітивний, емоційний, поведінковий і духовно-смисловий компоненти морально-ціннісної сфери особистості.

У процесі дослідження було встановлено, що ефективний розвиток християнської моральності студентської молоді можливий за умов цілеспрямованого поєднання рефлексивних, емоційно-ціннісних і поведінкових механізмів психологічного впливу. Теоретичний аналіз і результати емпіричного дослідження дозволили розробити авторську концепцію програми, в основу якої покладено принципи добровільності, конфіденційності, безоцінного прийняття, духовної гуманізації та активності учасників.

Програма була побудована за принципом поетапного морально-духовного розвитку особистості та включала чотири взаємопов'язані модулі: усвідомлення моральних цінностей і духовних орієнтирів; розвиток моральної рефлексії та самоусвідомлення; розвиток емпатії та гуманістичної взаємодії; формування моральної саморегуляції та відповідальної поведінки. Кожен

модуль мав власне психологічне спрямування, систему вправ, технік та тренінгових методів, однак усі вони були об'єднані спільною метою – формування внутрішньо прийнятої системи християнських моральних цінностей.

У межах розділу було обґрунтовано модель етапів розвитку християнської моральності студентської молоді, яка включала мотиваційний, рефлексивний, ціннісний та поведінковий етапи. Встановлено, що процес морального розвитку особистості має поетапний характер і передбачає поступовий перехід від усвідомлення моральної проблематики до інтеграції духовно-моральних цінностей у структуру поведінкової саморегуляції.

Проведений формувальний експеримент підтвердив ефективність запропонованої програми розвитку християнської моральності студентської молоді. У результаті повторної психодіагностики було виявлено статистично значущі позитивні зміни за всіма основними показниками морально-ціннісної сфери особистості в експериментальній групі.

Найбільш виражена позитивна динаміка була зафіксована за показниками моральної саморегуляції, християнської моральності та рефлексивності. Отримані результати свідчать про те, що участь у програмі сприяла розвитку внутрішнього морального контролю, здатності до усвідомленого морального вибору та відповідальної поведінки. Студенти експериментальної групи після завершення програми демонстрували більш високий рівень моральної рефлексії, здатність аналізувати власні вчинки та співвідносити їх із внутрішньо прийнятими моральними принципами.

Позитивні зміни також було виявлено у сфері емпатії та гуманістичної взаємодії. Зростання показників емпатії свідчить про розвиток здатності студентів до співпереживання, емоційного прийняття інших людей, толерантності та моральної чутливості. Це підтверджує ефективність використання рольових ігор, вправ на співпереживання, технік активного слухання та групових форм взаємодії.

Помірна, але статистично значуща позитивна динаміка була встановлена й щодо показників релігійної ідентичності. Це дає підстави стверджувати, що програма сприяла актуалізації духовно-смислової сфери особистості, посиленню значущості духовних цінностей та формуванню більш усвідомленого ставлення студентів до моральних принципів християнської етики.

Важливим результатом дослідження стало встановлення психологічних механізмів розвитку християнської моральності студентської молоді. У процесі формувального експерименту було підтверджено, що провідну роль у моральному розвитку особистості відіграють механізми моральної рефлексії, емпатії, інтеріоризації духовно-моральних цінностей та моральної саморегуляції. Саме через розвиток цих психологічних механізмів забезпечується перехід від зовнішнього засвоєння моральних норм до формування внутрішньо прийнятої моральної позиції.

Результати статистичного аналізу підтвердили достовірність виявлених змін. Застосування t-критерію Ст'юдента дозволило встановити статистично значущу позитивну динаміку в експериментальній групі за всіма основними показниками ($p \leq 0,05$; $p \leq 0,01$), тоді як у контрольній групі суттєвих змін виявлено не було. Це підтверджує, що позитивні зміни у морально-ціннісній сфері студентів є результатом саме реалізації авторської програми психологічного впливу.

Порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп дозволив встановити, що без спеціально організованого психологічного впливу розвиток християнської моральності студентської молоді має фрагментарний і недостатньо виражений характер. Водночас цілеспрямована тренінгова робота забезпечує значно вищий рівень розвитку моральної свідомості, емпатії, рефлексивності та моральної саморегуляції.

Отримані результати підтверджують доцільність використання розробленої програми у практиці психологічного супроводу студентської молоді в закладах вищої освіти. Програма може бути використана у діяльності

психологічних служб, у системі духовно-морального виховання молоді, у тренінговій роботі та програмах особистісного розвитку студентів.

Таким чином, результати формувального експерименту підтвердили ефективність авторської програми розвитку християнської моральності студентської молоді та засвідчили, що спеціально організований психологічний вплив сприяє формуванню моральної свідомості, розвитку емпатії, моральної рефлексії, духовно-ціннісної сфери та здатності до відповідальної моральної поведінки.

ВИСНОВКИ

У ході теоретико-методологічного аналізу здійснено теоретичне узагальнення психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді та визначно психологічні закономірності, структурні компоненти, чинники і механізми розвитку християнської моральності у студентському віці, а також розроблено й апробовано авторську програму її психологічного розвитку. Крім того, встановлено, що християнська моральність є складним інтегральним психологічним утворенням, яке поєднує моральну свідомість, духовно-ціннісні орієнтації, моральну рефлексію, емпатію, відповідальність та моральну саморегуляцію особистості. Доведено, що християнська моральність не зводиться лише до зовнішнього дотримання релігійних норм, а виступає внутрішньо прийнятою системою духовно-моральних цінностей, яка визначає ставлення особистості до себе, інших людей та навколишнього світу.

Студентський вік є сенситивним періодом для становлення морально-ціннісної сфери особистості, оскільки саме у цей період відбувається активне формування світогляду, життєвих смислів, моральної самосвідомості та духовної ідентичності, тому сучасне соціокультурне середовище характеризується суперечливістю моральних орієнтирів, що актуалізує проблему цілеспрямованого психологічного супроводу морального розвитку студентської молоді.

Уточнено психологічний зміст поняття «християнська моральність» та визначено її структуру, до якої включено когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий і рефлексивний компоненти. Доведено, що ефективне становлення християнської моральності можливе лише за умов гармонійного розвитку всіх структурних компонентів морально-ціннісної сфери особистості.

У результаті емпіричного вивчення констатовано, що рівень сформованості християнської моральності студентської молоді має неоднорідний характер, зокрема виявлено, що значна частина студентів

демонструє середній рівень моральної сформованості, який характеризується переважанням декларативного прийняття моральних норм над їх реальною поведінковою реалізацією, водночас, меншою мірою сформованими виявилися поведінковий і рефлексивний компоненти моральності, що виявилось у недостатньо розвинених механізмах моральної саморегуляції, ситуативності морального вибору та недостатньому рівні морального самоаналізу.

Підтверджено взаємозв'язок між рівнем християнської моральності та такими психологічними характеристиками, як емпатія, рефлексивність, релігійна ідентичність і моральна саморегуляція. Встановлено, що високий рівень моральності супроводжується вищими показниками моральної рефлексії, емоційної чутливості, внутрішнього контролю поведінки та усвідомленого прийняття духовно-моральних цінностей.

На основі результатів теоретичного та емпіричного аналізу було розроблено структурно-функціональну модель становлення християнської моральності студентської молоді, яка відображає взаємозв'язок релігійної ідентичності, моральної рефлексії, емпатії, духовно-моральних цінностей та моральної саморегуляції. Доведено, що центральними психологічними механізмами морального розвитку виступають рефлексія, інтеріоризація духовно-моральних цінностей, емпатія та моральна саморегуляція.

Теоретично обґрунтовано та емпірично апробовано авторську програму розвитку християнської моральності студентської молоді, побудовану на принципах добровільності, конфіденційності, безоцінного прийняття, духовної гуманізації та активності учасників. Узагальнено програма передбачала комплексний вплив на когнітивну, емоційну, рефлексивну й поведінкову сфери особистості та реалізовувалася через систему тренінгових модулів, вправ, моральних дилем, рефлексивних практик, рольових ігор і технік моральної саморегуляції.

Підтверджено ефективність запропонованої програми розвитку християнської моральності студентської молоді та констатовано статистично значущі позитивні зміни в експериментальній групі за всіма основними

показниками, а саме: рівнем християнської моральності, емпатії, рефлексивності, релігійної ідентичності та моральної саморегуляції. Найбільш виражена позитивна динаміка була зафіксована у сфері моральної саморегуляції, моральної рефлексії та інтегрального показника моральності.

Отримані результати підтвердили висунуту гіпотезу дослідження про те, що спеціально організований психологічний вплив, спрямований на розвиток моральної рефлексії, емпатії, духовно-моральних цінностей та моральної саморегуляції, сприяє ефективному становленню християнської моральності студентської молоді.

Проведений статистичний аналіз результатів формувального експерименту підтвердив статистично значущу позитивну динаміку показників в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі суттєвих змін виявлено не було, що підтверджує ефективність авторської програми та доцільність її використання у практиці психологічного супроводу студентської молоді.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми становлення християнської моральності студентської молоді, тому перспективними напрямками подальших наукових пошуків є вивчення гендерних особливостей морального розвитку студентської молоді, дослідження впливу цифрового середовища та соціальних мереж на формування духовно-моральних цінностей, аналіз психологічних особливостей моральності молоді в умовах суспільних криз і воєнних викликів, а також розробка програм психологічного супроводу морального розвитку для різних вікових і професійних груп молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболіна Т. Г., Надольний І. Ф. Мораль. Енциклопедія Сучасної України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Т. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69220>
2. Августин Блаженний. Про Місто Боже / пер. П. А. Содомори. *Патріархат*. 2005. № 4. С. 21–24.
3. Алексеєнко А.П. Природа духовності: монографія. Харків: Факт, 2004. 240 с.
4. Антонюк О., Васькіна Н., Остапюк Г., Юра І. Духовно-моральне виховання учнівської молоді як умова сталого розвитку особистості. *Нова педагогічна думка*. 2024. Т. 117. №1 DOI: 10.37026/2520-6427-2024-117-1-51-55.
5. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрец. В. Ставнюка. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
6. Бадражан А. Г. Релігійність особистості як основа духовно-морального розвитку молоді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. 2012. Вип. 21. С.4–11.
7. Балл Г. О. Раціогуманістичний підхід до визначення засад ціннісно налаштованої соціальної поведінки. *Психологія і особистість*. 2015. № 2(1), С. 6–22.
8. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2014. Вип. 43. С. 39-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2014_43_5
9. Баумейстер А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. Київ : Дух і Літера, 2012. 408 с.
10. Безугла М. В. Духовно-культурний потенціал освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. Вип. 3. С. 30-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2015_3_6

11. Безугла М. В. Духовно-культурні цінності освіти і духовна безпека особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. № 4 (79). С. 34–45.
12. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці. 2018. 296 с.
13. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
14. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. №1. С. 124-129.
15. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
16. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту : із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. І. Огієнка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2004. 1375 с.
17. Біблія, Святе Письмо. Українська мала енциклопедія : у 8 т. / за ред. Є. Онацького. Буенос-Айрес : Адміністрація УАПЦ в Аргентині, 1957. 2142 с.
18. Білик Л. І., Чемерис І. А. Духовно-моральне виховання студентської молоді – запорука розвитку нації. *Наукові записки НУ «Острозька академія. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2014. Вип. 27. С. 11–13.
19. Бліхар М. П. Вищий навчальний заклад як середовище формування духовності студентської молоді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 73. С. 136–147.
20. Бліхар М. П. Духовно-ціннісна зорієнтованість трансформації сучасного українського суспільства. *Пріоритетні напрями розвитку суспільних наук у ХХІ столітті*. Херсон, 2018. С. 73–76.
21. Богуш А.М. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : збірник наукових праць. Київ, 2000. Кн.1. С.18–23.
22. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 144-150.

23. Бунчук О. Духовно-моральна культура сучасної молоді як об'єкт педагогічного аналізу. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2025. Вип. 2 (35). С. 35–39. URL: <https://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/download/3437/3904>
24. Вайгель Дж. Свідок надії. Життєпис Папи Івана-Павла II / пер. з англ. Р. Скакуна. Видання 2-е, виправлене й доповнене. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012. 1062 с.
25. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
26. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. 2-те вид., доопрац. і доп. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
27. Вітвицька С. Ціннісні орієнтації та життєва позиція сучасної студентської молоді. *Нові технології навчання*. 2019. № 92. С. 46–52.
28. Гавелія А. Культурні пріоритети сучасної студентської молоді України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 3. С. 147–152. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147372>.
29. Гаврілова Н. Молодіжна релігійна свідомість в контексті соціокультурних змін XXI століття. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 50. С. 138-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2009_50_20
30. Гаврілова Н. С. Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України): автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. К., 2007. 18 с.
31. Гірліна Н. Ю. Духовна культура та процес соціалізації. *Грані*. 2016. № 3 (131). С. 32–36.
32. Гірняк А. Н., Шаюк О.Я. Фактори психологічного благополуччя особистості на різних етапах вікового розвитку: циклічно-вчинковий вимір. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія»*. 2025. № 8(48). С. 1366-1384. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1366-1384](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1366-1384)

33. Гірняк А., Парфанович А., Парфанович І. Соціально-психологічний компонент суб'єктної взаємодії закладів, установ, організацій. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка»*. 2025. № 5 (35). С. 1047-1058. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-5\(35\)-1047-1058](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-5(35)-1047-1058)
34. Головаха Є. І. Модернізація й зміна системи цінностей в українському суспільстві. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 1. С. 130–131.
35. Гордієнко С. Г. Формування духовності дітей та молоді засобами християнської моралі (сучасний погляд). *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: педагогіка, психологія і соціологія*. Вип. 3 (145). Донецьк, Дон НТУ, 2009. URL: <https://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/17782/4/gordienko.pdf>
36. Григорій Сковорода : філософія життя і творчості «українського Сократа» : біобібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Наук. б-ка ; уклад. Т. І. Неудачина ; бібліогр. ред. О. І. Романовська ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Вид. 2-ге, випр. та доп. Харків : ХНПУ, 2022. 454 с.
37. Данилевська С. А., Каткова Т. А. Особливості дослідження рівня сформованості духовної культури молоді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2015. Вип. 1 (46). С. 111–117.
38. Дубасенюк О. А. Духовно-моральне виховання студентської молоді. Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 78–87.
39. Дудченко В. Д. Духовні цінності в контексті соціокультурного розвитку сучасного українського суспільства. *Філософські обрії*. 2012. № 27. С. 60–68.
40. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : збірник наукових праць / гол. редактор Г. П. Шевченко. Вип. 2 (101), Ч.1. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 308 с.

41. *Духовність як складова Української державності* : збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції: Харків, 9-10 квітня 2019 р. Харків: ХНУБА, 2019. 348 с.
42. Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (XX – початок XXI століття): монографія. НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. 464 с.
43. Духовно-моральне виховання дітей: історія і сучасні тенденції : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ворожбіт В. В. та ін.; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків: Основа, 2011. 327 с.
44. Духовно-моральні засади розвитку особистості: філософсько-психологічні та педагогічні виміри: монографія / за наук. ред. М. О. Кириченка ; Нац. акад. пед. наук України, Держ. закл. вищ. освіти «Ун-т менеджменту освіти», Громад. рада з питань співпраці з Церквами та релігійн. орг. при МОН України. Київ : ДЗВО «Ун-т менеджменту освіти», 2024. 468 с.
45. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемічна система в Австралії / пер. з фр. Київ : Видавництво Жупанського, 2002. 424 с.
46. Євтух М. Б. Проблеми виховання молоді в світлі християнського вчення. *Вісник православної педагогіки*. № 1: Матеріали церковно-світської конференції «Християнські цінності в освіті і вихованні». Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра. 24-26 березня 1999 року. С. 54-59.
47. Жигайло Н. І. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2009. № 6. С. 227-237
48. Жуковський В. М. Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. *Українське релігієзнавство*. 1996. № 1. С. 40-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_1996_1_10
49. Зимянський А. Р. Психологічні умови розвитку моральної самосвідомості підлітків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Дрогобич, 2015. 226 с.

50. Історія християнської церкви в Україні: релігієзнавчий довідковий нарис / за ред. О. С. Онищенка. Київ : Наукова думка, 1991. 104 с.
51. Камю А. Міф про Сізіфа /пер. з фр. Олег Жупанський. Харків : Портфель. 2015. 105 с.
52. Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
53. Кант І. Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука / пер. І. Мірчука. Львів : Неділя, 1930. 172 с.
54. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. 720 с.
55. Карпюк Ю. Я. Християнські цінності – непересічні орієнтири духовного розвитку особистості людини. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. № 2. 2012. С. 50–62.
56. Керецман Н. П. Середньовічна церква в іменах, термінах і назвах: глосарій. / рец. : І. О. Мандрик, І. О. Міськов; відп. за вип. : Ю. В. Данилець; вид. вип. і доп. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. 226 с.
57. Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2018. Вип. 53. С. 64–73.
58. Коберник Л. О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці : автореф. дис.... канд. психол. наук : 19.00.07 . Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2010. 20 с.
59. Кравчук С. Л. Психологічні особливості духовних цінностей та неконструктивних форм поведінки в юнацькому віці у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 3. Т. 1. С. 104–108.
60. Крисюк Г. Я. Психологічні особливості соціалізації студентської молоді. Проблеми загальної та педагогічної психології. 36. наук. праць

інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. 11, ч. 1. Київ, 2009. С. 229–238.

61. Кузнєцова О. О. Етичне вчення Лоуренса Кольберга в контексті американської філософської думки : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Київ, 2010. 20 с.

62. Кульчицький В. Р. Ментальна готовність до змін і становлення християнської моральності студентської молоді: психологічний аспект. Формування адаптивних стратегій розвитку України: монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ. 2025. С. 233-242. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/33072d7b-68ff-49e6-b99c-70dfcd441e28>

63. Кульчицький В. Р. Психологічні детермінанти розвитку духовних цінностей студентів в умовах сучасного суспільства. *Наукові перспективи*. 2026. №4(70). С. 2045-2054. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4\(70\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70))

64. Кульчицький В. Р. Психологічні предиктори становлення християнської моральності студентської молоді: результати емпіричного дослідження. *Гуманітарний форум*. 2026. № 4 (1). DOI: [https://doi.org/10.60022/4\(1\)-1-GF](https://doi.org/10.60022/4(1)-1-GF)

65. Кульчицький В. Р. Специфіка розуміння духовності в контексті розвитку особистості в юнацькому віці. *Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки* : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Свалява, 6 червня 2025 року). Свалява : Закарпатський навчально-науковий інститут ЗУНУ, 2025. С. 221-223. URL: https://iadte.wunu.edu.ua/materials_2025.pdf

66. Кульчицький В. Р. Сучасні проблеми росту духовного потенціалу сучасної молоді. Суспільство в умовах емерджентного розвитку : монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ, 2023. 320 с. С.78-88. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/976b065a-99e6-416a-ab6c-2840be70fe04/content>

67. Кульчицький В. Р. Теоретико-методологічний аналіз міжособистісних стосунків батьків і дітей. Трансформація суспільних відносин:

глобальні виклики, економічні проблеми та стратегії адаптації : монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н.Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ. 2024. 576 с. С. 460-470. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/0f354136-4d3f-42e1-a545-c43234a48c34>

68. Кульчицький Р. В., Кульчицький В. Р., Гадомська Л. Б. Ретроспективна оцінка духовно-морального виховання молоді в процесі еволюції суспільства. *Національне відродження та розвиток освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України* : збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чортків, 9-10 червня 2023 р). Чортків, ЗУНУ. 2023. С. 150-155. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/6ccf9561-fe8b-4563-9ef4-63a71dafd8b3>

69. Лавренко О. Моральність як складова економічної культури особистості студентської молоді. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2014. № 2(2). С. 40–43.

70. Лаппо В.В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально виховному процесі вищого навчального закладу: автореф. дис. ...д-ра пед.наук : 13.00.07.Київ, 2018. 44 с.

71. Лаппо В. В. Психолого-педагогічні засади розвитку емпатії у контексті духовно-ціннісного самовизначення студентів ВНЗ. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(1). С. 343–354.

72. Ларіна Т. О. Роль життєстійкості в оптимізації самоздійснення особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2010. Вип. 24. С. 137-146.

73. Лебедик Л. Духовні засади успішної професійної соціалізації молоді. *Українська професійна освіта*. 2021. № 9–10. С.193–203

74. Левик Б. Християнська мораль у сучасному українському суспільстві. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. № 19. С. 117–121.

75. Левківська К. В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів: навч.-метод. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2017. 136 с.
76. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння : у 4 кн. / пер. Н. Бордукової. Харків : Акта, 2007.
77. МакІнтайр А. Після чесноти: дослідження з теорії моралі / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2002. 436 с.
78. Максименко С. Д. Психологія особистості: змістовні ознаки. Наука і освіта. 2014. № 5. С. 45-52.
79. Максименко С., Максименко К. Психологічне здоров'я та його порушення. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 18. С. 3–14.
80. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Соціологія*. 2013. Т. 225. Вип. 213. С. 27–30.
81. Мілль Дж. С. Про свободу та інші есе / пер. з англ. Київ : Основи, 2001. 463 с.
82. Мітіна С. В. Психологія особистості: навч.-метод. Посібник. Київ, 2020. 274 с.
83. Молодиченко В. В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти (філософський аналіз). Київ: Знання, 2010. 384 с.
84. Москалець В. П. Психологія релігії. навч. посіб. К.: Академвидав, 2004. 240 с
85. Мудрак М., Копач Б. Вікові особливості формування релігійної толерантності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2026, том 37 (76) № 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.1/02>
86. Мудрак М., Копач Б. Психологічні детермінанти варіативності релігійної толерантності в поведінці особистості. *Перспективи та інновації науки*. 2026. № 1 (59). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1\(59\)-3495-3504](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1(59)-3495-3504)

87. М'ясоїд П. А. Суб'єктний підхід у психології і людина як предмет пізнання. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2018. № 2. С. 41-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fpgn_2018_2_8.
88. М'ясоїд П. Принцип історизму і мислення у психології. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4. С. 38-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2019_3-4_4.
89. Нечаєва Л. В. Духовно-релігійна культура – основа морального виховання учнів. *Наука і освіта*. 2000. № 5. С. 5–16.
90. Ніцше Фр. По той бік добра і зла (Прелюдія до філософії майбутнього). Генеалогія моралі: пер. з нім. / Фрідріх Ніцше; Пер. Анатолій Онишко; Вступ Сільс-Марія; Ред. Петро Таращук. Львів: Літопис, 2002. 320 с. URL: <https://lib.in.ua/120370-po-toj-bik-dobra-i-zla-genealogiia-morali/>
91. Новий Завіт / пер. І. Хоменка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2022. URL: <https://ugcc.ua/library/bible/>
92. Огієнко І. Українська культура. Київ: Абрис. 1991. 272 с.
93. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. Вид. 3-є. Вінніпег: Товариство «Волинь», 1970. 272 с.
94. Огірко О. В. Формування особистості студентської молоді на основі духовно-моральних ціннісних орієнтирів. *Особистість в екстремальних умовах: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 квітня 2025 р., м. Львів)*. Львів, 2025. С. 334-338
95. Онищенко В. Моральна культура особистості: ноологічні контексти ідентифікації. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2010. № 1/2. С. 203-216.
96. Павелків Р. В. Місце просоціальної поведінки у формуванні моральних цінностей особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2014. Вип. 3. С. 4–8.
97. Павелків Р. В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2018. Вип. 11. С. 5–10.

98. Павленко І. Г. Педагогічні умови оптимізації процесу формування моральної свідомості сучасної студентської молоді. *Грааль науки*. 2024. № 38. С. 318-325.
99. Павлик Н. В. Гармонізація характеру особистості в юнацькому віці у світлі християнської антропології. *Наука і суспільство*. 2014. № 1/2. С. 45–53.
100. Павлик Н. В. Гармонізація характеру особистості в юнацькому віці: розвиток морально-комунікативних якостей. *Наука і суспільство*. 2014. № 9/10. С. 54–63.
101. Палагнюк М., Фомін К. Розвиток світогляду та цінностей студентів технічного університету в контексті духовно-морального виховання. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2023. Vol. 10, № 1. С. 99–107.
102. Пачковський Ю. Ф., Бліхар М. П. До проблеми духовних цінностей у соціологічному дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2017. Вип. 11. С. 54–68.
103. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навч. посіб / Калашнікова Л. М., Жерновникова О.А. Харків, 2016. 260 с.
104. Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ: Наш час, 2005. 280 с
105. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія / за заг. ред. М.Й. Боришевського. К.: Педагогічна думка, 2011. 200 с.
106. Психологія моральності та етикету: метод. рек. для психологів, педагогів, студ. вищ. навч. закл., учнів ст. кл. серед. шк. / С. І. Орлова ; Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Л.Українки, 2008. 41 с.
107. Релігія і нація в суспільному житті України й світу: монографія / за ред. Л. О. Филипович. Київ : Наукова думка, 2006. 287 с.
108. Рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів у пошуках відповідей на виклики ХХІ століття : колективна монографія / за заг. наук. ред. докт. філос. н. О. Рупташ. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. 480 с

109. Сабацишин Р. О., Коробко Л. Р., Масюк П. М. Філософські основи духовно-морального виховання. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія». 2012. Вип. 21. С.149–150.
110. Савчин М. В Здатності особистості: монографія. К. : Академвидав, 2016. 288 с.
111. Савчин М. В. Духовна парадигма психології: монографія. К. : Академвидав, 2013. 252 с.
112. Савчин М. В. Духовний потенціал людини: монографія / Вид. 2-ге, пер., доп. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 508 с.
113. Савчин М. Моральна сфера особистості та її сутнісні визначення. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1 (85). С. 149–162.
114. Сапожников С. В. Духовно-моральний розвиток учнівської молоді в реаліях сьогодення. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2023. № 2 (26). С. 149–159.
115. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / пер. з фр., передм. і прим. С. Колядка. Київ : Основи, 2001. 854 с.
116. Сембрат А. Л. Моральне виховання старшокласників у навчально-виховному процесі гімназії: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2007. 22 с.
117. Сиданич І. Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2013. Вип. 2013. С. 233–241.
118. Сиданіч І. Л. Формування духовних цінностей у майбутніх фахівців в умовах війни. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2025. Вип. 34 (63). С. 272–290. URL: <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpop/article/download/890/1894>
119. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. 576 с.

120. Ставицька С. О. Теоретичний аналіз проблеми механізмів розвитку духовної самосвідомості особистості в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 630–645.

121. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики. *Шлях освіти*. 2006. №1. С. 2-7.

122. Сухомлинська О. Духовність як надбання особистості: український вимір. Горизонт духовності виховання: колективна монографія / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Вільнюс. Zuvedra. 2019. С. 287-299.

123. Табачук Ю. В. Моральна свідомість особистості: психологічні виміри аналізу. *Проблеми сучасної психології*: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Вип. 13. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С. 497–506.

124. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ: Каравела, 2013. 312 с.

125. Тлумачний словник-довідник моральних та духовних понять і термінів : навч. посіб. для студ. ВНЗ / уклад. О. А. Біда; ред. Л. І. Прокопенко; Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси : Видавництво ЧНУ, 2006. 244 с.

126. Фазан Т. Сучасні духовно-моральні аспекти виховання у закладах вищої освіти. *Педагогічні науки*. 2022. № 79. С. 142–146. DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264673>.

127. Фарина С. Я. Духовні цінності як домінанта поведінки особистості в кризових умовах. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. 3. С. 45-55.

128. Филипович Л. О. Етнологія релігії. Теоретичні проблеми. Вітчизняна традиція осмислення. Київ: Світ Знань, 2000. 333 с.

129. Филипович Л. О. Фундаменталізація християнства як тенденція сучасного релігійного життя. *Релігія та соціум*. 2013. № 3–4. С. 17–25.
130. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика. Монографія / Е.Р. Заредінова. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 372 с.
131. Фурман А. А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.
132. Фурман О. Є. Джерела та засади досягнення позитивно-гармонійної Я-концепції як структурно-функціональної цілісності. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 142-168. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.142>
133. Фурман О. Є. Успішність, успіх і Я-концепція особистості. *Психологія і суспільство*. 2023. №1. С. 191-198. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.01.191>
134. Фурман О. Є., Шафранський В. В., Гірняк Г. С. Міжособове спілкування і вплив як осереддя та інструмент соціально-психологічної роботи. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С. 83-96. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.083>
135. Хайруліна В. Відродження духовної місії української освіти. Горизонт духовності виховання: колективна монографія/ The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Вільнюс. Zuvedra. 2019. С. 91-107.
136. Чекаловська Г. З., Кульчицький В. Р. Психологічні основи формування духовних цінностей студентів у освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 3(55). С. 2761-2771. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-3\(55\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-3(55))
137. Чекаловська Г. З., Кульчицький В. Р. Педагогічні умови розвитку професійної компетентності майбутнього керівника закладу освіти. Інновації в освіті: перспективи розвитку : матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. (Тернопіль, 20 травня 2021 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2021. С. 157-159. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/64570469-a880-472b-8f20-d67f397b4066/content>

138. Чернілевський Д. В. Духовна культура особистості: навч. посібник: вид. 2-ге / за ред. Д. В. Чернилевського. Вінниця: АМСКП. 2010. 460 с.
139. Чжоу Ц. Ціннісні засади виховання духовної культури студентської молоді. *Педагогічні науки*. 2016. № 72. С. 72–76.
140. Чорноморець Ю., Левченко Т. Віра як акт розумної волі. Колегія. *Часопис Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського в Києві*. №3 (16). Київ: Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2008. С. 137-153.
141. Шандрук С. К. Психологія професійної діяльності: підручник. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 256 с.
142. Шандрук С., Бугерко Я., Сікора Є. Психологічні чинники професійного самовизначення здобувачів вищої освіти. *Наукові перспективи*. 2026. 2 (68). С. 2106-2121. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-2106-2121](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-2106-2121)
143. Шпиг Н. Моральні та духовні цінності студентів: науково-теоретичне дослідження сутності та механізмів формування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2025. № 2(29). С. 218–227. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748082>.
144. Юзвак Ж. М. Духовність: психологічні аспекти. Матеріали 4-х Костюківських читань (Київ, 25 верес. 1996 р.). К. : Вид-во «Док-К», 1996. Т. 3. В кн. : *Українська психологія: сучасний потенціал*. С. 373-378.
145. Юнг К. Г. Аналітична психологія. Видавництво : Центр учбової літератури, 2022. 250с
146. Юркевич Г. Й., Кульчицький В. Р. Акмеологічно-духовні цінності у психології професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2025. № 2(48). С.1811-1823. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2\(48\)-1811-1823](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-1811-1823)
147. Юркевич Г. Й., Кульчицький В. Р. Перфекціонізм як одна із детермінант синдрому професійного вигорання. Постпандемічний розвиток суспільства: економічні, соціальні та психологічні аспекти : монографія / за ред

канд.екон. наук, доц. Кульчицької Н.Є. Чортків: ЗУНУ, 2022. 280 с. С. 101-116.
URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/d4db5786-de78-46b0-a37e-fb3b57b1ed05>

148. Aquinas T. *Summa Theologiae: Complete Set*. Lander, WY : The Aquinas Institute for the Study of Sacred Doctrine, 2012. 5256 p.

149. Aristotle. *Eudemian Ethics* / transl. and ed. B. Inwood, R. Woolf. Oxford : Oxford University Press, 2013. 240 p. DOI: http://doi.org/10.4159/DLCL.aristotle-eudemian_ethics.1935

150. Barinov S., Shandruk S. Psychodiagnosis of Altruistic Orientation of a Volunteer. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2025. Вип. 73, С. 465-474. <https://doi.org/10.34142/23129387.2025.73.30>

151. Bergman R. C. Why Be Moral? A Conceptual Model from Developmental Psychology. *Human Development*. 2002. Vol. 45, No. 2. P. 104–124.

152. Bonhoeffer D. *Ethics*/ edited by Eberhard Bethge; English trans. Green Krauss, Stott & West. Fortress Press, 2008. URL: <https://books.google.bj/books?id=Qd6NCwAAQBAJ>

153. Brackett M.A., Rivers S.E., Salovey P. Emotional Intelligence: Implications for Personal, Social, Academic, and Workplace Success. *Social and Personality Psychology Compass*. 211. No. 5. P. 88-103. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00334.x>

154. Damon W. Self-Understanding and Moral Development from Childhood to Adolescence. *Morality, Moral Behavior, and Moral Development*. New York : John Wiley & Sons, 1984. P. 109–127.

155. Daniels N. Moral Theory and the Plasticity of Persons. *The Monist*. 1979. Vol. 62, No. 3. P. 265–287.

156. Davis M. H. Measuring Individual Differences in Empathy: Evidence for a Multidimensional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1983. Vol. 44, No. 1. P. 113–126. DOI: <http://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>.

157. Derrida J. *Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning and the New International*. New York : Routledge, 1994. 258 p.

158. DiNoia J. A., Cessario R. *Veritatis Splendor and the Renewal of Moral Theology*. Princeton, NJ : Scepter Publishers ; Huntington, IN : Our Sunday Visitor ; Chicago, IL : Midwest Theological Forum, 1999. 290 p.
159. Eisenberg N. *Altruistic Emotion, Cognition, and Behavior*. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1986. 337 p.
160. Eisenberg N., Miller P. A. The Relation of Empathy to Prosocial and Related Behaviors. *Psychological Bulletin*. 1987. Vol. 101, No. 1. P. 91–119.
161. Erikson E.H. *Insight and responsibility*. New York: W.W. Norton and Company, Inc., 1994. 256 p.
162. Frankl V. *Man's Search for Meaning*. New York: Washington Square Press, 1988. URL: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2017/07/mans-search-for-meaning.pdf>
163. Gentile G. *Introduction to Philosophy*. Whitefish, MT : Kessinger Publishing, 2006. 200 p.
164. Gilligan C. *Beyond Morality: Psychoanalytic Reflections on Shame, Guilt, and Love. Moral Development and Behavior: Theory, Research, and Social Issues*. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1976. P. 310–339.
165. Gilligan C. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1982. 184 p.
166. Gilligan C. *In a Different Voice: Women's Conceptions of Self and Morality. Harvard Educational Review*. 1977. Vol. 47, No. 4. P. 481–517.
167. Haidt J. *The Moral Emotions. Handbook of Affective Sciences*. Oxford : Oxford University Press, 2003. P. 852–870.
168. Hoffman M. L. *Empathy and Moral Development. The Annual Report of Educational Psychology in Japan*. 1996. Vol. 35. P. 157-162.
169. Huber S., Huber O. W. The Centrality of Religiosity Scale (CRS). *Religions*. 2012. Vol. 3, No. 3. P. 710–724. DOI: <http://doi.org/10.3390/rel3030710>.
170. John O. P., Srivastava S. *The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives*. In: Pervin L. A., John O. P. (Eds.).

Handbook of Personality: Theory and Research. 2nd ed. New York : Guilford Press, 1999. P. 102–138.

171. Juujärvi S. The Ethic of Care and Its Development. Helsinki : University of Helsinki, 2003. 360 p.

172. Kant I. Critique of Pure Reason. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 785 p.

173. Kohlberg L. Development as the Aim of Education. *Harvard Educational Review*. 1972. Vol. 42, No. 4. P. 449–496.

174. Kohlberg L. Essays on Moral Development. Vol. 2: The Psychology of Moral Development. San Francisco : Harper & Row, 1984. DOI: <https://doi.org/10.1002/job.2052>

175. Kohlberg L. Moral Stages and Moralization: The Cognitive-Developmental Approach. *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues*. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1976. P. 31–53.

176. Kurtines W. M., Gewirtz J. L. (eds.). *Morality, Moral Behavior, and Moral Development*. New York : John Wiley & Sons, 1984. 424 p.

177. Locke J. An Essay Concerning Human Understanding. URL: https://www.philotextes.info/spip/IMG/pdf/essay_concerning_human_understanding.pdf

178. MacIntyre A. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. 3rd ed. Notre Dame : University of Notre Dame Press, 2007. 286 p.

179. Maslow A. H. *Toward a Psychology of Being*. Princeton: D. Van Nostrand Company, 1968. 240 p.

180. Myyry L. Components of Morality: A Professional Ethics Perspective on Moral Motivation, Moral Sensitivity, Moral Reasoning and Related Constructs among University Students. Helsinki : University of Helsinki, 2003. 131 p.

181. Narvaez D. The Development of Moral Imagination. *The Ethics of Creativity*. 2014. P. 25-45.
URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137333544_2

182. Narvaez D. Moral Text Comprehension: Implications for Education and Research. *Journal of Moral Education*. 2001. Vol. 30, No. 1. P. 43–54.
183. Narvaez D., Bock T. Moral Schemas and Tacit Judgment or How the Defining Issues Test Is Supported by Cognitive Science. *Journal of Moral Education*. 2002. Vol. 31, No. 3. P. 297–314.
184. Noddings N. *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley : University of California Press, 1984. 216 p.
185. Parfit D. *Later Selves and Moral Principles*. Philosophy and Personal Relations: An Anglo-French Study. London : Routledge & Kegan Paul, 1973. P. 137–169.
186. Pargament K. I. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press, 1997. P. 163-197.
187. Piaget J. *The Moral Judgment of the Child*. New York : Free Press, 1997. 416 p.
188. Power F. C., Higgins A., Kohlberg L. *Lawrence Kohlberg's Approach to Moral Education*. New York : Columbia University Press, 1989. 322 p.
189. Rawls J. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1971. 607 p.
190. Rest J. R. *Moral Development: Advances in Research and Theory*. New York: Praeger, 1986. 224 p.
191. Rest J. R., Narváez D. *Moral Development in the Professions: Psychology and Applied Ethics*. 1st ed. New York : Psychology Press, 1994. 248 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781410601162>.
192. Rest J. R., Narvaez D., Thoma S. J., Bebeau M. J. *DIT2: Devising and Testing a Revised Instrument of Moral Judgment*. *Journal of Educational Psychology*. 1999. Vol. 91, No. 4. P. 644–659. DOI: <http://doi.org/10.1037/0022-0663.91.4.644>.
193. Rogers C. R. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin, 1961. 420 p.
194. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973. P. 341-354.

195. Rosenberg, M. *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton: Princeton University Press, 1965. 326 p.
196. Shandruk S. Psychosocial aspects of conflictual interaction among persons with disabilities in contemporary society. *Personality and Environmental Issues*. 2026. Vol. 5. Issue 1. P. 91-96. [https://doi.org/10.31652/2786-6033-2026-5\(1\)-91-96](https://doi.org/10.31652/2786-6033-2026-5(1)-91-96).
197. Schwartz S. H. A Repository of Schwartz Value Scales with Instructions and an Introduction. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2021. Vol. 2, No. 2. DOI: <http://doi.org/10.9707/2307-0919.1173>.
198. Schwartz S., Bardi A. Values and Behavior: Theory and Recent Developments. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2003. Vol. 29(10). DOI: <https://doi.org/10.1177/01461672032546>.
199. Seligman M. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York: Free Press, 2021. P. 112–130.
200. Shpyh N. Moral and spiritual values of students: theoretical research. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2025. No 29. P. 218-227.
201. Wark G., Krebs D. L. Gender and Dilemma Differences in Real-Life Moral Judgment. *Developmental Psychology*. 1996. Vol. 32, No. 2. P. 220–230.
202. Weigel G. *Witness to Hope: The Biography of Pope John Paul II*. New York : Harper Collins Publishers, 1999. 992 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

АВТОРСЬКА АНКЕТА
«РІВЕНЬ СФОРМОВАНOSTІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ
МОРАЛЬНОСТІ»

Інструкція

Шановний(а) учаснику(це)!

Прочитайте кожне твердження та оцініть ступінь своєї згоди з ним за шкалою:

Бал	Значення
1	Повністю не згоден
2	Скоріше не згоден
3	Важко відповісти
4	Скоріше згоден
5	Повністю згоден

Когнітивний компонент

1. Я добре розумію основні християнські моральні принципи.
2. Я усвідомлюю значення моральної відповідальності.
3. Я розумію моральні наслідки своїх вчинків.
4. Я знаю основні християнські цінності.
5. Я розумію важливість прощення у моральному житті.
6. Я замислююся над питаннями добра і зла.

Ціннісно-мотиваційний компонент

7. Для мене важливо жити відповідно до моральних принципів.
8. Я вважаю милосердя важливою життєвою цінністю.
9. Я прагну бути чесною людиною.
10. Я намагаюся керуватися совістю у своїх вчинках.
11. Моральні цінності є важливими у моєму житті.
12. Я прагну духовного самовдосконалення.

Поведінковий компонент

13. Я допомагаю іншим людям.
14. Я намагаюся не завдавати шкоди іншим.
15. Я контролюю власні негативні емоції.
16. Я здатний визнавати власні помилки.
17. Я намагаюся поводитися справедливо.
18. Я готовий нести відповідальність за свої вчинки.

Рефлексивний компонент

19. Я часто аналізую свої вчинки.
20. Я замислююся над сенсом своїх дій.
21. Я оцінюю свої рішення з моральної точки зору.
22. Я намагаюся зрозуміти власні мотиви.
23. Я прагну морального саморозвитку.
24. Я замислююся над сенсом життя.

Ключ до методики

Рівень	Кількість балів
Низький	24–56
Середній	57–88
Високий	89–120

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

№	Відповідь
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	
15	
16	
17	
18	
19	
20	
21	
22	
23	
24	

ШКАЛА РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (АДАПТОВАНА CRS)

Інструкція:

Оцініть твердження за шкалою від 1 до 5.

1. Релігія є важливою частиною мого життя.
2. Я часто замислююся над духовними питаннями.
3. Я відчуваю зв'язок із Богом.
4. Молитва має для мене важливе значення.
5. Я прагну жити відповідно до духовних принципів.

МЕТОДИКА МОРАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

1. Я аналізую наслідки своїх вчинків.
2. Я часто оцінюю власну поведінку.
3. Я замислююся над моральною правильністю своїх рішень.
4. Я прагну зрозуміти власні моральні помилки.
5. Я думаю про те, як мої вчинки впливають на інших.

МЕТОДИКА ЕМПАТІЇ (АДАПТОВАНА ВЕРСІЯ ІRІ)

1. Я легко співпереживаю іншим людям.
2. Я намагаюся зрозуміти почуття іншої людини.
3. Мене хвилюють чужі проблеми.
4. Я легко ставлю себе на місце іншого.
5. Я співчуваю людям, які переживають труднощі.

АВТОРСЬКА ШКАЛА МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

1. Я контролюю свою поведінку у складних ситуаціях.
2. Я намагаюся діяти відповідно до власних моральних принципів.
3. Я можу відмовитися від неправильної поведінки навіть під тиском інших.
4. Я відповідаю за власні рішення.
5. Я намагаюся діяти чесно навіть тоді, коли це складно.

**ПРОГРАМА ТРЕНІНГУ РОЗВИТКУ ХРИСТИЯНСЬКОЇ
МОРАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

№	Тема заняття
1	Знайомство та актуалізація моральної проблематики
2	Мої життєві цінності
3	Моральний вибір особистості
4	Самопізнання і моральна рефлексія
5	Совість і відповідальність
6	Сенс життя та духовні цінності
7	Емпатія і співпереживання
8	Милосердя і гуманістична взаємодія
9	Конфлікти та моральна поведінка
10	Моральна саморегуляція
11	Відповідальність і життєва позиція
12	Підсумкова рефлексія

ФРАГМЕНТ СИРИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

№	Моральність	Емпатія	Рефлексивність	Релігійна ідентичність	Саморегуляція
1	82	17	18	19	20
2	75	16	15	18	17
3	90	20	19	21	22
4	68	14	13	16	15
5	93	21	20	22	23
6	71	15	14	17	16
7	88	19	18	20	21
8	79	17	16	18	18
9	95	22	21	23	24
10	73	15	14	17	16

УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ГРУПИ

Показник	До програми	Після програми
Християнська моральність	3,18	4,12
Емпатія	3,21	4,08
Рефлексивність	3,05	3,96
Релігійна ідентичність	3,34	4,01
Моральна саморегуляція	3,10	4,05

РЕЗУЛЬТАТИ Т-КРИТЕРІЮ СТЬЮДЕНТА

Показник	t	p
Християнська моральність	4,87	$\leq 0,01$
Емпатія	4,35	$\leq 0,01$
Рефлексивність	4,62	$\leq 0,01$
Релігійна ідентичність	3,91	$\leq 0,05$
Моральна саморегуляція	5,04	$\leq 0,01$

ПРИКЛАД РЕФЛЕКСИВНОГО ЩОДЕННИКА УЧАСНИКА**Інструкція:**

Після кожного заняття дайте відповіді на питання:

1. Що було для мене найбільш важливим сьогодні?
2. Які думки або переживання виникли?
3. Що я зрозумів(ла) про себе?
4. Які моральні висновки я зробив(ла)?
5. Що я хотів(ла) б змінити у своїй поведінці?

ІНФОРМОВАНА ЗГОДА УЧАСНИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Я, _____, підтверджую добровільну участь у психологічному дослідженні «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді».

Мені повідомлено:

- мету дослідження;
- умови участі;
- принцип конфіденційності;
- право відмовитися від участі на будь-якому етапі.

Дата _____

Підпис _____

**Список наукових праць
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія
Кульчицького Володимира Руслановича**

1. Кульчицький В. Р. Ментальна готовність до змін і становлення християнської моральності студентської молоді: психологічний аспект. Формування адаптивних стратегій розвитку України: монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ. 2025. С. 233-242. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/33072d7b-68ff-49e6-b99c-70dfcd441e28>
2. Кульчицький В. Р. Психологічні детермінанти розвитку духовних цінностей студентів в умовах сучасного суспільства. *Наукові перспективи*. 2026. №4(70). С. 2045-2054. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4\(70\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70))
3. Кульчицький В. Р. Психологічні предиктори становлення християнської моральності студентської молоді: результати емпіричного дослідження. *Гуманітарний форум*. 2026. №4 (1). DOI: [https://doi.org/10.60022/4\(1\)-1-GF](https://doi.org/10.60022/4(1)-1-GF)
4. Кульчицький В. Р. Специфіка розуміння духовності в контексті розвитку особистості в юнацькому віці. Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки : збірник тез II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Свалява, 6 червня 2025 року). Свалява : Закарпатський навчально-науковий інститут ЗУНУ, 2025. С. 221-223. URL: https://iadte.wunu.edu.ua/materials_2025.pdf
5. Кульчицький В. Р. Сучасні проблеми росту духовного потенціалу сучасної молоді. Суспільство в умовах емерджентного розвитку : монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ, 2023. 320 с. С.78-87. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/976b065a-99e6-416a-ab6c-2840be70fe04/content>
6. Кульчицький В. Р. Теоретико-методологічний аналіз міжособистісних стосунків батьків і дітей. Трансформація суспільних відносин: глобальні виклики, економічні проблеми та стратегії адаптації : монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н.Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ. 2024. 576 с. С. 460-

470. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/0f354136-4d3f-42e1-a545-c43234a48c34>

7. Кульчицький Р. В., Кульчицький В. Р., Гадамська Л. Б. Ретроспективна оцінка духовно-морального виховання молоді в процесі еволюції суспільства. Національне відродження та розвиток освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України : збірник тез доповідей І Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Чортків, 9-10 червня 2023 р). Чортків, ЗУНУ, 2023. С. 150-155. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/6ccf9561-fe8b-4563-9ef4-63a71dafd8b3>

8. Чекаловська Г. З., Кульчицький В. Р. Педагогічні умови розвитку професійної компетентності майбутнього керівника закладу освіти. Інновації в освіті: перспективи розвитку : матеріали І Міжнародної наук.-практ. конф. (Тернопіль, 20 травня 2021 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2021. С. 157-159. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/64570469-a880-472b-8f20-d67f397b4066/content>

9. Чекаловська Г. З., Кульчицький В. Р. Психологічні основи формування духовних цінностей студентів у освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 3(55). С.2761-2771. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-3\(55\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-3(55))

10. Юркевич Г. Й., Кульчицький В. Р. Акмеологічно-духовні цінності у психології професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2025. № 2 (48). С.1811-1823. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2\(48\)-1811-1823](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-1811-1823)

11. Юркевич Г. Й., Кульчицький В. Р. Перфекціонізм як одна із детермінант синдрому професійного вигорання. Постпандемічний розвиток суспільства: економічні, соціальні та психологічні аспекти : монографія / за ред канд. екон. наук, доц. Кульчицької Н.Є. Чортків: ЗУНУ, 2022. 280 с. С. 101-116. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/d4db5786-de78-46b0-a37e-fb3b57b1ed05>

Здобувач

Науковий керівник

 Володимир КУЛЬЧИЦЬКИЙ
 Марія МУДРАК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЧАСТИНА

46009, Україна, м. Тернопіль, вул. Львівська, буд. 5А, тел. (0352) 51-75-52

№ 21/ 101. 2026

« 01 » 06 20 26 року

ДОВІДКА про участь у виконанні науково-дослідної роботи

Видана КУЛЬЧИЦЬКОМУ Володимиру Руслановичу про участь у підготовці науково-дослідної роботи, яка у 2023-2027 роках виконується професорсько-викладацьким персоналом, докторантами, аспірантами та здобувачами наукового ступеня в межах основного робочого часу кафедри психології та соціальної роботи ЗУНУ на тему «Психосоціальне деталювання суспільних та особистісних подій як технологія мислевчинання» (державний реєстраційний номер 0123U104568; розділ «Філософсько-психологічне обґрунтування деталі та деталювання у соціогуманітаристиці і суспільній практиці»).

Начальник науково-дослідної частини

Віта СЕМАНЮК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

КУЛЬЧИЦЬКОГО Володимира Руслановича

«Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана КУЛЬЧИЦЬКОМУ Володимирі Руслановичу про те, що основні результати його дисертаційної роботи «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді» впроваджені в процес підготовки здобувачів психологічного профілю у Західноукраїнському національному університеті.

Теоретико-прикладне значення кваліфікаційної роботи Володимира Кульчицького полягає у тому, що її результати були використані у викладанні дисциплін «Психологія професійної діяльності», «Методика викладання психолого-педагогічних дисциплін».

Упровадження результатів дисертаційного дослідження позитивно вплинуло на інтенсифікацію освітнього процесу, удосконалення змісту професійної підготовки здобувачів психологічних спеціальностей, сприяло розвитку їх моральної рефлексії, емпатійності, духовно-ціннісних орієнтацій та відповідального ставлення до майбутньої професійної діяльності. Застосування розроблених теоретичних положень і практичних рекомендацій забезпечило підвищення ефективності професійного самовизначення студентської молоді, стимулювало їх особистісне зростання та формування психологічної готовності до професійної діяльності на засадах християнської моральності.

Проректор
з науково-педагогічної роботи

Мудрак М.А.
067 990 99 98

Віктор ОСТРОВЕРХОВ

УКРАЇНЬСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА
БУЧАЦЬКА ЄПАРХІЯ
Чортківська
Дяківсько-Катехитична Академія
ім. Священномученика
Григорія Хомишина

Монастирська 2, м. Чортків
Тернопільської обл. 48500 УКРАЇНА

UKRAINIAN CATHOLIC CHURCH of BYZANTINE RITE
BUCHACH EPARCHY
Bishop Hryhoriy Khomyshyn
Chortkiv
Clerk-Catechism
Academy

Monastyrskya 2, Chortkiv
Ternopil Region 48500 UKRAINE

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
КУЛЬЧИЦЬКОГО Володимира Руслановича
на тему: «Психологічні особливості становлення християнської моральності
студентської молоді», поданого на здобуття наукового ступеня доктора
філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана КУЛЬЧИЦЬКОМУ Володимирі Руслановичу про те, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді» впроваджені в освітньо-виховну та психолого-педагогічну діяльність Чортківської дяківсько-катехитичної академії імені свщмч. Григорія Хомишина.

Отримані результати дослідження підтвердили наукову новизну роботи, ґрунтовність теоретико-методологічного обґрунтування та практичну значущість і ефективність запропонованих положень і рекомендацій. Зокрема, у практиці освітньо-виховної діяльності було використано розроблену автором структурно-функціональну модель становлення християнської моральності студентської молоді, що сприяло удосконаленню процесу духовно-морального виховання студентів, розвитку моральної рефлексії, емпатії, релігійної ідентичності та внутрішньої моральної саморегуляції особистості.

Практичне значення має також авторська програма розвитку християнської моральності студентської молоді, окремі елементи якої впроваджувалися під час виховних годин, духовних зустрічей, тренінгових занять та індивідуальної роботи зі студентами. Її реалізація сприяла розвитку моральної свідомості, духовно-ціннісних орієнтацій і навичок відповідальної моральної поведінки студентської молоді.

У межах психолого-педагогічного супроводу застосовувалися також авторські підходи до діагностики рівня сформованості християнської моральності, що забезпечило комплексне оцінювання морально-ціннісної сфери особистості студентів та підвищення ефективності духовно-морального виховання в освітньому середовищі академії.

Ректор Чортківської
дяківсько-катехитичної академії
імені свщмч. Григорія Хомишина

прог. Володимир БІЛІНЧУК, PhD

**КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
“ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ДОПОМОГИ “РОДИННИЙ ЗАТИШОК”**

48500, Тернопільська обл., місто Чортків, вул. Монастирська, 26

rodunnyzatvshok@ukr.net код ЄДРПОУ 43435704

26.05.2026 № 113

м. Чортків

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
КУЛЬЧИЦЬКОГО Володимира Руслановича

на тему: «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана КУЛЬЧИЦЬКОМУ Володимирі Руслановичу про те, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді» стали основою для вдосконалення психологічного та духовного супроводу молоді, залученої до діяльності КУТОР ТОЦ СПД «Родинний Затишок».

У діяльності організації, спрямованій на соціально-психологічну та фізичну реабілітацію дітей з інвалідністю та складними порушеннями розвитку, практичне застосування отримали авторські підходи до формування позитивного морально-психологічного середовища, розвитку емоційної чутливості, емпатії та доброзичливої міжособистісної взаємодії. Це сприяло покращенню психологічної адаптації дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують постійного супроводу і підтримки.

Важливе практичне значення мали впроваджені у роботі працівників організації підходи, орієнтовані на утвердження гуманістичних і християнських цінностей, розвиток моральної відповідальності, толерантності та етичної культури спілкування. Їх застосування позитивно вплинуло на гармонізацію взаємодії між вихованцями та працівниками, а також на створення атмосфери духовно-моральної підтримки дітей.

Окремі елементи авторської програми розвитку християнської моральності були використані у роботі з дітьми-сиротами, дітьми з малозабезпечених сімей та іншими соціально вразливими категоріями населення. Реалізація зазначених положень сприяла формуванню моральної свідомості, духовно-ціннісних орієнтацій, навичок соціально відповідальної поведінки та особистісного саморозвитку вихованців.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження сприяло удосконаленню соціально-психологічної та духовно-виховної діяльності КУТОР

ТОЦ СПД «Родинний Затишок», підвищенню рівня моральної свідомості молоді та розвитку гуманістичних і християнських цінностей.

Директор

Тетяна ДУБИНА

Благодійна організація
**Дім
Милосердя**

Монастирська 2Б, м. Чортків,
Тернопільська обл., 48500, УКРАЇНА
Тел. +38-067-130-26-04
e-mail: dimmyloserdia@gmail.com

Charity organization
**Dim
Myloserdia**

2b Monastyrskya, Chortkiv
Ternopil Region, 48500, UKRAINE
Tel. +38-067-130-26-04
e-mail: dimmyloserdia@gmail.com

26.05.2026 № 66

Чортків

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
КУЛЬЧИЦЬКОГО Володимира Руслановича
на тему: «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана КУЛЬЧИЦЬКОМУ Володимирі Руслановичу про те, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді» стали основою для вдосконалення психологічного та духовного супроводу молоді, залученої до діяльності БО «Дім милосердя».

У діяльності організації, спрямованій на соціально-психологічну та фізичну реабілітацію дітей з інвалідністю та складними порушеннями розвитку, практичне застосування отримали авторські підходи до формування позитивного морально-психологічного середовища, розвитку емоційної чутливості, емпатії та доброзичливої міжособистісної взаємодії. Це сприяло покращенню психологічної адаптації дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують постійного супроводу і підтримки.

Важливе практичне значення мали впроваджені у роботі працівників організації підходи, орієнтовані на утвердження гуманістичних і християнських цінностей, розвиток моральної відповідальності, толерантності та етичної культури спілкування. Їх застосування позитивно вплинуло на гармонізацію взаємодії між вихованцями та працівниками, а також на створення атмосфери духовно-моральної підтримки дітей.

Окремі елементи авторської програми розвитку християнської моральності були використані у роботі з дітьми-сиротами, дітьми з малозабезпечених сімей та іншими соціально вразливими категоріями населення. Реалізація зазначених положень сприяла формуванню моральної свідомості, духовно-ціннісних орієнтацій, навичок соціально відповідальної поведінки та особистісного саморозвитку вихованців.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження сприяло удосконаленню соціально-психологічної та духовно-виховної діяльності БО «Дім милосердя», підвищенню рівня моральної свідомості молоді та розвитку гуманістичних і християнських цінностей.

Директор БО «Дім милосердя»

Лідія ДЕРМАНСЬКА